॥ अथ श्रीमद्भागवते द्वादशः स्कंधः प्रारभ्यते ॥

श्रीवेदव्यासायनमः ॥ पद्मवासालयंनत्वापद्मभूपूर्वस्वर्गीडयं ॥ द्वादशस्कंधंव्याकुर्वेद्वादशात्मप्रीत्यैनित्यम् ॥ १ ॥ श्रीनारायणकृपाशिष्टवंशादिकथनेनतन्माहात्म्यमेवकथयत्यस्मिन्स्कंधे तत्रप्रथमेध्या
येवंशशेषंकथयति यइति अंत्यःवंशावसानभवः कस्यवंशांतभवइत्यतउक्तं बार्हद्रथइति स्वामिनंरिपुंजयमात्मजंस्वस्येतिशेषः १ यद्यस्यप्रद्योतस्यसुतःपालकोनाम यत्तादित्यस्याव्ययत्वात्षष्ठी
यद्वा यःपालकोयस्ययत्पालकःसतस्यसुतइति २ प्रद्योतनेनसाकंपंच तेषांराज्यावधिकालमाह अष्टेति भोक्ष्यंति पालयंति भुजोनवनइत्यतःपरस्मैपदंपूर्ववंशवैलक्षण्यद्योतनार्थोवाव्यत्यासः
३ ४ ५ ६ महानंदिविशिनष्टि महानंदिरिति ७ महानंदिवंशभवःकइति कश्चिदिति महापद्मसंख्ययासंख्यातासेनामहापद्मातस्याःपतिः कुलक्षत्रविनाशकृत्ततःकुलक्षत्राभावात् ८

श्रीवेदव्यासायनमः॥ श्रीशुकउवाच ॥ योंत्योरिपुंजयोनामभविष्योथबार्हद्रथः ॥ तस्यामात्यस्तुशुनिकोहत्वास्वामिनमात्मजम् १ प्रद्योतसंज्ञंराजानंक
र्तायत्पालकःसुतः ॥ विशाखयूपस्तत्पुत्रोभविताचाजकस्ततः २ नंदिवर्धनस्तत्पुत्रःपंचप्रद्योतनाइमे ॥ अष्टत्रिंशोत्तरशतंभोक्ष्यंतिपृथिवीमिमाम् ३
शिशुनागस्ततोभाव्यःकाकवर्णस्तुतत्सुतः ॥ क्षेमधर्मातस्यसुतःक्षेत्रज्ञःक्षेमधर्मजः ४ विधिसारःसुतस्तस्याजातशत्रुर्भविष्यति ॥ दर्भकस्तत्सुतोभा
व्योदर्भकस्याजयस्ततः ५ नंदिवर्धनआजेयोमहानंदिश्चतत्सुतः ॥ शैशुनागादशैतेवैषष्ट्युत्तरशतत्रयम् ६ समाभोक्ष्यंतिपृथिवींकुरुश्रेष्ठकलौनृपाः ॥
महानंदिसुतोराजन्शूद्रीगर्भोद्भवोबली ७ महापद्मपतिःकश्चित्कुलक्षत्रविनाशकृत् ॥ ततोनृपाभविष्यंतिशूद्रप्रायास्त्वधार्मिकाः ८ सएकच्छत्रांपृथिवी
मनुल्लंघितशासनः ॥ शासिष्यतिमहापद्मोद्वितीयइवभार्गवः ९ तस्यचाष्टौभविष्यंतिसुमाल्यप्रमुखाःसुताः ॥ यइमांपृथिवींराजन्भोक्ष्यंतिस्मशतं
समाः १० नवनंदान्द्विजःकश्चित्प्रपन्नानुद्धरिष्यति ॥ तेषामभावेजगतींमौर्याभोक्ष्यंतिवैकलौ ११ सएवइंद्रगुप्तंवैद्विजोराज्येभिषेक्ष्यति ॥ तत्सुतो
वारिराजस्तुततश्चाशोकवर्धनः १२ सुयशाभवितायस्यसंगतःसुयशःसुतः ॥ शालिशूकस्ततस्तस्यसोमशर्माभविष्यति १३ शतधन्वाततस्तस्यभ
वितातुबृहद्रथः ॥ मौर्याह्येतेनवनृपाःसप्तत्रिंशच्छतोत्तरम् १४ समाभोक्ष्यंतिपृथिवींकलौकुरुकुलोद्वह ॥ हत्वाबृहद्रथंमौर्यंतस्यसेनापतिःकलौ १५ पु
ष्यमित्रस्तुशुंगाह्वःस्वयंराज्यंकरिष्यति ॥ अग्निमित्रस्ततस्तस्मात्सुज्येष्ठोभविताततः १६ वसुमित्रोभद्रकश्चपुलिंदोभविताततः ॥ ततोघोषःसुतस्त
स्माद्वज्रमित्रोभविष्यति १७ ततोभागवतस्तस्माद्देवभूतिःकुरूद्वह ॥ शुंगादशैतेभोक्ष्यंतिभूमिंवर्षशताधिकम् १८ ततःकण्वानियंभूमिर्यास्यत्यल्प
गुणान्नृपान् ॥ शुंगंहत्वादेवभूतिंकण्वोमात्यस्तुकामिनम् १९

समहापद्मोनाम्नानंदः ९ १० नंदेनसहनवसंख्यान्नंदान्नंदवंशजानुद्धरिष्यत्यापदइतिशेषः मौर्यामुरवंशजाःहीनजातयःकैवर्ताः ११ कथंभोक्ष्यंतीत्यतआह सएवेति सएवनवनंदाचार्यः
१२ १३ मौर्यसंज्ञाअपिमौर्याः १४ वंशव्यत्यासंकथयति हत्वेति १५ पुष्पमित्रइत्यादिजातिप्रयुक्तंनाम शुंगइत्यादिविशेषनाम १६ १७ शुंगाःशुंगवंशजाः १८ कण्वाः कण्ववंशजाः तान्नृपा
न्यास्यति अल्पगुणाओषध्यादिगुणसंपत्तिरहिता कथंकण्वान्यास्यतीत्यतआह शुंगमिति शुंगंशुंगाख्यंराजानंदेवभूतिंहत्वा नाम्नावसुदेवःकण्वः तस्यशुंगस्यामात्यःकामिनंग्राम्यकर्मासक्तम् १९

कण्वायनाःकण्ववंशभवाः कण्वानांचतुर्थःसुशर्माइमेचवसुदेवादयःकाण्वायनाःवर्षाणांत्रीणिशतानिपचचत्वारिंशद्वर्षाणिचभूमिंभोक्ष्यंति तस्य सुशर्मणोभृत्यः २० २१ २२ तस्यवृषलस्यभ्राता
२३ २४ हालेयःहलान्मेयः २५ २६ २७ २८ २९ ३० एतेआभीरादयोमौनव्यतिरिक्ताःपंचषष्टिनृपाएकोनशताधिकंवर्षसहस्रंपृथिवींभोक्ष्यंति ततःपूर्वोक्ताएवैकादशमौनाः त्रीण्यब्दशता
निक्षितिंभोक्ष्यंतिमौनाःमौनकुलेजाताःएकादशत्रीणिअब्दशतानि ३१ कुलेमौनकुलेसंस्थितेनष्टेकिलिकिलायांनगर्यांतस्यशिशुनंदेर्भ्राताभूतवंशोपवंगरैर्युक्ताःषट्षट्वर्षाण्यधिकानि ३२ ३३ बा

स्वयंकरिष्यतेराज्यंवसुदेवोमहामतिः ॥ तस्यपुत्रस्तुभूमित्रस्ततोनाराणःसुतः २० सुशर्माख्योथनृपतिःकण्वानांभविताततः ॥ काण्वायनाइमेभू
मिंचत्वारिंशच्चपंचच २१ शतानित्रीणिभोक्ष्यंतिवर्षाणांचकलौयुगे ॥ हत्वाकण्वंसुशर्माणंतद्भृत्योवृषलोबली २२ गांभोक्ष्यत्यंध्रजातियःकंचित्काल
मसत्तमः ॥ कृष्णनामाचतद्भ्राताभविताप्टथिवीपतिः २३ श्रीशांतकर्णस्तत्पुत्रःपौर्णमासस्तुतत्सुतः ॥ लंबोदरस्तुतत्पुत्रस्तस्मा च्छिबिलकोनृप २४ मे
घस्वनःशिबिलकादटमानस्तुतस्यच ॥ अनिष्टकर्माहालेयस्तलकस्तस्यचात्मजः २५ पुरीषसेरुस्तत्पुत्रस्ततोराजासुनंदनः ॥ चकोरो दढकोयस्यशि
वस्त्वातिरारिंदमः २६ तस्यापिगोमतीपुत्रःपरीमान्भविताततः ॥ शिवशिराःशिवस्कंदोयज्ञश्रीस्तत्सुतस्ततः २७ विजयस्तत्सुतोभाव्यश्चंद्रबीजः
सुलोमधीः ॥ एतेत्रिंशन्नृपतयश्चत्वार्यष्टशतानिच २८ षट्पंचाशच्चपृथिवींभोक्ष्यंतिकुरुनंदन ॥ सप्ताभीराआंध्रभृत्यादशगर्दभिनोनृपाः ॥ कंकाः
षोडशभूपालाभविष्यंत्यतिलोलुपाः २९ ततोष्टौयवनाभाव्याश्चतुर्दशतुरुष्कराः ॥ भूयोदशपुरुंडाश्चमौनाएकादशैवतु ३० एतेभोक्ष्यंतिपृथिवींदशव
र्षशतानिच ॥ नवाधिकांचनवतिंमौनाएकादशक्षितिम् ३१ भोक्ष्यंत्यब्दशतान्यंगत्रीणिवैसंस्थितेकुले ॥ किलिकिलायांनृपतयोभूतवंशोपवंगरैः ३२
शिशुनंदिश्चतद्भ्रातायशोनंदिःप्रवीरकः ॥ युक्ताएतेवर्षशतंभविष्यंत्यधिकानिषट् ३३ तेषांत्रयोदशसुताभवितारोथबाह्लिकाः ॥ पुष्पमित्रोथराजन्यो
दुर्मित्रोस्यतथैवच ३४ एककालाइमेभूपाःसप्तांध्राःसप्तकोसलाः ॥ वैदूरपतयोभाव्यानैषधास्तत एवहि ३५ नैषधानांतुभविताविश्वस्फूर्जिःपुरंजयः ॥
करिष्यत्यवरान्वर्णान्पुलिंदयदुमद्रकान् ३६ प्रजाश्चब्रह्मभूयिष्ठाःस्थापयिष्यतिदुर्मतिः ॥ वीर्यवान्क्षत्रमुत्साद्यपद्मवत्यांसवैपुरि ३७ अनुगंगमाप्रया
गंगुप्तांभोक्ष्यतिमेदिनीम् ॥ सौराष्ट्रावंत्याभीराश्चशूद्राश्चार्बुदमालवाः ३८

ह्लीकाःबाह्लीकदेशपतयः ३४ अथाआंध्राअंध्रदेशपतयःकोसलाःकोसलविषयपतयः । वैदूरयःवैदूराख्यनगरपतयोमिषधाश्चं एतेतत्तद्देशनामभिःप्रख्याताःतुल्यकालाःअखंडमंडलेषुभूपाःततएवते
भ्योबाह्लीकेभ्यएवभाव्याभविष्यंति ३५ ततश्चनैषधानांविषयाणांराजापुरंजयःशत्रूणामितिशेषः सपुलिंदयदुमद्रकानवरान्नीचान्वर्णान्करिष्यति किंबहुनासर्वाःप्रजाश्चापिविवक्षिताः ३६ ब्रह्मभूयि
ष्ठाःबहुलवेदाविदः स्थापयिष्यतिस्थिरीकरिष्यति ३७ अनुगंगंगंगासमीपे आप्रयागंप्रयागाख्यक्षेत्रपर्यंतं दीर्घांमेदिनींपद्मवत्यांपुरिस्थितिंकृत्वाआप्रयागंगुप्तांपालितांतदनंतरंसौराष्ट्राश्चआवंत्या
श्चआभीराश्चशूद्राश्चअर्बुदाश्चमालवाश्च ३८

व्रात्याःसंस्कारहीनाःद्विजाःशूद्रप्रायाःजनाधिपतयोभविष्यंति ३९ ४० किंचएतेसर्वेंअधर्मानृतपराःअधर्मेंअनृतेचपरिनिष्ठिताःफल्गुदाःअल्पदातारः ४१ उदितास्तमितप्रायाबहुलंपूर्योदयमस्त
गतमेवजानंतिनापरंअल्पकालावस्थायिनोवा असंस्कृताःगर्भाधानादिसंस्कारहीनाः ४२ प्रजाभक्षयिष्यंतिधनाद्यपहारादिनापीडयिष्यंति किंच एवंविधायेतएवनाथायेषांतेतन्नाथाजनपदादेशवर्तिनो
मनुष्याःतच्छीलाचारवादिनःतेषांशीलंआचारश्चवादश्चतद्वंतः ४३ ४४ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेविजयध्वजकृतटीकायांप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ कल्क्यवतारंतच्चरितंचयुगविभागलक्षणं
चवक्त्यस्मिन्नध्याये तत्रादौकलिवैभवमाह ततश्चेति कालक्षयानंतरंधर्मादयोनंक्ष्यंतीत्यन्वयः कारकाभावादितिशेषः १ यदिकलौनृणांवित्तमस्तितर्ह्येवतेषांजन्मादयःपूज्याःस्युरितिशेषः अयंधर्मोयं
न्यायइतिव्यवस्थायांबलमेवकारणं धनमितिवापाठः २ अभिरुचिरन्योन्यस्नेहलक्षणेच्छाहेतुःनकुलगोत्रादिशास्त्रीययोगः व्यावहारिकेंक्रयविक्रयादिव्यवहारविषयेमायैवहेतुः अतिरतिःअतितरांम

व्रात्याद्विजाभविष्यंतिशूद्रप्रायाजनाधिपाः ॥ सिंधोस्तटंचंद्रभागांकांचींकाश्मीरमंडलम् ३९ भोक्ष्यंतिशूद्राव्रात्याश्चम्लेच्छाअब्रह्मवर्चसः ॥ तुल्यका
लाइमेराजन्म्लेच्छप्रायाश्चभूभृतः ४० एतेधर्मानृतपराःफल्गुदास्तीव्रमन्यवः ॥ स्त्रीबालगोद्विजघ्नाश्चपरदारधनादृताः ४१ उदितास्तमितप्रायाअल्पस
त्वाल्पकायुषः ॥ असंस्कृताःक्रियाहीनारजसातमसावृताः ४२ प्रजास्तेभक्षयिष्यंतिम्लेच्छाराजन्यरूपिणः ॥ तन्नाथास्तेजनपदास्तच्छीलाचारवादि
नः ४३ अन्योन्यतोराजभिश्चक्षयंयास्यंतिपीडिताः ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ ततश्चानुदिनंध
र्मःसत्यंशौचंक्षमादया ॥ कालेनबलिनाराजन्नंक्ष्यत्यायुर्बलंस्मृतिः १ वित्तमेवकलौनृणांजन्माचारगुणोदयाः ॥ धर्मन्यायव्यवस्थायांकारणंबलमेवहि २
दांपत्येभिरुचिर्हेतुर्मायैवव्यवहारिके ॥ स्त्रीत्वेपुंस्त्वेचातिरतिर्विप्रत्वेसूत्रमेवहि ३ लिंगमेवाश्रमख्यातावन्योन्यापत्तिकारणम् ॥ अवृत्त्यन्यायदौर्बल्ये
पांडित्येचापलंवचः ४ अनाढ्यतैवासाधुत्वेसाधुत्वेदंभएवतु ॥ स्वीकारएवचोद्वाहेस्नानमेवप्रसाधनम् ५ दूरेवार्ययनंतीर्थंलावण्येकेशधारणम् ॥ उदरंभर
तास्वार्थःसत्यत्वेधार्ष्ट्यमेवहि ६ दाक्ष्यंकुटुंबभरणेयशोर्थेधर्मसेवनम् ॥ एवंप्रजाभिर्दुष्टाभिराकीर्णेक्षितिमंडले ७ ब्रह्मविट्क्षत्रशूद्राणांयोबलीभवितानृ
पः ॥ प्रजाहिलुब्धैराजन्यैर्निर्घृणैर्दस्युधर्मभिः ८

नोदर्शनीयताविशेषःसूत्रंतंतुलक्षणम् ३ आश्रमाणांख्यातौज्ञानेब्रह्मचर्याद्याश्रमइतिवक्तव्येअन्योन्यापत्तिकारणंआश्रमादाश्रमांतरप्राप्तिकारणंलिंगमुपाध्यायादिलक्षणंलांछनं अन्यायदौर्बल्ये
अन्यायाकरणेअवृत्तिवृत्तिराहित्यंवृत्त्यभावएवहेतुः कृतोन्यायोन्यायइत्यर्थःअचापलंअचंचलतालक्षणंवचःकारणमित्यनुवर्तते ४ अनाढ्यतादरिद्रत्वं असाधुत्वेदुष्टत्वे त्वंममजायाइतिस्वीकारःहेतुःप्र
साधनंशरीरस्यशुद्धिरलंकारोवा ५ दूरेवार्ययनंदूरतरजलयात्रायत्रक्रियतेतत्तीर्थं नतुगुर्वादि केशधारणंधंमिल्लधारणंउदरंभरतास्वोदरपूर्णता स्वार्थःस्वप्रयोजनं ६ ७ ब्रह्मब्राह्मणःदस्यूनांध
र्माणिचौर्यादीनियेषांतेतथातैः ८

आच्छिन्नदारद्रविणाःबलादाकृष्टभार्यावित्ताः क्षौद्रंमधु । मधुमद्यंमधुक्षौद्रंमधुपुष्परसंविदुरित्यभिधानं । शाकादिभोजनंयेषांतेतथा ९ दुर्भिक्षकरनिमित्तपीडिताः हिमंनीहारः १० तृषयातृष्णयाव्या
धिभिःकुष्ठादिभिः ११ १२ चौर्याद्यर्थंनानावृत्तयोयेषांतेतथा १३ छागअत्रतुगभावोलिंगव्यत्यासं प्रति गृहयोनाएवबंधुत्वंयोनिसंबंधमात्रं १४ अणुप्रायेषुकक्षमाषप्रचुरासु जनशून्यप्रायेषु १५
१६ विष्णोर्जन्मकर्मचसाधूनांधर्मत्राणायदुष्कर्मापनुत्तयेचस्यादितिशेषः १७ शंबलग्रामेमुख्यस्यप्रधानस्यनाम्नाविष्णुयशसःब्राह्मणस्यभवनेगृहे १८ आशुगंशीघ्रगामिनं १९ नृपलिंगच्छदःराजल
क्षणच्छन्नान् २० वासुदेवस्यांगरागस्यचंदनाद्यनुलेपनस्यप्रशस्तपुण्यगंधेनयुक्तंवायुंस्पृशंतीतिवासुदेवांगरागातिपुण्यगंधानिलस्पृशःतेषां २१ प्रजाविसर्गःसंततीनामुत्पत्तिःस्थविष्ठःबहुलः २२ प्र
जासूतिःसंतानोत्पत्तिः २३ कृतप्रारंभेलक्षणांतरमाह यदेति तिष्यःपुष्यःचंद्रसूर्यबृहस्पतीनांयदापुष्यनक्षत्रयोगःतदाकृतयुगंभविष्यति यद्यपिप्रतिद्वादशाब्दंकर्कराशौबृहस्पतौवर्तमानेद्वित्रास्वमावा

आच्छिन्नदारद्रविणायास्यंतिगिरिकाननम् ॥ शाकमूलामिषक्षौद्रफलपुष्पादिभोजनाः ९ अनावृष्ट्याविनंक्ष्यंतिदुर्भिक्षकरपीडिताः ॥ शीतवातातपः
प्रावृड्हिमैरन्योन्यतःप्रजाः १० क्षुत्तृषाव्याधिभिश्चैवसंतप्स्यंतेचचिंतया ॥ त्रिंशद्विंशतिवर्षाणिपरमायुःकलौनृणाम् ११ क्षीयमाणेषुदेहेषुदेहिनां
कलिदोषतः ॥ वर्णाश्रमवतांधर्मेनष्टेवेदपथेनृणाम् १२ पाखंडप्रचुरेधर्मेदस्युप्रायेषुराजसु ॥ चौर्यानृतवृथाहिंसानानावृत्तिषुवैनृषु १३ शूद्रप्रायेषुवर्णे
षुच्छागप्रायासुधेनुषु ॥ गृहप्रायेष्वाश्रमेषुयोनिप्रायेषुबंधुषु १४ अणुप्रायेष्वोषधीषुशमिप्रायेषुस्थास्नुषु ॥ विद्युत्प्रायेषुमेघेषुशून्यप्रायेषुसद्मसु १५
इत्थंकलौगतप्रायेजनेषुपरधर्मसु ॥ धर्मत्राणायसत्वेनभगवानवतरिष्यति १६ चराचरगुरोर्विष्णोरीश्वरस्याखिलात्मनः ॥ धर्मत्राणायसाधूनांजन्म
कर्मापनुत्तये १७ शंबलग्राममुख्यस्यब्राह्मणस्यमहात्मनः ॥ भवनेविष्णुयशसःकल्किःप्रादुर्भविष्यति १८ अश्वमाशुगमारुह्यदेवदत्तंजगत्पतिः ॥
असिनासाधुदमनमष्टैश्वर्यगुणान्वितः १९ विचरन्नसिमान्क्षोण्यांहयेनाप्रतिमद्युतिः ॥ नृपलिंगच्छदोदस्यून्कोटिशोनिहनिष्यति २० अथतेषांभवि
ष्यंतिमनांसिविशदानिवै ॥ वासुदेवांगरागातिपुण्यगंधानिलस्पृशाम् २१ पौरजानपदानांवैहतेष्वखिलदस्युषु ॥ तेषांप्रजाविसर्गश्चस्थवि
ष्ठःसंभविष्यति २२ वासुदेवेभगवतिसत्वमूर्तौहृदिस्थिते ॥ यदावतीर्णोभगवान्कल्किर्धर्मपतिर्हरिः ॥ कृतंभविष्यतितदाप्रजासूतिश्चसात्विकी २३
यदाचंद्रश्चसूर्यश्चतथातिष्येबृहस्पतिः ॥ एकराशौसमेष्यंतितदाभवतितत्कृतम् २४ येतीतावर्तमानायेयेभविष्यंतिपार्थिवाः ॥ तेतउद्देशतःप्रोक्तावंश
जाःसूर्यसोमयोः २५ आरभ्यभवतोजन्मयावन्नंदाभिषेचनम् ॥ एतद्वर्षसहस्रंतुशतंपंचदशोत्तरम् २६

स्यासुतेषांत्रयाणामपिपुष्येयोगःसंभवतितथापितेषांसहप्रयोगोत्रविवक्षितःसमेष्यंतीतिवचनात् २४ एवंनवमस्कंधमारभ्यानुक्रांतंवैवस्वतमनोर्वंशद्वयमुपसंहरति येतीताइति उद्देशतःसंक्षेपतः २५ क
लियुगावांतरविशेषमाह आरभ्येति वर्षंसहस्रंपंचदशोत्तरशतंचेतिकयापिविवक्षयावांतरसंख्येयं वस्तुतःपरीक्षिन्नंदयोरंतरंद्वाभ्यामनंवर्षाणांसार्धसहस्रंभवति यतःपरीक्षित्समकालंमागधमार्जारि
मारभ्यरिपुंजयांताविंशतिराजानःसहस्रवत्सरंभोक्ष्यंतीत्युक्तंनवमस्कंधे येबार्हद्रथभूपालाभाव्याःसहस्रवत्सरमिति ततःपरंचप्रद्योतनाअष्टात्रिंशच्छतं शिशुनागाश्चषष्ट्युत्तरंशतत्रयंभोक्ष्यंतिपृ
थिवीमित्यत्रैवोक्तम् २६

कलेःप्रवृत्तिंवृद्धिंचनिरूपयितुंकालज्ञानोपलक्षणमाह सप्तर्षीणामिति अयमर्थः प्रागग्रंशकटाकारं तारासप्तकंसप्तर्षिमंडलं तत्रोंकिंचिदुन्नतरेखायाअग्रस्थानीयोमरीचिः ततःपश्चादानम्रयुगंधराकरोव
सिष्ठःसभार्यःततःपश्चादीषदुन्नतस्तेषांमूलस्थानीयोंगिराः ततःपश्चाच्चतुरस्रताराचतुष्केईशान्येत्रिः ततोदक्षिणतःपुलस्त्यःपुलस्त्यात्पश्चिमतःपुलहःततउत्तरतःक्रतुःएवंस्थितेतेषांमध्येयौपूर्वौउदय
समयेप्रथममुदितौपुलहक्रतुसंज्ञौतयोस्तुमध्येतयोःपूर्वयोश्चमध्येयत्समंदक्षिणतःसमदेशावस्थितमश्विन्यादिषुयदन्यतमंनक्षत्रंदृश्यते २७ यत्तेनतथैवयुक्ताःनृणामब्दशतंतिष्ठंति तेचद्विजास्त्वदीये
कालेअधुनामघांआश्रितावर्तंते २८ तेषुऋषिषुमघासुवर्तमानेषुसत्सु २९ पराक्रांतुंस्वसामर्थ्यंदर्शयितुम् ३० कियंतंकालंविवरणामित्यतउक्तं द्वादशेति ३१ अस्तुकलेःपरंकंचित्कालं
हित्वापश्चाद्वृत्तिःसाकदेतितत्राह यदेति ३२ कृष्णस्वर्गारोहणानंतरंकंचित्कालंहित्वापश्चादाविष्टःकिंकलिरुततस्मिन्नेवाहनीति संदेहंव्यवच्छिनत्ति यस्मिन्निति ३३ ततःकियान्कालःकृतप्रारं

सप्तर्षीणांतुयौपूर्वौदृश्येतेउदितौदिवि ॥ तयोस्तुमध्येनक्षत्रंदृश्यतेयत्समंनिशि २७ तेनैतेऋषयोयुक्तास्तिष्ठंत्यब्दशतंनृणाम् ॥ तेत्वदीयेद्विजाःकालेअ
धुनाचाश्रितामघाम् २८ विष्णुस्तुभगवान्भानुःकृष्णाख्योसौदिवंगतः ॥ तदाविशत्कलिर्लोकंपापेयद्रमतेजनः २९ यावत्सपादपद्माभ्यांस्पृशन्ना
स्तेरमापतिः ॥ तावत्कलिर्वैपृथिवींपराक्रांतुंनचाशकत् ३० यदादेवर्षयःसप्तमघासुविचरंतिहि ॥ तदाप्रवृत्तस्तुकलिर्द्वादशाब्दशतात्मकः ३१ यदा
मघाभ्योयास्यंतिपूर्वाषाढांमहर्षयः ॥ तदानंदात्प्रभृत्येषःकलिर्वृद्धिंगमिष्यति ३२ यस्मिन्कृष्णोदिवंयातस्तस्मिन्नेवतदाहनि ॥ प्रतिपन्नंकलियुग
मितिप्राहुःपुराविदः ३३ दिव्याब्दानांसहस्रेतुप्रतियातेपुनःकृतम् ॥ भविष्यतियदानॄणांमनआत्मप्रकाशकम् ३४ इत्येषमानवोवंशोयथासंख्याय
तेभुवि ॥ तथाविट्शूद्रविप्राणांवंशाज्ञेयायुगेयुगे ३५ एतेषांनामलिंगानांपुरुषाणांमहात्मनाम् ॥ कथामात्रावशिष्टानांकीर्तिरेवस्थिताभुवि ३६
देवापिःशंतनोर्भ्रातामरुश्चेक्ष्वाकुवंशजः ॥ कलापग्राममासातेमहायोगबलान्वितौ ३७ ताविहेत्यकलेरंतेवासुदेवानुशिक्षितौ ॥ वर्णाश्रमयुतंधर्मं
पूर्ववत्प्रथयिष्यतः ३८ कृतंत्रेताद्वापरंचकलिश्चेतिचतुर्युगम् ॥ अनेनक्रमयोगेनभुविप्राणिषुवर्तते ३९ राजन्नेतेमयाप्रोक्तानरदेवास्तथापरे ॥ भूमौमम
त्वंकृत्वांतेहित्वेमांनिधनंगताः ४० कृमिविड्भस्मसंज्ञांतेराजनाम्नोपियस्यच ॥ भूतध्रुक्तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः ४१ कथंसेयमखंडाभूःपूर्वैर्मेपुरुषै
र्धृता ॥ मत्पुत्रस्यचपौत्रस्यमत्पूर्वावंशजस्यच ४२

भायेतितत्राह दिव्येति यदायस्मिन्कृतयुगेआत्मप्रकाशकंपरमात्मप्रकाशकंभवतीतिशेषः ३४ इतिशब्दःसमाप्तिपर्यंतंकथितः एषमानवोवंशःवैवस्वतमनुसंबंधीभुवियथासंख्यायतेतथाविट्शूद्र
विप्राणांवंशाअपियुगेयुगेज्ञेयाबोद्धव्याइत्यतिदेशोयम् ३५ एतेषांसत्त्वेकिंज्ञापकमत्राह एतेषामिति नामलिंगयुक्तानांअनेनैतिह्यंप्रमाणमुक्तंभवति ३६ कृतेधर्मप्रतिष्ठापकःकइतितत्राह देवापिरिति
महायोगबलान्वितौमहाज्ञानबलयुक्तौअणिमाद्यैश्वर्ययुक्तौवा ३७ ३८ कतियुगानीत्यत्राह कृतमिति ३९ एषामज्ञानमाह राजन्निति ४० राजन्नाम्नापियस्यशरीरस्यांतेनाशेकृमिविड्भस्म ३
संज्ञाताहृशंशरीरंप्राप्यभूतध्रुक्स्वार्थंमनुतेनपरप्रयोजनंयतोभूतद्रोहान्निरयोभवतितंवेदाकिंनवेदैव यस्यपुरुषशरीरस्यांतइतिवा ४१ स्वार्थमननप्रकारमाह कथमिति भवंत्यस्यांसत्वानीतिभूः
देयंमत्पूर्वैःपुरुषैःधृतासेयंभूर्ममाखंडाराजांतरानधिकृताकथंस्यान्मत्पुत्रस्यमत्पौत्रस्यचमद्वंशजस्य अहंपूर्वोयस्यांसामत्पूर्वाचकथंस्यादितिमत्वा ४२

तेजोबन्नमिदंकायमात्मतयानित्यत्वेनमुधागृहीत्वाअमीराजानोममत्वेनगृहीत्वाउभौमहींचदेहंच हित्वाअदर्शनंमरणंगताभवंतीत्यन्वयः ४३ सांप्रतंतेष्वेकोपिनास्तीत्याशयेनाह यइति पुराणा दिगतकथासुकथामात्राःसर्वात्मनाकथैवयेषांतेतथाकृताःस्वरूपतोनसंतीतिशेषः ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेविजयध्वजकृतटीकायांद्वितीयोध्यायः ॥ २ ॥ चतुर्युगधर्मविभागःकलिदो षपरिहारश्चेत्येतदस्मिन्नध्यायेभिधीयतेतत्रादौराज्ञांमौढ्यदर्शनेनभूमेःपरिहासप्रकारमाह दृष्ट्वेति आत्मनोनितरांजयेऽप्यग्रांस्तदेकपरायगान् १ मौढ्यत्वमुपपादयति येनेति २ कीदृशस्तेषांका मइतितत्राह पूर्वमिति षड्वर्गसंध्यादिलक्षणं निर्जयोनामोत्कर्षःषडिंद्रियविषयंवाअनेनभूम्येकसाधनाग्रहंसूचयति राजमंत्रिणःराजाचमंत्रिणश्चराजमंत्रिणः मंत्रीबुद्धिसहायःस्यादिति ततोमं त्रिजयानंतरंसचिवःकर्मसहायः अमात्याःकर्मसचिवाइत्यमरः आप्ताःविश्वस्ताः । अथपश्चात्कंटकान्क्षुद्रशत्रून् ३ एवंक्रमेणराज्ञोजित्वापृथिवींजेष्यामःवशीकरिष्यामःइत्याशयातितृष्णया अंतकंमृ त्युम् ४ एवंकेचित्पुनःमांजित्वाप्यतितृष्णयाब्धिंविशंतीत्यनेनाद्वितीयादिजयार्थंसूचयति भूजयादिनानकिमपिप्रयोजनमपित्वंततोनर्थएवावशिष्यतेमनोजयफलापेक्षयेत्याह ·कियदितिआ

तेजोबन्नमयंकायंगृहीत्वात्मतयामुधा ॥ महींममतयाचोभौहित्वांतेदर्शनंगताः ४३ येयेभूपतयोराजन्भुंजतेभुवमोजसा ॥ कालेनतेकृताःसर्वेकथामात्राः कथासुवै ४४ इतिश्रीभागवतेम०द्वादशस्कंधेद्वितीयोध्यायः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ दृष्ट्वात्मनिजयव्यग्रान्नृपान्हसतिभूरियम् ॥ अहोमांवि जिगीषंतिमृत्योःक्रीडनकानृपाः १ कामएषनरेंद्राणांमोघःस्याद्विदुषामपि ॥ येनफेनोपमेपिंडेयेनविस्रंभितानृपाः २ पूर्वंनिर्जित्यषड्वर्गंजेष्यामोराजमं त्रिणः ॥ ततःसचिवपौराप्तकरींद्रानथकंटकान् ३ एवंक्रमेणजेष्यामःपृथ्वींसागरमेखलाम् ॥ इत्याशाबद्धहृदयानपश्यंत्यंतिकेंतकम् ४ समुद्रावरणंजि त्वामांविशंत्यब्धिमोजसा ॥ कियदात्मजयस्यैतन्मुक्तिरात्मजयेफलम् ५ यांविसृज्यैवमनवस्तत्सुताश्चकुरूद्वह ॥ गतायथागतंयुद्धेतांमांजेष्यंत्यबुद्धयः ६ मत्कृतेपितृपुत्राणांभ्रातॄणांचापिविग्रहः ॥ जायतेह्यसतांराज्येममताबद्धचेतसाम् ७ ममैवेयंमहीकृत्स्नानतेमूढेतिवादिनः ॥ स्पर्धमानामिथोघ्नंति म्रियंतेमत्कृतेनृपाः ८ पृथुःपुरूरवागाधिर्भरतोनहुषोर्जुनः ॥ मांधातासगरोरामःखट्वांगोधुंधुहारघुः ९ तृणबिंदुर्ययातिश्चशर्यातिःशंतनुर्गयः ॥ भगी रथःकुवलयाश्वःककुत्स्थोनैषधोनृपः १० हिरण्यकशिपुर्वृत्रोरावणोलोकरावणः ॥ नमुचिःशंबरोभौमोहिरण्याक्षोथतारकः ११ अन्येचबहवोदैत्याराजा नोयेप्रजेश्वराः ॥ सर्वेसर्वविदःशूराःसर्वेसर्वजितोजिताः १२ ममतांमय्यमर्त्यायांकृत्वोच्चैर्मर्त्यधर्मिणः ॥ कथावशेषाःकालेनह्यकृतार्थाःकृताअहो १३

त्मजयस्यमनोजयस्यफलापेक्षयैतद्भूजयादिकंकियत्फलं आत्मजयेकिंफलंयेनायमेवसाध्यःस्यादितितत्राह मुक्तिरिति आत्मजयेमुक्तिरेवफलंयस्मात्तस्मादितिशेषः ५ इतोपिमज्जयकामा अज्ञाएवेत्याह यामिति मनवस्तत्सुताश्चयांमांविसृज्ययथागतायाताःअबुद्धयःतांमांजेष्यंतीत्यन्वयःआत्मजयवतांत्यागशक्तिरन्येषामन्यथेतिसूचयति ६ नकेवलमितरेषांमत्कृतेविग्रहोपितुशरीर संबंधिनामपिस्यादित्याह मत्कृतइति अपिशब्दःपुत्रादीनामित्यनेनसंबंधयितव्यः अयमपिप्रायिकइत्याह असतामिति असतामप्रशस्तकर्मणां ७ किंप्रकारोविग्रहइतितत्राह ममेति ८ तत्रकांश्चिन्नृपान्निर्दिशति पृथुरित्यादिना ९ १० ११ १२ एतेमर्त्यशरीरधर्मिणः सर्वेप्यमर्त्यायांनित्यायांमयिविषयेममतांकृत्वाअकृतार्थाःअसाधितपुरुषार्थाःकालेनबलिनाकथावशे षाःकृताहियस्मात्तस्मादमीषांअज्ञानमहो अतआत्मजयेनभाव्यमित्यर्थः १३

निगमयति कथाइतिलोकेषुयशोवितायविस्तृत्यपरेयुषांलोकंप्राप्तानांमहीयसांमन्वादीनांउत्तमानांपुरुषाणामिमाःकथास्तेकथितामयेतिशेषः किमर्थंकथिताइत्यतआह विज्ञानेति वचोविभूतिः
वचसांविभूतयोविविधभवनविषयावा विज्ञानवैराग्यविवक्षयायोग्यस्यपुंसोविज्ञानंवैराग्येस्यातामित्यभिप्रेत्यविवृताः नतुपारमार्थ्यंपरमार्थंउत्तमार्थोवेदमुख्यार्थोभगवांस्तत्संबंधविवक्षयानैवतस्याविधि
निषेधाविषयत्वात्विज्ञानविवक्षयाअपिमदुक्तएवग्राह्योनान्योक्तइत्याह वचोविभूतीरिति अन्यवाचोविभूतयोवचसांबहुत्वान्नपारमार्थ्यमुत्तमपुरुषार्थसाधनज्ञानमुद्दिश्यनभवंतीत्यर्थः वाचोविग्लापनंहि
तदितिश्रुतेः १४ कुतइतरावाचोविभूतयःपुरुषार्थोपयोगिन्योनस्युरित्यतआह यत्रेति यत्रयस्यांवाचिउत्तमश्लोकगुणानुवादःसंगीयतेपुरुषस्तामेववाचंशृणुतात्शृणोत्वित्यर्थः श्रीहरिभक्त्यनुत्पादक
त्वादितरावाचोहेयाइत्यर्थः अन्यावाचोविमुंचथेतिश्रुतेः १५ ज्ञातकलिदोषपरिहारोपिराजालोकोपकारायपृच्छति केनेति कलेरुत्पन्नान्दोषान्विधमिष्यंतिपरिहरिष्यंतिउपचितान्संवृद्धान्तदु
पायस्वरूपंयथायथावत् १६ कालस्यविष्णोर्गतिंगमनप्रकारंच १७ सूचीकटाहन्यायेनयुगधर्मस्वरूपमादौवक्ति कृतइति तज्जनैःकृतयुगजनैः केचत्वारःपादाइत्यत्राह सत्यमिति वि

कथाइमास्तेकथितामहीयसांवितायलोकेषुयशःपरेयुषाम् ॥ विज्ञानवैराग्यविवक्षयाविभोयशोविभूतीर्नतुपारमार्थ्यम् १४ यत्रोत्तमश्लोकगुणानुवा
दःसंगीयतेभीक्ष्णममंगलघ्नः ॥ तमेवनित्यंशृणुतादभीक्ष्णंकृष्णेमलांभक्तिमभीप्समानः ॥ १५ ॥ राजोवाच ॥ केनोपायेनभगवन्कलेर्दोषान्कलौ
जनाः ॥ विधमिष्यंत्युपचितांस्तन्मेब्रूहियथामुने १६ युगानियुगधर्मांश्चमानंप्रलयकल्पयोः ॥ कालस्येश्वररूपस्यगतिंविष्णोर्महात्मनः १७
श्रीशुकउवाच ॥ कृतेप्रवर्ततेधर्मश्चतुष्पात्तज्जनैर्धृतः ॥ सत्यंदयातपोदानमितिपादाविभोर्नृप १८ संतुष्टाःकरुणामैत्राःशांतादांतास्तितिक्षवः ॥ आ
त्मारामाःसमदृशःप्रायआश्रमिणोजनाः १९ त्रेतायांधर्मपादानांतुर्यांशोहीयतेशनैः ॥ अधर्मपादैरनृतहिंसासंतोषविग्रहैः २० तदाक्रियातपोनि
ष्ठानातिहिंस्रानलंपटाः ॥ त्रैवर्गिकास्त्रयीवृद्धावर्णाब्रह्मोत्तरानृपाः २१ तपःसत्यदयादानेष्वर्धंह्रसतिद्वापरे ॥ हिंसातुष्ट्यनृतद्वेषैर्धर्मस्याधर्मलक्षणैः
२२ यशस्विनोमहाशालाःस्वाध्यायाध्ययनेरताः ॥ आढ्याःकुटुंबिनोहृष्टावर्णाःक्षत्रद्विजोत्तमाः २३ कलौतुधर्महेतूनांपर्यासोधर्महेतुभिः ॥ एधमा
नैःक्षीयमाणोह्यंतेसोपिविनंक्ष्यति २४ तस्मिन्लुब्धादुराचारानिर्दयाःशुष्कवैरिणः ॥ दुर्भगाभूरिदर्पाश्चशूद्रदासोत्तराःप्रजाः २५

भोर्धर्मस्यतेपादाः १८ तत्राश्रमिणांस्वभावमाह संतुष्टाइति समदृशःवस्तुयाथार्थ्यज्ञानिनःकरुणयंतीतिकरुणाः आश्रमिणइत्यनेनभार्याचवियोगमाह नित्यगृहस्थाइत्यर्थः १९ तुर्यांश
श्चतुर्थांशोदानलक्षणःपादोहीयतेह्रसति पादहानौप्रतिपक्षमाह अधर्मेति २० तदात्रेतायांयज्ञादिक्रियातपोनिष्ठाभवंतिनलंपटाःविषयरागिणोनभवंति त्रैवर्गिकाःत्रिवर्गसहिताःत्रयीवृद्धाःवेद
विद्यायांविशारदात्रैविद्याइत्यर्थः ब्रह्मोत्तराब्राह्मणोत्तराः ब्राह्मणाधिकाः २१ अधर्मलक्षणैःअधर्मस्वरूपपादैःहिंसातुष्ट्यनृतद्वेषैः हिंसातुष्ट्यनृतलक्षणद्वैधंद्वित्वंयेषांतेतथातैःअतुष्टिपुतमनृतम
तुष्ट्यनृतं धर्मस्यतपःसत्यदयादानेषुपादेष्वर्धंह्रसति अनेनद्वापरशब्दोनिरुक्तः २२ महाशालाइत्यनेनयज्ञकर्तारः २३ पर्यासोनिरासः सोपिसत्यलक्षणोपिधर्मोवा २४ शुष्कवैरिणःनिष्प्रयोजनवैरि
णः शूद्रदासोत्तराःप्राधान्येनशूद्राणांदासाः २५

सत्वादयोगुणाआत्मनिमनसिपरिवर्तंतेपर्यायेणवर्तंते २६ कथंतत्राह प्रसीदतीति यदासत्वंप्रसीदतितदामनआदीनिप्रसन्नानिभवंति लक्षणांतरमाह ज्ञानइति यद्यदाज्ञानादिरुचिस्तदा कुतएत
त्कल्प्यतइत्यत्राह यादिति ममआदिप्रसादेनज्ञानाद्यभिरुचिर्ज्ञायतइतियद्यस्मात्तस्मादिति २७ देहिनांयदा काम्यंतइतिकामास्तेषुकर्मसुयशसिचापादनीयमितिस्नेहविशेषोभवति तदाबुद्धिमान्
रजोवृत्तिस्त्रेतेतिजानीतजानातु २८ यदाआत्मनिलोभादयोदृश्यंतेतदारजस्तमःरजस्तमोगुणवृत्तियुतंद्वापरंजानातु २९ यदामायादयोदृश्यंतेयत्रसकलिस्तामसस्तमोगुणवृत्तिमानित्युपलक्ष्यते
विषादनंविषण्णता ३० यस्मात्कलिदोषात्क्षुद्रदृशअल्पज्ञानाःलोकोपद्रवकर्मज्ञानावा वृत्तिहीनाजीवनोपायरहिताःअसतीरसत्यः ३१ दस्यूत्कृष्टाःदस्यूपद्रुताः कृषर्हिंसायामिति

सत्वंरजस्तमइतिदृश्यंतेपुरुषेगुणाः ॥ कालसंचोदितास्तेवैपरिवर्तंतआत्मनि २६ प्रसीदातियदासत्वंमनोबुद्धींद्रियाणिच ॥ तदाकृतयुगंविद्याज्ज्ञानेत
पसियद्रुचिः २७ यदाधर्मेषुकामेषुभक्तिर्यशसिदेहिनाम् ॥ तदात्रेतारजोवृतिरितिजानीतबुद्धिमान् २८ यदालोभस्त्वसंतोषोमनोदंभोथमत्सरः ॥ कर्म
णांचापिकाम्यानांद्वापरंतद्रजस्तमः २९ यदामायानृतंतंद्रानिद्राहिंसाविषादनम् ॥ शोकोमोहोभयंदैन्यंसकलिस्तामसःस्मृतः ३० यस्मात्क्षुद्रदृ
शोमर्त्याःक्षुद्रभाग्यामहाशनाः ॥ कामिनोवृत्तिहीनाश्चस्वैरिण्यश्चस्त्रियोऽसतीः ३१ दस्यूत्कृष्टाजनपदावेदाःपाखंडदूषिताः ॥ राजानश्चप्रजाभक्षाः
शिश्नोदरपराद्विजाः ३२ अव्रतावटवोशौचाभिक्षवश्चकुटुंबिनः ॥ तपस्विनोग्रामवासान्यासिनोत्यर्थलोलुपाः ३३ ह्रस्वकायामहाहाराभूर्यप
त्यागतह्रियः ॥ शश्वत्कटुकभाषिण्यश्चौर्यमायोरुसाहसाः ३४ पणयिष्यंतिवैक्षुद्राःकिराटाःकूटकारिणः ॥ अनापद्यपिमंस्यंतेवार्तांसाधुजुगुप्सिताम् ३५
पतिंत्यक्ष्यंतिनिर्द्रव्यंभृत्याअप्यखिलोत्तमम् ॥ भृत्यंविपन्नंपतयःकौलंगाश्चापयस्विनीः ३६ पितृन्भ्रातृन्सुहृज्ज्ञातीन्हित्वासौरतसौहृदाः ॥ श्वशुर
श्यालसंवादादीनाःस्त्रैणाःकलौनराः ३७ शूद्राःप्रतिग्रहीष्यंतितपोवेषोपजीविनः ॥ धर्मंवक्ष्यंत्यधर्मज्ञाअधिरुह्योत्तमासनम् ३८ नित्यमुद्विग्नम
नसोदुर्भिक्षकरकर्शिताः ॥ निरन्नेभूतलेराजन्ननावृष्टिभयातुराः ३९ वासोन्नपानशयनव्यवायस्नानभूषणैः ॥ हीनाःपिशाचसंदर्शाभविष्यंतिकलौप्रजाः
४० कलौकाकिणिकेप्यर्थेविगृह्यत्यक्तसौहृदाः ॥ त्यक्ष्यंतिहिप्रियान्प्राणान्हनिष्यंतिस्वकानपि ४१ नरक्षिष्यंतिमनुजाःस्थविरौपितरावपि ॥ पु
त्रंभार्यांचकुलजांक्षुद्राःशिश्नोदरंभराः ४२ कलौनराजञ्जगतांपरंगुरुंत्रिलोकनाथंनतपादपंकजम् ॥ प्रायेणमर्त्याभगवंतमच्युतंयक्ष्यंतिपाखं
डविभिन्नचेतसः ४३

धातुः ३२ बटवोब्रह्मचारिणः अव्रताःमहाव्रतादिव्रतहीनाःअग्निकार्यादिव्रतहीनावा ३३ भूर्यपत्याःबहुसंतानाः ३४ क्षुद्राःदरिद्राःकिराटान्पारिणतफलानिपणायिष्यंतिविक्रेष्यंति
कूटकारिणःधातुर्वादकरणशीलाःवार्ताकुसीदादिवैश्यवृत्तिं ३५ अखिलोत्तमंकुलादिनेतिशेषः कौलंकुलेविद्यमानंविपन्नंआपदंप्राप्तंभृत्यंपतयस्त्यक्ष्यंति अपयास्विनीःक्षीररहिताःगाश्चत्य
क्ष्यंतीतिशेषः ३६ सौरतेसुरतमंत्रविषये सौहृदंप्रेमयेषांतेतथा श्वशुरश्यालाभ्यांसहसम्यकृवादोयेषांतेतथा ३७ ३८ ३९ पिशाचवत्संदर्शोदर्शनंयेषांतेतथा ४० विगृह्यविग्र
हंवैरंकृत्वाकाकिणिकेर्थेअत्यल्पधनविषये ४१ ४२ पाखंडशास्त्रेणाद्वैतविषयेणविभिन्नचेतसःव्यामोहितचित्ताः ४३

किंमाहात्म्योयंभगवान्येनतद्यजनंसप्रयोजनंस्यादितितत्राह यन्नामधेयमिति विमुक्तंकर्मलक्षणमर्गलंतालकीलंयस्यसतथाविध्वस्तकर्मबंधनइत्यर्थः ४४ केनोपायेनेत्यादिनापृष्टंपरिहर्तुमाह पुंसामित्या
दिना द्रव्यदेशात्मसंभवान्द्रव्यदेशस्वभावोद्भूतान्किमपिनावशिष्यतेतःसर्वमित्युक्तम् ४५ चित्तास्थितिभावेनानासाधनमाह श्रुतइत्यादिना अशुभमित्युपलक्षणम् प्रथमकर्मभोगायतनप्रारंभप्रभृ
तिसंपादिताशुभमित्यर्थः ४६ मंदाधिकारिणःक्षिप्रप्रवृत्त्यर्थंसदृष्टांतमाह यथेति शास्त्रोक्ताष्टादशदोषाद्दुर्वर्णमित्यनेनगृह्यंते धातुजंगैरिकसमुद्भूतंवा आत्मगतःचित्तगतःअशुभाशयंपापराशिंपापसं
पृक्तजडमनोवा ४७ विद्यादिनांतःकरणशुद्ध्याश्रेयःस्यात्किंचित्तस्थेनहरिणेतितत्राह विद्येत्यादिनाप्राणनिरोधःप्राणायामःअंतरात्माअंतःकरणं हृदिस्थेसति ४८ उपसंहरति तस्मादिति
४९ आत्मभावंआत्मनिभक्तिंनयतिप्रापयति सर्वमादत्तइतिसर्वात्मा सर्वस्यसंभवोयस्मात्ससर्वसंभवः ५० कलिःकेवलंनदोषाकरएवापितुगुणापादकोपिभवति औषधोपचितद्रव्यवदित्याह

यन्नामधेयंम्रियमाणआतुरःपतन्स्खलन्वाविवशोगृणन्पुमान् ॥ विमुक्तकर्मार्गलउत्तमांगतिंप्राप्नोतियक्ष्यंतिनतंकलौजनाः ४४ पुंसांकलिकृतान्दोषान्द्र
व्यदेशात्मसंभवान् ॥ सर्वंहरतिचित्तस्थोभगवान्पुरुषोत्तमः ४५ श्रुतःसंकीर्तितोध्यातःपूजितश्चादृतोपिवा ॥ नृणांधुनोतिभगवान्हृत्स्थोजन्मायुता
शुभम् ४६ यथाहेम्निस्थितोवह्निर्दुर्वर्णंहंतिधातुजम् ॥ एवमात्मगतोविष्णुर्योगिनामशुभाशयम् ४७ विद्यातपःप्राणनिरोधमैत्रीतीर्थाभिषेकव्रतदान
जाप्यैः ॥ नात्यंतशुद्धिंलभतेंतरात्मायथाहृदिस्थेभगवत्यनंते ४८ तस्मात्सर्वात्मनाराजन्हृदिस्थंकुरुकेशवम् ॥ म्रियमाणोह्यवहितस्ततोयासिपरांग
तिम् ४९ म्रियमाणैरभिध्येयोभगवान्परमेश्वरः ॥ आत्मभावंनयत्यंगसर्वात्मासर्वसंश्रयः ५० कलेर्दोषनिधेराजन्नस्तिह्येकोमहान्गुणः ॥ कीर्तनादेवकृ
ष्णस्यमुक्तबंधःपरंव्रजेत् ५१ कृतेयद्ध्यायतोविष्णुंत्रेतायांयजतोमखैः ॥ द्वापरेपरिचर्यायांकलौतद्धरिकीर्तनात् ५२॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कं
धेयुगानुवर्णनंनामतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ कालस्तेपरमाण्वादिर्द्विपरार्धावधिर्नृप ॥ कथितोयुगमानंचशृणुकल्पलयावथ १ चतुर्यु
गसहस्रंतुब्रह्मणोदिनमुच्यते ॥ सकल्पोयत्रमनवश्चतुर्दशविशांपते २ यदंतेप्रलयस्तावद्ब्राह्मीरात्रिरुदाहृता ॥ त्रयोलोकाइमेयत्रकल्पंतेप्रलयायहि ३
एषनैमित्तिकःप्रोक्तःप्रलयोयत्रविश्वसृक् ॥ शेतेनंतासनोविश्वमात्मसात्कृत्यचात्मभूः ४ द्विपरार्धेत्वतिक्रांतेब्रह्मणःपरमेष्ठिनः ॥ तदाप्रकृतयःसप्तक
ल्पंतेप्रलयायवै ५

कलेरिति ५१ ध्यानादिप्रधानसाधनमंतरेणकीर्तनमात्रेणसंसारबंधनिर्मोकःकथमित्याशंक्यतत्तद्युगेषुभगवत्प्रसन्नत्वेनयुक्तमित्यभिप्रेत्याह कृतइति कृतेयत्तत्स्यादित्यर्थः ॥ ५२ ॥ इतिश्रीभागव
तेमहापुराणेद्वादशस्कंधेविजयध्वजकृतटीकायांतृतीयोध्यायः ॥ ३ ॥ भगवत्कटाक्षप्रेक्षणाक्षिप्तकल्पप्रलयप्रकारंतत्स्वरूपंभागवतप्रवृत्तिंचकथयत्यस्मिन्नध्याये तत्रादावुक्तमनूद्यवक्तव्यंप्रतिवि
धत्ते कालइति कथितस्तृतीयस्कंधे अथकल्पप्रलययोरपिकालाधीनत्वेनतत्स्वरूपश्रवणानंतरं १ यत्रदिने २ यस्यदिनस्यांते ब्राह्मीब्रह्मसंबंधिनीयत्ररात्रौ ३ यत्रप्रलयेआत्मसात्कृत्य
आत्मनिनिधाय ४ सप्तप्रकृतयः महदहंकारावाकाशादिपंचभूतानि ५

यत्रप्रकृतिप्रलयेसंघातश्चतुर्विंशतितत्वसमूहात्मकः प्रलयप्रकारमाह विघातइति विघातेप्रलयेउपसादितेआसन्नेसति ६ कलद्रवणइतिधातोःकालेनद्रवणहेतुना ७ सामुद्रंसमुद्रस्यविद्यमा नंरसंजलं दैहिकंदेहस्यविद्यमानंरसंरेतोलक्षणंवीर्यं भूमेरसंतिक्तादिलक्षणम् ८ सांवर्तकःप्रलयकालीनः सत्वशून्यान्प्राणिरहितान्भूविवरान्पातालादीन् ९ १० राजसावृतंखंधूम्रस्थानम् ११ चित्रवर्णानिनीलादिनानाविधानि १२ ब्रह्मांडविवरांतरंब्रह्मांडबिलविशेषंब्रह्मांडबिलोदरंवा एकोदकंउदकात्मकंभवति पंचभूतगुणलयप्रकारमाह तदेति उपप्लवेप्रलये १३ नीरसाःआपः १४ तद्रहितंरूपरहितंतेजोवायौलीयते १५ सवायुःखंविशतितदनुशब्दगुणलयानंतरंतैजसानींद्रियाण्यपितैजसाहंकारेलीयंतेइतिशेषः १६ वैकारिकादेवाःवैकारिकाहंकारेस्वगुणैःसह १७ तंमहां तं बीजंव्यंजकंअव्याकृतंमूलप्रकृतिः कालेनहरिणाचोदितंप्रेरितंसत्वादिगुणान्ग्रसते १८ मूलप्रकृतिस्वरूपंवक्ति नतस्येति तस्याव्यक्तस्यत्रुटिलवादिकालावयवैःपरिणामादयोगुणानसंति

एषप्राकृतिकोराजन्प्रलयोयत्रलीयते ॥ आंडकोशस्तुसंघातोविघातउपसादिते ६ पर्जन्यःशतवर्षाणिभूमौराजन्नवर्षति ॥ तदानिरन्नेह्यन्योन्यंभक्ष्यमाणाःक्षुधार्दिताः ॥ क्षयंयास्यंतिशनकैःकालेनोपद्रुताःप्रजाः ७ सामुद्रंदैहिकंभौमंरसंसांवर्तकोरविः ॥ रश्मिभिःपिबतेघोरैःसर्वंनैवविमुंचति ८ ततःसांवर्तकोवह्निःसंकर्षणमुखोत्थितः ॥ दहत्यनिलवेगोत्थःशून्यान्भूविवरानथ ९ उपर्यधःसमंताच्चशिखाभिर्वह्निसूर्ययोः ॥दह्यमानंविभात्यंडंदग्धगोमयपिंडवत् १० ततःप्रचंडपवनोवर्षाणामधिकंशतम् ॥ परःसांवर्तकोवातिधूम्रंखंरजसावृतम् ११ ततोमेघकुलान्यंगचित्रवर्णान्यनेकशः ॥ शतवर्षाणिवर्षंतिनदंतिरभसस्वनैः १२ ततएकोदकंविश्वंब्रह्मांडविवरांतरम् ॥ तदाभूमेर्गंधगुणंग्रसंत्यापउपप्लवे १३ ग्रस्तगंधातुपृथिवीप्रलयत्वायकल्पते ॥ अपांरसमथोतेजस्ताल्लीयंतेथनीरसाः १४ ग्रसतेतेजसोरूपंवायुस्तद्रहितंतदा ॥ लीयतेचानिलेतेजोवायोःखंग्रसतेगुणम् १५ सवैविशतिखंराजंस्ततश्चनभसोगुणम् ॥ शब्दंग्रसतिभूतादिर्नभस्तमनुलीयते १६ तैजसानींद्रियाण्यंगदेवावैकारिकागुणैः १७ महान्ग्रसत्यहंकारंगुणाःसत्वादयश्चतम् ॥ ग्रसतेऽव्याकृतंबीजंगुणान्कालेनचोदितम् १८ नतस्यकालावयवैःपरिणामादयोगुणाः ॥ अनाद्यनंतमव्यक्तंनित्यंकारणमव्ययम् १९ नयत्रवाचोनमनोनसत्वंतमोरजोवामहदादयोमी ॥ नप्राणबुद्धींद्रियदेवतावानसंनिवेशःखलुलोककल्पः २० नस्वप्नजाग्रन्नचतत्सुषुप्तंनखंजलंभूरनिलोऽग्निरर्कः ॥ सुषुप्तवच्छून्यवदप्रतर्क्यंतन्मूलभूतंपदमामनंति २१ लयःप्राकृतिकोह्येषपुरुषाव्यक्तयोर्यदा ॥ शक्तयःसंप्रलीयंतेविवशाःकालविद्रुताः २२

तदव्यक्तंमूलप्रकृतिं विश्वसृजांकारणंआमनंतीतिशेषः इतरविशेषणमुक्तयोःसममित्याशयेनाह अनादीति १९ कालेनेत्युक्तस्यहरेःस्वरूपंदर्शयति नयत्रेति वागादगोयत्रकंचनविशेषंनापादयंतीतिशेषः २० आकाशाद्यन्यतमवत्तनभवतीत्याह नस्वप्नेति सवाएषआत्मानेतिनेतीतिश्रुतेः सुषुप्तवत्सुखरूपं सुखमस्वाप्समितिसुप्तिपदेनसुखंलक्ष्यतेशून्यवत्सूक्ष्मं अतएवाप्रतर्क्यंतर्कागोचरंमूलभूतंसर्वस्यप्रधानकारणंयद्यतइतिपदंगम्यमित्यर्थः २१ कालाख्यपरमात्मस्वरूपमुक्त्वालयंनिर्दिशति लयइति यदायस्मिन्लयेकालविद्रुताःकालेनसमाप्तजीवनावधयःअतएवविवशाःहर्यधीनाःपुरुषाव्यक्तयोर्ब्रह्मप्रकृत्योःशक्तयःपृथिव्यादयःसंप्रलीयंतेएषलयःप्राकृतिकोहिनामेतिशेषः २२

चराचरेविशिष्यमाणंकिंतत्राह बुद्धीति तदाप्रलयेआश्रयंतेऽनेनचराचरेणेत्याश्रयंप्रपंचाधारभूतंज्ञानंनित्यनिर्दोषज्ञानात्मकंब्रह्म बुद्धींद्रियार्थरूपेणबुद्ध्याज्ञानात्मिकयालक्ष्म्याज्ञानेहेतुत्वेनबुद्धिशब्द
वाच्ययात्रय्यामुक्तश्रेण्यावाचक्षुरादींद्रियविषयसौंदर्यातिशयेनभातिज्योतीरूपेणवर्तते कथंकारंवर्ततइतितत्राह अन्वयव्यतिरेकाभ्यामिति प्रपंचसद्भावासद्भावाभ्यांकालाभ्यांवर्ततइति यद्वा बुद्धीं
द्रियात्मकदेहाकारेणबुद्धिवान्मनोवानित्यादिश्रुतेः अनेनसंविदेवपरितोविराजतेइतिपूर्वाचार्यवचनाज्ज्ञातृज्ञेयविवर्जितज्ञानमितिव्याख्यानंप्रत्युक्तं तादृक्ज्ञानस्यपाषाणकल्पत्वेनहेयत्वात् नासदासी
दितीतरवस्तुनिषेधाद्धात्रादिसद्भावःकथमत्राह आद्यंतवदिति यच्छरीरयोगवियोगवत्तदवस्त्वस्वतंत्रंयदादावंतेचवर्तमानंलक्ष्म्यादितत्त्वंतदप्यस्वतंत्रंयदादिनिधनयुक्तंउत्पत्तिनाशवत्तद्वस्तुनोब्रह्मणो
व्यतिरिक्तंनभवतितदध्यस्तत्वेनतत्ज्ञानेलीयतइतियन्मतंतदासुरं तदुक्तं जीवविष्ण्वोरभेदश्चदेहयोगवियोजने । विष्णोर्दुःखव्रणित्वादिपराभावस्तथैवच । अस्वातंत्र्यंचवेदादावुक्तवद्भासतेविभोः । क्वचि
त्कचिद्विमोहायदैत्यादीनांदुरात्मनामिति २२ एतमर्थंसोदाहरणमाह दीपइति दीपादिकंज्योतिषस्तेजसस्तत्वात्तच्छक्तिमंतरेणपृथक्स्वातंत्र्येणप्रकाशकंनभवेत्एवंबुद्ध्यादिकमपिमारुतान्मुख्यप्रा
णादपिपृथक्ज्ञानजननशक्तिमन्नवायुनावैगौतमसूत्रेणप्राणेनहीदमित्यादिश्रुतेः किमुतपरब्रह्मणः एतस्माज्जायतेप्राणआत्मनएवप्राणोजायतेब्रह्मणोवाएतानिकरणानीतिश्रुतेः २४ नस्वप्नेत्यत्र
स्वप्नाद्यवस्थाअपिनब्रह्मणइत्युक्तंतर्हिकस्यताइतितत्राह बुद्धेरिति बुधंज्ञानंधीयतेस्मिन्नितिबुद्धिर्जीवःतस्यजागरणादिकमुच्यतेह सतासोम्येत्यादिश्रुतिसिद्धंअथहैतत्पुरुषःस्वपितिनामेतिचप्र
नेनजाग्रदादीनांनिरालंबनतयामिथ्यात्वमपास्तं ननुसुप्त्याद्यवस्थावद्विश्वादीनामपिनानात्वंसत्वंस्यादितितत्राह मायामात्रमिति प्रत्यगात्मनिपरमात्मनिस्थितंनानात्वंमाययास्वेच्छयामात्रंनिर्मि

बुद्धींद्रियार्थरूपेणज्ञानंभातितदाश्रयम् ॥ अन्वयव्यतिरेकाभ्यामाद्यंतवदवस्तुयत् २३ दीपश्चक्षुश्चरूपंचज्योतिषोनपृथग्भवेत् ॥ एवंधीःखानिमा
त्राश्चनस्युरप्युतमारुतात् २४ बुद्धेर्जागरणंस्वप्नंसुषुप्तिरितिहोच्यते ॥ मायामात्रमिदंराजन्नानात्वंप्रत्यगात्मनि २५ यथाजलधराव्योम्निभवंतिनभवंति
च ॥ ब्रह्मणीदंतथाविश्वमुपयात्युदयाप्ययम् २६ एतेह्यवयवाःप्रोक्ताःसर्वावयविनामिह ॥ विनार्थेनप्रतीयेरन्पटस्येवांगतंतवः २७ यत्सामान्य
विशेषाभ्यामुपलभ्येतसभ्रमः ॥ अन्योन्यापाश्रयात्सर्वमाद्यंतवदवस्तुच २८

तंत्रांतनस्वाभाविकंएतेनकृष्णरामादिरूपाणांमिथोमूलरूपेणभेदोनिरस्तःतदुक्तं प्रत्येकंविष्णुरूपाणांभ्रांतिमात्राभिदामता । जगतश्चैवविष्णोस्तुसत्योभेदःसदैवतु । यथाकाशघनौनित्यंभिन्नावेवपरस्परं
एवमीशोजगच्चैवभिन्नावेवपरस्परमिति २५ नन्वेवंतर्हिजगद्ब्रह्मणोश्चभेदोनपारमार्थिकःस्यादित्यतःसोदाहरणंभेदस्यसत्यत्वंसमर्थयते यथेति उदयाप्यययोर्मिथोविरुद्धधर्मत्वादेकवद्भावः इदंवि
श्वंब्रह्माधारतयासृष्टिसंहारौयातिगगनघनयोराधाराधेययोर्भेदोयथासत्यस्तथाजगद्ब्रह्मणोरपीतिएतदप्युक्तं यथाकाशघनावित्यादिना २६ ननुजगद्ब्रह्मणोरिवावयवावयविनामपिभेदःसन्नेव
किंनस्यात्पटस्यामीतंतवइतितत्प्रतीतेरितितत्राह एतइति सर्वेषामवयविनांमहदादीनांयेअवयवाःप्रोक्ताःखादयःएतेर्थेनविनाभेदव्यवहारमंतरेणप्रतीयेरन् हियस्मात्तस्मादभिन्नाइतिशेषः कथ
मभेदइत्यत्राह पटस्येति पटस्यावयवास्तंतवोवयविनापटेनाभिन्नाइतियथांगीकर्तव्यंतंतुःपटःमृद्घटःशुक्लःपटइत्याद्यभेदव्यवहारदर्शनात् प्रत्येकंतंतुनाभेदेपिसमुदायरूपेणाभेदइतिप्रकटनायतंतवइ
तिबहुवचनं अतएव अवयव्यवयवाभिदात्कोटच्चंशोभेदईरितः । सोपिभेदोनचाभेदात्पृथगेवप्रवर्ततइतिवाक्यमत्रग्रहीतं अनेनकार्यकारणादीनांभेदइतिमतमपास्तं पटस्यतंतवइतिप्रयोगःपट
स्यशौक्ल्यमितिवान्निष्कर्षणार्थः सोपिश्रीहरिनियतइतिनयुक्तिविरोधः अवयव्यवयवानांतुकार्यकारणवस्तुनां । एकएवनियंतासौहरिर्नारायणःपरइतिवाक्यादवगंतव्यः २७ नन्वेवंचेदवयवि
निसत्यवयवनाशेतस्यापितदभेदःस्यादत्राह यदिति यावद्द्रव्यभाविसामान्यमित्युच्यते अयावद्द्रव्यभाविविशेषइति तत्रयद्वस्तुनष्टावयवाभिन्नमित्युपलभ्येतसामान्यावयववत्तत्सुद्धेर्भ्रमःकुतः

अन्योन्यापाश्रयाद्विश्लेषात्तस्मादाद्यंतवदवस्त्वेव यद्वा हनुमद्भीमांशानांवाय्वाद्यंशिनांसामान्यविशेषशक्तिदर्शनात्कथमभेदःसंगच्छतइतितत्राह यदिति अन्योन्यापाश्रयाभन्योन्याभेदविषयप्र
माणात् असुरजनमोहाधिकृतत्वेनाद्यंतवत्त्वादवस्तुसर्वमविद्यमानमेव २८ यथावयव्यवयवादीनांअभेदोदुरवबोधःएवंपदार्थानामनंतत्वात्तत्स्वरूपभेदोपिपरमात्मानमंतरेणदुर्ज्ञेयइत्याशयेना
ह विकारइति विनिषेधेपृथग्भावइत्यतःपृथक्कारोनानाविधोभेदः प्रत्यगात्मानंसाक्षीभूतंश्रीनारायणंअंतरेणाणुरल्पोपिनिरूप्योनास्तिसएवनिरूपयितुंशक्तः । नासत्त्वान्नेत्याह ख्यायमानइति
प्रतीयमानस्यासत्त्वंजुगुप्सितंप्रमाणविरोधादित्यपिशब्दः २९ नन्वेकस्यप्रतिभानंतुकृतकान्नविशिष्यतइतिवान्निर्धारणायोग्यइतितत्राह नहीति यद्यविद्वान्ब्रह्मरूपाणांनानात्वंमन्यतेतर्ह्यपिसत्यस्य
ब्रह्मणोरूपाणां नानात्वंसत्यंनभवति अविद्वन्मतत्वात् ननुयुक्ताह्यस्यहरयःशतादशेतिश्रुतेःकथंसत्यंनेत्यत्राह नानात्वमिति नेत्यनुवर्तते छिद्रयोर्बाह्यांतस्थाकाशयोः यद्वद्यथानाना
त्वंनास्ति एकएवमहाकाशोघटेजायमानेबहिरंतश्चेतिद्वित्वसंख्यामुपैतिउत्पद्यमानोनीलिमाकरोप्याकाशोद्वित्वमेति तत्रप्रागुक्तोहरेरुपमितियातःपश्चादुक्तोजीवानामित्यर्थविशेषोहिशब्देनोपात्तः
उक्तंच महाकाशोबहिस्थश्चघटाद्यंतस्थएवच । द्वेधासमुदितोन्यौचद्वावाकाशौप्रकीर्तितौ । घटरूपस्तदन्यश्चमहाकाशात्परोलघुः । महाकाशवदेवात्रपरमात्मासनातनः । घटांतस्थमहाकाशप्रतिमों
तर्गतोविभुः । घटस्यांतर्गताकाशोमहाकाशात्परोमतः । तद्वद्देवादयःसर्वेजीवामुक्त्युपयोगिनः । तमोगाश्चैवयेसर्वेघटरूपस्त्ववन्नराइति ज्योतिषोरधिदैवाध्यात्मसंज्ञयोः सहस्रंवाआदित्यस्यरश्मयआसु

विकारःख्यायमानोपिप्रत्यगात्मानमंतरा ॥ ननिरूप्योह्यणुरपिस्याच्चेत्सभ्रमआत्मनः २९ नहिसत्यस्यनानात्वमविद्वान्यदिमन्यते ॥ नानात्वंछिद्रयो
र्यद्वज्ज्योतिषोर्वातयोरपि ३० यथाहिरण्यंबहुधासमीयतेनृभिःक्रियाभिर्व्यवहारवर्त्मसु ॥ एवंवचोभिर्भगवानधोक्षजोव्याख्यायतेवैदिकलौकिकैर्जनैः
३१ यथाघनोर्कप्रभवोर्कदर्शिनोह्यर्कांशभूतस्यचचक्षुषस्तमः ॥ एवंत्वहंब्रह्मगुणस्तदीक्षितोब्रह्मांशकस्यात्मनआत्मबंधनः ३२ घनोयदार्कप्रभयाविदीर्य
तेचक्षुःस्वरूपंपरमीक्षतेतदा ॥ यदाह्यहंकारउपाधिरात्मनोजिज्ञासयानश्यतितर्ह्यनुस्मरेत् ३३ यदैवमेतेनविवेकहेतिनामायामयाहंकरणात्मबंधनम् ॥
छित्त्वाच्युतात्मानुभवोवतिष्ठतेतमाहुरात्यंतिकमंगसंप्लवम् ३४

नाडिष्वाततताइतिश्रुतेर्वातयोर्वातप्राणसंज्ञयोरधिदैवमथाध्यात्ममितिश्रुतेश्च अत्रापिविशेषःपूर्ववदवगंतव्यइति ३० बहुत्वसंख्यावाचिन्याःश्रुतेःकिंविनिगमकमत्राह यथेति बहुधाकटककुं
डलाद्यात्मनाहेमनानासंज्ञाविषयंसमीयतेतथांभगवानपिदेवोनरोवराहःशुक्लःपीतोन्हस्वोणुर्दीर्घोमहानितिविविधाकारेणव्याख्यायतेप्रकाश्यतइति ३१ हरेस्तत्त्वस्वरूपंनिरूप्यसंसारप्रकारमाह य
थेति अर्कशब्देनापस्तेजोवायवउच्यंते तेजःसंबंधेनधूमउपलक्ष्यतेअर्कप्रभवःधूमस्तेजोजलमरुद्भ्यःप्रभवउत्पत्तिःयस्यसतथाअर्केणनभसिदर्शितःसूर्यप्रकाशेसत्येवदृश्यतेनान्यथायथाघनःसूर्यदर्शनप्रतिबं
धकः आपोवाअर्कइतिश्रुतेः यथार्कांशस्यचक्षुषस्तमःसूर्यदर्शनेप्रतिबंधकंआदित्यश्चक्षुर्भूत्वाक्षिणीप्राविशदितिश्रुतेःएवमेवाहंकारोब्रह्मापेक्ष्यगुणोऽमुख्यःतदीक्षितःतेनप्रकाशितःब्रह्मांशकस्यजीवस्य
पादोस्यविश्वाभूतानीतिश्रुतेः ब्रह्मणोभिन्नांशस्यआत्मनोजीवस्यात्मानंमतिज्ञानंबध्नातीत्यात्मबंधनः आत्मादेहेधृतौजीवइत्यादौयादवप्रकाशेनमतौप्रयुक्तत्वात्तद्ब्रह्मावेदाहंब्रह्मास्मीतिश्रुतेःब्रह्म
णोविशेषभूतइतिवा ३२ यदाघनोर्कप्रभयातीव्रयासूर्यप्रभयाविदीर्यतेनष्टोभवतितदासूर्यांशंचक्षुःस्वरूपंस्वाबिंबंरविमीक्षतेयथायदाजीवस्यात्मनः परमात्मनोदर्शनेउपाधिनिमित्तभूतोहंकारोजिज्ञासया
परमात्मोपासनयातथानश्यतितर्हितदाजीवः परंपरमात्मानमनुस्मरेत्अनुकूलस्मरणसमर्थोभवतीत्यन्वयः हिशब्देनभिद्यतेहृदयग्रंथिश्छिद्यंतेसर्वसंशयाइतीदंवाक्यमग्राहि ३३ असंप्रज्ञा
तसमाधिस्थलक्षणमाह यदेति एवमुक्तविधयोद्भूतयैतयाविवेकहेतिनानिशितज्ञानायुधेनमायामयाहंकरणात्मबंधनंभगवदिच्छानिर्मितंलिंगशरीरलक्षणाहंकारजनितसंसारहेतुंछित्त्वाअच्युतात्मा

नुभवः नित्यमुक्तपरमात्मापरोक्षदर्शनेनासंप्रज्ञातसमाधिस्थोनिर्मुक्तलिंगशरीराभिमानोवतिष्ठते एतमंगआत्यंतिकंसंप्लवंप्रलयमाहुः असंप्रज्ञातसमाधिस्थावस्थायाःनामांतरमिदम् ३४ इदानीं
दैनंदिनजन्मप्रलयावाह नित्यदेति दिनेदिनेब्रह्मादीनांसर्वभूतानामुत्पत्तिलयौस्तइतिएकेसूक्ष्मज्ञावदंतीत्यनेनान्वयः ३५ चेतनानांनिर्विकारत्वेनजन्माद्यसंभवात्कथमुच्यतेनित्यदाजन्माद्यस्तीतितत्राह
कालेति कालस्रोतोजवेनकालनदीप्रवाहवेगेनक्षिप्रंह्रियमाणस्यनीयमानस्यदेहस्य ३६ प्रतिदिनंजीवस्योर्वारुकविकारवत्परिमाणाद्यवस्थाःकिंनस्युरिति तत्राह अनाद्यंतवतेतिआकाशेज्योतिषांन
क्षत्राणांयथास्थितेर्लयोनास्तितथाचेतनस्येतिशेषः ३७ उक्तमुपसंहरति नित्यइत्यादिना कालस्यकालांतर्यामिणोहरेर्गतिःस्थितिरीदृशीदुरवबोधेति ३८ परमप्रमेयमुपसंहरति एताइति यत्रोद्यतः
क्षितितलोद्धरणायबिभ्रत्क्रोडींतनुमित्यारभ्ययाःकथाःएताःजगद्विधातृत्वंचतुर्मुखस्यास्तीतिअतोखिलसत्वधाम्नइतिसत्वगर्भमुदरंभरत्वमित्यतोनारायणस्येति सत्वोस्त्रीजंतुपुक्लीबेइतियादवःविस्तरतः
कथनंकिंनस्यादितितत्राह कार्त्स्न्येनेति अजोब्रह्मा ३९ कथाकथनप्रयोजनमाह संसारेति प्लवोनौः ४० कथारसनिषेवणायभागवतपुराणमेवमुख्यसाधनमित्यभिप्रेत्यतस्याप्तिमूलत्वज्ञापनाय

नित्यदासर्वभूतानांब्रह्मादीनांपरंतप ॥ उत्पत्तिप्रलयावेकेसूक्ष्मज्ञाःसंप्रचक्षते ३५ कालस्रोतोजवेनाशुह्रियमाणस्यनित्यदा ॥ परिणामाद्यवस्थास्ताज
न्मप्रलयहेतवः ३६ अनाद्यंतवतानेनकालेनेश्वरमूर्तिना ॥ अवस्थानैवदृश्यंतेवियतिज्योतिषामिव ३७ नित्योनैमित्तिकश्चैवतथाप्राकृतिकोलयः ॥
आत्यंतिकश्चकथितःकालस्यगतिरीदृशी ३८ एताःकुरुश्रेष्ठजगद्विधातुर्नारायणस्याखिलसत्वधाम्नः ॥ लीलाकथास्तेकथिताःसमासतःकार्त्स्न्येननाजो
प्यभिधातुमीशः ३९ संसारसिंधुमतिदुस्तरमुत्तितीर्षोर्नान्यःप्लवोभगवतःपुरुषोत्तमस्य ॥ लीलाकथारसनिषेवणमंतरेणपुंसोभवेद्विविधदुःखदवार्दितस्य
४० पुराणसंहितामेतामृषिर्नारायणोऽव्ययः ॥ नारदायपुराप्राहकृष्णद्वैपायनायसः ४१ सवैमह्यंमहाराजभगवान्बादरायणः ॥ इमांभागवतींप्रीतःसं
हितांवेदसंमिताम् ४२ एतांवक्ष्यत्यसौसूतऋषिभ्योनिमिषालये ॥ दीर्घसत्रेकुरुश्रेष्ठसंपृष्टःशौनकादिभिः ४३ अत्रानुवर्ण्यतेऽभीक्ष्णंविश्वात्माभगवान्ह
रिः ॥ यस्यप्रसादजोब्रह्मारुद्रःक्रोधसमुद्भवः ४४ त्वंचराजन्मरिष्येतिपशुबुद्धिमिमांजहि ॥ नजातःप्रागभूतोद्यदेहवत्त्वंननंक्ष्यसि ४५ नभविष्यसिभू
त्वात्वंपुत्रपौत्रादिरूपवान् ॥ बीजांकुरवद्देहादेर्व्यतिरिक्तोयथानलः ४६

मूलंदर्शयति पुराणेति ४१ संहितोयंविदसाहतात्वज्ञापनायवेदसंमितामिति ४२ ४३ अस्याःविषयमाह अत्रेति कुतोस्याइतरेभ्यःश्रैष्ठ्यं येनादरेणग्राह्यास्यादित्यतोवाह अत्रेति विष्ण्वभिन्नत्वेन
ब्रह्मान्यतमःकिंनस्यादित्यत्राह यस्येति अनेनात्मावैपुत्रनामासीदितिवाक्यप्राप्ततदात्मशंकापिदूरीकृतेति ४४ ननुजातोमृतोहमितिबुद्धेर्विक्रियायाःकथंचेतनस्यपरिणामाद्यवस्थाभावइत्याशंक्यासिं
हालोकनन्यायेनतस्याविकारित्वमाह त्वंचेति मरिष्येतिसंधिभावेनघटादिनाशवैलक्षण्यंदेहवियोगस्यदर्शयति वैलक्षण्यमेवदर्शयति नेति नजायतेम्रियतेवाकदाचिदित्यादेःदेहवदित्येतत्प्रत्येकमभि
संबध्यते,नेविचत्वंदेहवत्नजातःतर्हिप्रागसन्नेत्याह प्रागिति देहवत्प्रागभूतोनुत्पन्नअद्यदेहवन्नपरिणमासि ४५ देहांतरवन्नभविष्यसिपुत्रपौत्रादिरूपवान्भूत्वात्वंदेहवन्ननंक्ष्यासि कथमिवपुत्रादिरूप
वानेतितत्राह बीजेति बीजांकुरपरंपरायथातथा कस्मान्नाशाभावइतितत्राह देहादेरिति हेतुगर्भंविशेषणंअत्रापिनिदर्शनंयथानलइति दार्वादेरितिशेषः पुत्रादिरूपत्वेत्वभेदोपिप्राप्तइत्यतोवाह य
थाबीजपरंपरायाभेदःप्रमितः तथाप्रकृतइति शेषःप्राग्वत् ४६

ननु जातोमृतइत्यभेदप्रतीतेस्तद्व्यतिरेकः कथमनलदृष्टांतःपरमात्मनिसंगतइतितत्राह स्वप्नइति आत्मनोजीवस्यस्वप्नेस्वशिरश्छेदोयथामिथ्यातथापंचत्वादि इदंस्वानुभावसिद्धमित्याह यस्मादि ति त्वंदेहस्यपंचत्वादिपश्यसीतियस्मात्ततआत्माअजोनजातोऽमरोनमृतश्चेतितस्माद्देहस्यैवजन्मादयोनचेतनस्येतिसिद्धम् ४७ अधुनाप्रसंगात्सामान्यविशेषमरणावस्थामाह घटइति घटेभिन्नेक पालीभूतेघटाकारपरिमितोघटाकाशोनीलिमाकारबहिस्थाकाशःस्यात्पुरायथातथेत्यर्थः एवंदेहेमृतेसतिजीवःसंसारीब्रह्मतत्वंयथाकर्मस्वर्गनरकादिकंसंपद्यते घटांतस्थमहाकाशैकदेशेबहिस्थव्याप्ताका शोभवति यथातथापुराजीवःप्राणधारकः परमात्मांतर्यामीब्रह्मव्याप्तस्वरूपमाप्नोतिघटांतर्गतभूताकाशःपुरायथामहाकाशाधीनःपश्चादपितदधीनतामापद्येत तथाचरमेदेहांतेलिंगशरीरेमृतेनष्टेजीवोमु क्तियोग्यआत्मापरंज्योतिःसंपद्यते अयमर्थोमहाकाशोबहिःस्थश्चघटाद्यंतस्थएवचेति तत्त्वसंहितावचनादवगंतव्यइतिब्रह्ममोक्षंपुनरावृत्तिशून्यंवा ४८ प्रकरांतरेणसंसारावस्थामाह मनइति आत्म नोजीवस्यमनःसुरनरादिदेहान्गुणान्कर्माणिआवृत्तिहेतुभूतानिपुण्यपापलक्षणानिचसृजतिआपादयति शब्दादिविषयासक्तिहेतुभूतानिवा एवंविधंमनःसत्कितत्राह तदिति मायाजडप्रकृतिः तन्मन उत्पादयतिसृजतइत्यात्मनेपदप्रयोगेणचिन्मिश्रंमनइतिसूचयति ततोजडमनसोजीवस्यसंसारोवर्ततइतिशेषः ४९ कियंतंकालंजन्मात्मकःसंसारइतितत्राह स्नेहेति यावद्यावंतंकालंतैलादिस्नेह द्रव्याधिष्ठानस्थितवर्त्यग्निसंयोगस्तावत्तावंतंकालंदीपस्यदीपत्वंप्रकाशसामर्थ्यं एवंदेहकृतोदेहादिकर्मनिमित्तकृतोभवइत्यन्वयः ५० तैलाद्यभावेनयथादीपादेःशून्यताएवंजीवस्यापिदेहाद्यभावेनशून्य

स्वप्नेयथाशिरश्छेदःपंचत्वाद्यात्मनस्तथा ॥ यस्मात्पश्यसिदेहस्यततआत्माह्यजोऽमरः ४७ घटेभिन्नेयथाकाशआकाशःस्याद्यथापुरा ॥ एवंदेहेमृतेजीवो ब्रह्मसंपद्यतेपुनः ४८ मनःसृजतिवैदेहान्गुणान्कर्माणिचात्मनः ॥ तन्मनःसृजतेमायाततोजीवस्यसंसृतिः ४९ स्नेहाधिष्ठानवर्त्यग्निसंयोगोयावदीयते ॥ तावद्दीपस्यदीपत्वमेवंदेहकृतोभवः ५० रजःसत्वतमोवृत्त्याजायेतैधेतनश्यति ॥ नतत्रात्मास्वयंज्योतिर्योव्यक्ताव्यक्तयोःपरः ५१ आकाशवद्ध्रुवाधारोध्रु वोनानामितस्ततः ॥ एवमात्मानमात्मस्थमात्मनैवामृशप्रभो ५२ बुद्ध्यानुमानगर्भिण्यावासुदेवानुचिंतया ॥ चोदितोविप्रवाक्येननत्वांधक्ष्यतितक्षकः ५३ मृत्यवोनोपसर्पंतिमृत्यूनांमृत्युमीश्वरम् ॥ अहंब्रह्मपरंधामब्रह्माहंपरमंपदम् ५४ एवंसमीक्ष्यचात्मानमात्मन्याधायनिष्कले ५५

त्वमायातमत्राह रजइति मनसोरजआदिगुणोपजीवनेनदेहोजायतेइत्यादि तत्रतस्यामवस्थायामपियोव्यक्ताव्यक्तयोर्देहप्रकृत्योः परोविलक्षणःसआत्माजीवोनजायतेनवर्धतेननश्यति कुतःस्वयंज्यो तिर्ज्ञानात्मा ५१ इदानीमुपास्तिप्रकारंविधत्ते आकाशइति आकाशवत्ततोव्याप्तोध्रुवाधारोनित्याधारोध्रुवोनित्यश्चयः नानामितः तत्तद्वस्तुपरिमाणपरिमितश्चैवंविधमाहात्म्योपेतमात्मस्थंस्वहृदयकुहर निलयमात्मानंपरमात्मानमात्मनैवसर्वप्रयत्नेनामृश सम्यग्विचार्योपास्स्व प्रभोइत्युपास्तिसामर्थ्यमाह ५२ दुर्मरणदोषदुष्टस्यममदेहत्यागेपिमोक्षोनास्तीतिनाचिंतयेत्याशयेनाह बुद्ध्येति आत्मा स्वस्वेतरवृत्तित्वानाक्रांतनित्यनिष्ठाधिकरणंमेयत्वादात्मवदितिदेहःस्वस्वेतरवृत्तित्वानाक्रांतनित्यनिष्ठाधिकरणंमेयत्वात्घटवदित्यनुमानगर्भिण्यावासुदेवानुचिंतयाहरेर्निरंतरसदुपासनयावर्तमानंत्वांवि प्रकुमारवाक्येनचोदितःप्रेरितस्तक्षकोनधक्ष्यति दृष्टदोषंनापादयतीत्यन्वयः ५३ मृत्यूनांमारकाणांमृत्युंमारकंईश्वरंउपसमीपेस्थितंमृत्यवोनसर्पंतित्वांनप्राप्नुवंति दंशदोषास्पर्शेप्रकारांतरेणो पायमाह अहमिति नहन्यतइत्यहं नहीयतइतिवाकदापिनजहातिस्वशक्तिमितिवाएवंविधमीश्वरंविहायकदापिनतिष्ठत्यस्वातंत्र्यादित्यर्थः ५४ उपासनाफलमाह एवमिति एवंविधस्त्वंनिष्कले आत्मनिपरमात्मानंसमाधायसंयुज्यसमीक्ष्यसम्यग्ध्यायन्विषयुक्ताननैःपदेदशंतंतक्षकंलेलिहानंसर्पंनद्रक्ष्यसिइतरसर्पवदितिशेषः आत्मनोहरेःपृथक्स्वातंत्र्येणस्थितंविश्वंशरीरंचनपश्यसीत्यन्वयः ५५

५६ अवांतरप्रमेयमुपसंहरति एतदिति चेष्टेतिपाठेसाकथितेतिशेषः ५७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेविजयध्वजकृतटीकायांचतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥ ७ ॥ श्रीनारायणानुग्रहेणपरीक्षितोदेहावि
योगलक्षणंमरणं जनमेजयस्यपितृभक्तिप्रदर्शनायसर्पयागःशक्रस्यचशक्रस्यस्वविमानपातोपेक्षांकथयत्यस्मिन्नध्याये तत्रादौपरीक्षितःशुकानुज्ञानदानप्रार्थनाप्रकारंवक्तुमाह एतदिति एतत्पुराणंनिखि
लंपूर्णमात्मानंपश्यतीतिनिखिलात्मदृक्तेनसमस्तस्वामिदृशावा १ सिद्धःसंपादितपुरुषार्थदेहः २ दीनेष्वनुग्रहइतियत्तदिदं ३ कोयमनुग्रहइतितमाह पुराणेति ४ भयाभावेनिमित्तमाह प्रविष्टइतिनिर्वा

दशंतंतक्षकंपादेलेलिहानंविषाननैः ॥ नद्रक्ष्यसिशरीरंचविश्वंचपृथगात्मनः ५६ एतत्तेकथितंतातयथात्वंपृष्टवान्नृप ॥ हरेर्विश्वात्मनश्चेष्टांकिंभूयःश्रोतुमि
च्छसि ५७ इतिश्रीभा०म०द्वादशस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ सूतउवाच ॥ एतन्निशम्यमुनिनाभिहितंपरीक्षिद्व्यासात्मजेननिखिलात्मदृशासमेन ॥ तत्पा
दपद्ममुपसृत्यनतेनमूर्ध्नाबद्धांजलिस्तमिदमाहसविष्णुरातः १ परीक्षिदुवाच ॥ सिद्धोस्म्यनुगृहीतोस्मिभवताकरुणात्मना ॥ श्रावितोयच्चमेसाक्षादना
दिनिधनोहरिः २ नात्यद्भुतमिदंमन्येमहतामच्युतात्मनाम् ॥ दीनेषुतापतप्तेषुभूतेषुयदनुग्रहः ३ पुराणसंहितामेतामश्रौषंभवतोवयम् ॥ यस्यांखलूत
मश्लोकोभगवाननुवर्ण्यते ४ भगवंस्तक्षकादिभ्योमृत्युभ्योनबिभेम्यहम् ॥ प्रविष्टोब्रह्मनिर्वाणमभयंदर्शितंत्वया ५ अनुजानीहिमांब्रह्मन्वाचंयच्छाम्य
धोक्षजे ॥ मुक्तकामाशयंचेतःप्रवेश्यविसृजाम्यसून् ६ अज्ञानंचनिरस्तंमेज्ञानविज्ञाननिष्ठया ॥ भवतादर्शितंक्षेमंपरंभगवतःपदम् ७ ॥ सूतउवाच ॥
इत्युक्तस्तमनुज्ञायभगवान्बादरायणिः ॥ जगामभिक्षुभिःसाकंनरदेवेनपूजितः ८ परीक्षिदपिराजर्षिरात्मन्यात्मानमात्मना ॥ समाधायपरंद
ध्यावस्पंदासुर्यथातरुः ९ प्राक्कूलेबर्हिष्यासीनोगंगाकूलउदङ्मुखः ॥ ब्रह्मभूतोमहायोगीनिःसंगश्छिन्नसंशयः १० तक्षकःप्रहितोविप्राःक्रुद्धेनद्विज
सूनुना ॥ हंतुकामोनृपंगच्छन्ददर्शपथिकाश्यपम् ११ तंतर्पयित्वाद्रविणैर्निवर्त्यविषहारिणम् ॥ द्विजरूपप्रतिच्छन्नःकामरूपोऽदशन्नृपम् १२ ब्रह्म
भूतस्यराजर्षेर्देहोहिगरलाग्निना ॥ बभूवभस्मसात्सद्यःपश्यतांसर्वदेहिनाम् १३ हाहाकारोमहानासीद्भुविखेदिक्षुसर्वतः ॥ विस्मिताह्यभवन्सर्वेदेवा
सुरनरादयः १४ देवदुंदुभयोनेदुर्गंधर्वाप्सरसोजगुः ॥ ववृषुःपुष्पवर्षाणिविबुधाःसाधुवादिनः १५ जनमेजयःस्वपितरंश्रुत्वातक्षकभक्षितम् ॥ अथा
जुहावसंक्रुद्धःसर्पान्सत्रेसहद्विजैः १६ सर्पसत्रेसमिद्धेग्नौदह्यमानान्महोरगान् ॥ दृष्ट्वेंद्रंभयसंविग्नस्तक्षकःशरणंययौ १७ नापश्यत्तक्षकंतत्रराजापारीक्षि
तोद्विजान् ॥ उवाचतक्षकःकस्मान्नदह्येतोरगाधमः १८ तंगोपायतिराजेंद्रइंद्रःशरणमागतम् ॥ तेनसंस्तंभितःसर्पस्तस्मान्नाग्नौपतत्यसौ १९

णमानंदंप्राकृतशरीररहितंवा ५ कामानामाशयःशयनंयस्मात्तज्जडचेतोनिगृह्याधोक्षजेप्रवेश्ये ६ क्षेमंमंगलं क्षेमोनाप्राप्तरक्षापांभोक्षेप्यन्नीतुमंगलइतियादवः ७ ८ अस्पंदासुर्निश्चलेंद्रियःविषयव्या
पारशून्येंद्रियइत्यर्थः ९ ब्रह्मणिभूतः १० हेविप्राः ११ १२ अहिगरलाग्निनासर्पविषाग्निना १३ १४ १५ कथांतरमारम्भते जनमेजयइत्यादिना १६ १७ तत्रयज्ञे कुंडाग्नौ १८ १९

देविप्राःपात्यतामितिशेषः २० मरुत्वत्तामरुद्भिर्युक्तेन २१ ब्रह्मोदिताक्षेपैःब्राह्मणोत्कर्षणमंत्रवचनैः २२ आंगिरसोंगिरोगोत्रप्रभवः किमित्यत्रेंद्रेणोपेक्षाकारिस्वपातेनहींद्रस्यब्राह्मणेभ्योभिभवोभवेद्देवो
त्तमत्वादितिशंकानकार्या जनमेजयस्यस्वसंतानोद्भवत्वेनतत्प्रीतिकामेनेंद्रेणेयमुपेक्षाकृता स्वसंतानोद्भवंकीर्त्याजयन्जनमेजयं । शक्तोप्यशक्तवच्चष्टुरिंद्रआसीदुपेक्षकः । एवमेवऋषीणांचकीर्तियोजय
तामुना । कृतोपेक्षामहेंद्रेणकिमुविष्णुःपरात्परः । तस्माद्विष्णोरशक्यंनभूतभव्यभवत्स्वपि । नचानिष्टंगुणैरेवपूर्णोनारायणःसदेति २३ अथतस्मात् २४ मरणंदेहवियोगलक्षणंगतिःपरलोकावाप्तिलक्ष
णास्वेनस्वतंत्रेणहरिणैवोद्बोधितेनस्वानुष्ठितेनकर्मणातेनस्वकर्मोद्बोधकेनहरिणाविनासुखदुःखयोःप्रदातान्योनास्ति २५ कर्मणःकारणत्वेसर्पादिनामृतोविष्णुमित्रइतिकथमुपपद्यतेत्याशंक्यतेपिकर्मनि
मित्तीकृत्यकारणामितिभावेनाह सर्पेति आदिशब्देनवृक्षादिभ्यःपतनंगृह्यते सुखादिभोगहेतुत्वाच्चकर्मप्रधानकारणमित्याह भुंक्तइति २६ फलितमाह तस्मादिति संस्थीयेतसमाप्तंभवतु आभिचारिकं
जनोपद्रवकारकंकर्म एकस्यापराधेनानपराधिबहुजननाशेनपापमेवस्यादितिभावेनाह सर्पाइति ननुतज्जातित्वात्तक्षकापराधएषामपराधस्तस्मादनागसोनस्युः । एकःपापानिकुरुतेफलंभुंक्तेमहाजनः । इ
त्याशंक्यतक्षकस्याप्यपराधोनास्तिदैवेनतद्दर्शनेनस्वकृतकर्मपूर्वकेणपरीक्षितोमरणस्यक्लृप्तत्वादितिभावेनाहजनैरिति दिष्टंदैवकृतंकर्मफलम् २७ इत्यादियुक्तिपूर्वकेणवचसा वाक्पतिंबृहस्पतिं वाग्वैबृहती

पारीक्षितइतिश्रुत्वाप्राहर्त्विजउदारधीः ॥ सहेंद्रस्तक्षकोविप्रानाग्नौकिमितिपात्यते २० तच्छ्रुत्वाजुहुवुर्विप्राःसहेंद्रंतक्षकंमखे ॥ तक्षकाशुपतस्वेहस
हेंद्रेणमरुत्वता २१ इतिब्रह्मोदिताक्षेपैःस्थानादिंद्रःप्रचालितः ॥ बभूवसंभ्रांतमतिःसविमानःसतक्षकः २२ तंपतंतंविमानेनसहतक्षकमंबरात् ॥ विलो
क्यांगिरसःप्राहराजानंतंबृहस्पतिः २३ नैषत्वयामनुष्येंद्रवधमर्हतिसर्पराट् ॥ अनेनपतिममृतमथायमजरामरः २४ जीवितंमरणंजंतोर्गतिःस्वेनैवकर्म
णा ॥ राजंस्तेनविनानान्योप्रदातासुखदुःखयोः २५ सर्पचोरादिवह्न्यंबुक्षुत्तृड्व्याध्यादिभिर्नृप ॥ पंचत्वमृच्छतेजंतुर्भुंक्तेआरब्धकर्मच २६ तस्मा
त्सत्रमिदंराजन्संस्थीयेताभिचारिकम् ॥ सर्पाअनागसोदग्धाजनैर्दिष्टंहिभुज्यते २७ इत्युक्तःसतथेत्याहमहर्षेर्मानयन्वचः ॥ सर्पसत्रादुपरतःपूजयामास
वाक्पतिम् २८ सैषाविष्णोर्महामायाबाध्ययाबाधकलक्षणा ॥ ययामुह्यंत्यसावात्माभूतेषुगुणवृत्तिभिः २९ नयत्रदुर्भाव्यतयाविराजतेमायात्मवादेस
कृदात्मवादिभिः ॥ नयद्विवादोविविधस्तदाश्रयोमनश्चसंकल्पविकल्पवृत्तियत् ३०

तिश्रुतेः तद्बृहतोःकरपत्योश्चोरदेवतयोरितिसुट्तलोपश्च २८ सुखादेर्जीवादृष्टमेवमुख्यंकारणंनान्यदित्याशंकांपरिहरति सैषेति यादृष्टोद्बोधिकासैषामहामायामहदपरिमितंमाहात्म्यंतस्यविष्णोस्तस्मात्र
दुर्गात्रोच्यते बाध्येस्थितत्वाद्बाधपात्मत्वेनजानाति सत्वादिगुणवृत्तिभिःकारणैःविषयवृत्तिभिर्व्यापारैरितिशेषः २९ मुह्यत्वात्मापरमात्मेतिशंकामपाकरोति नेति आत्मवादिभिःउपनिषद्वि
चारचतुरैःपुरुषैःअसकृद्बहुवारमात्मवादेपरमात्मविचारेकृतेसतिमायामोहनशक्तिर्यत्रहरौनविराजतेमोहकत्वेननप्रवर्ततेअन्यैर्दुर्विभाव्यतयास्थिताउपक्रमादितात्पर्यलिंगैः क्रियमाणएवविचारोनिर्णायकोनतु
यथाप्रतीतार्थइत्याह नेति विविधोयद्विवादःतदाश्रयोब्रह्मविषयोनभवति यद्वाचानभ्युदितमितिश्रुतेः तर्हिमननसमर्थस्यमनसोविषयत्वंस्यादत्राह मनश्चेति चोप्यर्थः मनोपियद्ब्रह्मनविषयीकरो
ति यन्मनसानमनुतइतिश्रुतेः संकल्पविकल्पाभ्यांवृत्तिर्यस्यतत्तथाअनेनमनसोऽस्थिरत्वेनविषयीकरणसामर्थ्यंनास्तीतिसूचितं मनसावाअग्रेसंकल्पयत्यथवाचाव्याहरतीतिश्रुतेः वाचोविषयोने
तिकिंवक्तव्यमितिकैमुत्यन्यायोप्यदर्शि अत्रवागादिशब्देनतदभिमानिदेवताव्यपदिश्यंतेतासांजडत्वेनप्रवृत्त्यनुपपत्तेः ३०

 सृज्यंविश्वंयत्रनवर्ततेबाधकतयेतिशेषः उभयोर्दैवासुरयोःपरंविलक्षणंआनंदलक्षणंश्रेयःसृजतादद्‌वायेनवैषम्यनैर्घृण्येनाप्येतेइतिशेषः त्रिभिःसत्वादिगुणैर्धर्मार्थकामैर्वान्वितोजीवःस्वयंयत्रनकंचनवि
शेषमापादयतीतिशेषः यस्तदेतत्ब्रह्मजानातितन्मुनिः सज्ञानीषडूर्मीन्निषिध्यानिरमेतकृत्यादितिशेषः कीदृशंब्रह्मउत्सादितबाध्यबाधकंउत्सादितौबाध्यबाधकौयेनतत्तथा ३१ किंनामधेयंब्रह्मेति
 तत्राह परंपदमिति यन्नेतिनेतिइत्यतदुत्सिसृक्षवोविचक्षणाःयदेवंस्थितंतद्वैष्णवंपदमामनंतिवदंतीत्यन्वयःकीदृशंतस्मिन्नेवसमाहितैःकरणैरवसितंसम्यग्वशीकृतम् ३२ अत्रप्रमाणमाह तदेतदिति ३३
अतिवादान्दुष्टवचनानि ३४ श्रेयःप्राप्तौतस्मादिदंप्रकृष्टसाधनमित्याशयेनाह नमइति श्रीकृष्णचरणारविंदप्रणतिस्मरणपूर्वकंभागवतपुराणलक्षणसंहिताश्रवणमननादिकंमुख्यसाधनमित्यर्थः ॥
३५ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेविजयध्वजकृतटीकायांपंचमोध्यायः ॥ ५ ॥ भगवन्माहात्म्यप्रकटनायतत्प्रेरितेनचतुर्मुखेननादादिवेदांतशब्दराशिमुद्धृत्याध्यापनेनपुत्रेभ्योविश्राणनंत
च्छिष्येभ्योविभज्यदानमनुयुगंपुनरपिताद्विभागंपुराणप्रवर्तनंचनिगदतिअनेनाध्यायेन तत्रादौशौनकः सूतंवेदविभागंपृच्छति पैलादिभिरिति वेपदेनवेदादेरभिव्यक्तिर्मूलवेदविभक्तिश्चकथंकेनेतिसूचयति
व्यासशिष्यैरित्यनेनकस्मिन्युगेकिंविभेक्तवदान्व्यस्यन्नुताविभक्तानिति वेदाचार्यैरित्यनेनवेदोपयोगिकल्पप्रणयननिपुणैरिति महात्मभिरित्यनेनतपोबलाद्वेददर्शनसमर्थैरिति अभिधेहीत्यनेनान्वर्थ

नयत्रसृज्यंसृजतोभयोःपरंश्रेयश्चजीवस्त्रिभिरन्वितःस्वयम् ॥ तदेतदुत्सादितबाध्यबाधकंनिषिध्यचोर्मीन्विरमेततन्मुनिः ३१ परंपदंवैष्णवमामनंतितय
न्नेतिनेतीत्यतदुत्सिसृक्षवः ॥ विसृज्यदौरात्म्यमनन्यसौहृदाहृदोपगुह्यावसितंसमाहितैः ३२ तदेतदधिगच्छंतिविष्णोर्यत्परमंपदम् ॥ अहंममेतिदौर्ज
न्यंनयेषांदेहगेहजम् ३३ अतिवादांस्तितिक्षेतनावमन्येतकंचन ॥ नचेमंदेहमाश्रित्यवैरंकुर्वीतकेनचित् ३४ नमोभगवतेतस्मैकृष्णायाकुंठमेधसे ॥
यत्पादांबुरुहध्यानात्संहितामध्यगामिमाम् ॥ ३५ ॥ इतिश्रीभागवतेमहा० द्वादशस्कंधेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ शौनकउवाच ॥ पैलादिभिर्व्यासशि
ष्यैर्वेदाचार्यैर्महात्मभिः ॥ वेदाश्चकतिधाव्यस्ताएतत्सौम्याभिधेहिनः ॥ १ ॥ सूतउवाच ॥ समाहितात्मनो ब्रह्मन्ब्रह्मणःपरमेष्ठिनः ॥ हृद्याकाशादभून्नादोवृ
त्तिरोधाद्विभाव्यते २ यदुपासनयाब्रह्मन्योगिनोमलमात्मनः ॥ द्रव्यक्रियाकारकाख्यंधूत्वायांत्यपुनर्भवम् ३ ततोभूत्त्रिवृदोंकारोयोऽव्यक्तप्रभवःस्वराट् ॥
यत्तल्लिंगंभगवतोब्रह्मणःपरमात्मनः ४

नामपूर्वकंवदेति १ तत्रादौसूचितःसूतःप्रश्नंपरिहर्तुंकथामाह समाहितात्मनइति संसमीचीनेनिर्दुःखानंदानुभवेहरावाहितआत्मामनोयस्यसतथातस्य ब्रह्मपदस्यानेकार्थवृत्तेर्विवक्षितमर्थमाह परमे
ष्ठिनइतिशब्दस्याकाशविशेषगुणत्वेनततोभिव्यक्तिर्युक्तेतिसूचयति हृद्याकाशादिति तत्सत्वेकिंप्रमाणमत्राह वृत्तिरोधादिति सनादःसर्वेंद्रियवृत्तिस्तंभाद्वायुवृत्तिनिरोधाच्चविभाव्यतेज्ञायते योगिनेति
शेषः २ किममुनानादेनशून्यकल्पेनफलमितितत्राह यदुपासनयेति यस्यनादस्योपासनयायोगिनोद्रव्याणिपंचभूतानितन्निर्मितदेहोवा क्रियाकर्मेंद्रियं कारकंज्ञानेंद्रियंएभ्यआख्यातंप्रकाशितंउत्पन्न
मितियावत्आत्मनोमनसोमलंधूत्वाअपुनर्भवंमोक्षंयांतीत्यन्वयः स्त्रीपुंनपुंसकात्मायंनादोब्रह्मविनिर्मितः । घंटादिनादसदृशोमुक्तिस्वर्गादिदोविभुरितिवचनादपुनर्भवंतारतम्योपेतंफलमाप्नुवंतीतिभावः ३
ततोनादात्घंटानादानुकारात् त्रीन्अकारोकारमकाराख्यान्वर्णान्वृणोतीतित्रिवृत् ओंकारोभूदभिव्यक्तःअव्यक्तस्यप्रपंचस्यप्रभवउत्पत्तिर्यस्यसतथा भूतभवद्भविष्यदितिसर्वमोंकारएवेतिश्रुतेः व
र्णपक्षेअव्यक्तस्यहरेःसकाशात्प्रभावोयस्यसतथा स्वतएवराजतीतिस्वराट्स्वयंप्रकाशमानइत्यर्थःस्वयंपरमात्मानंराजयतीतिवा एतदेवाह यत्तदिति यत्तदोंकाराख्यंवस्तुहरेर्लिंगंज्ञापकं ओंतत्त्ववाचीह्यों
कारोवक्तयस्मैतद्गुणोवर्ताइतिवचनात् चतुर्मुखव्यावृत्तयेपरमात्मनइति ४

संऊनंयापयतिदैत्यादेरितिशून्यंपरंब्रह्मपश्यतीतिशून्यदृक् सोब्रह्मापरोक्षीयश्चसुप्तःब्रह्मप्राप्तःसइमंस्फोटंप्रणवलक्षणंध्वनिंशृणोति कइवश्रोतेवभगवानिव श्रोतामंताइतिश्रुतेः अनेनास्यसत्त्वेप्रमाण
मुक्तंभवति किंचयेनोंकारेणवाग्वेदलक्षणाव्यज्यतेअकारस्यप्रणवात्मकत्वादकारोवैसर्वावागितिश्रुतेःप्रणवस्यवेदादित्वादकारस्यापिसर्वादित्वादाप्तेरादिमत्त्वाद्वेतिश्रुतेः आत्मनःपरमात्मनःउत्पद्यमान
आकाशोयस्यव्यक्तिःस्थानं आत्मनआकाशःसंभूतइतिश्रुतिःआकाशात्सर्वमुत्पद्यतइतिच ५ पूर्वलिंगस्त्वेनतद्विषयत्वमुक्तंअधुनावाचकत्वेनाह स्वधाम्नःस्वयंप्रकाशस्य ॐकारस्यसर्वानुगतत्वमाह स
इति सओंकारःसनातनंसदातनंसर्वमंत्रोपनिषद्वेदानांबीजंफललक्षणांकुरजनकशुक्रस्थानीयंत्वीघंटानादवदच्छिन्नत्वेनोच्चार्यमाणंसर्वमंत्रादीनांजप्तानांफलदानसामर्थ्यं जनयतीतिभावः ६ त्रि
वृदित्युक्तंविवृणोति तस्येति अकाराद्यास्त्रयोवर्णास्तस्योंकारस्यावयवाआसन्नित्यन्वयः हेत्यनेनसोयमात्माध्यक्षरमोंकारोधिमात्रंपादानांमंत्राःअकारोकारमकाराइत्यादिप्रसिद्धिमाहयद्वावृत्त्य
भिव्यक्तौप्रत्यारंभःक्रियतइतिसूचयति । प्रत्यारंभे प्रसिद्धौहेत्यभिधानं एभ्यःभूर्भुवःस्वरितिनामाभिव्यक्तिवक्ति धार्यतइति यैरकाराद्यैस्त्रयोभावाव्याहृतिलक्षणाधार्यतेव्याहृतिभ्योक्षरसमाम्नायोव्य
ज्यतेज्ञानादिगुणानामर्थेविषयभूतेहरेर्वृत्तिर्येषांतेतथोक्ताः सर्ववेदोक्तगुणार्णवनारायणलीलाव्याहरणाद्व्याहृतयइत्यर्थः यद्वाभूरादिलोकेषुशब्दादिगुणानांभोगलक्षणप्रयोजनप्रवर्तकाः ७ ततोव्याहृति

शृणोतियइमंस्फोटंसुप्तःश्रोतेवशून्यदृक् ॥ येनवाग्व्यज्यतेयस्यव्यक्तिराकाशआत्मनः ५ स्वधाम्नोब्रह्मणःसाक्षाद्वाचकःपरमात्मनः ॥ ससर्वमंत्रोपनि
षद्वेदबीजंसनातनम् ६ तस्यह्यासंस्त्रयोवर्णाअकाराद्याभृगूद्वह ॥ धार्यंतेयैस्त्रयोभावागुणानामर्थवृत्तयः ७ ततोक्षरसमाम्नायमसृजद्भगवानजः ॥
अंतस्थोष्मस्वरस्पर्शह्रस्वदीर्घादिलक्षणम् ८ तेनासौचतुरोवेदांश्चतुर्भिर्वदनैर्विभुः ॥ सव्याहृतिकान्सोंकारांश्चातुर्होत्रविवक्षया ९ पुत्रानध्यापय
त्तांस्तुमहर्षीन्ब्रह्मकोविदान् ॥ तेतुधर्मोपदेष्टारःस्वपुत्रेभ्यःसमादिशन् १० तेपरंपरयाप्राप्तास्तत्तच्छिष्यैर्धृतव्रतैः ॥ चतुर्युगेष्वथव्यस्ताद्वापरादौ
महर्षिभिः ११ क्षीणायुषःक्षीणसत्त्वान्दुर्मेधान्वीक्ष्यकालतः ॥ वेदान्ब्रह्मर्षयोव्यस्यन्हृदिस्थाच्युतनोदिताः १२ अस्मिन्नप्यंतरेब्रह्मन्भगवाँल्लो
कभावनः ॥ ब्रह्मेशाद्यैर्लोकपालैर्याचितोधर्मगुप्तये १३ पराशरात्सत्यवत्यामंशांशकलयाविभुः ॥ अवतीर्णोमहाभागवेदंचक्रेचतुर्विधम् १४ ऋ
गथर्वयजुःसाम्नांराशीनुद्धृत्यवर्गशः ॥ चतस्रःसंहिताश्चक्रेसूत्रैर्मणिगणानिव १५

भ्योक्षरसमाम्नायमकारादिहकारांतानामक्षराणांसमीचीनंसंप्रदायंगुरुपारंपर्यक्रममसृजदित्यन्वयः । कोसौक्रमइतितंस्पष्टयति अंतस्थेति यरलवाअंतस्थाः शषसहाऊष्माणः अचःस्वराः कादयोमाव
सानाःस्पर्शाः । एकमात्रोभवेद्ध्रस्वोद्विमात्रोदीर्घउच्यते । त्रिमात्रस्तुप्लुतोज्ञेयोव्यंजनंत्वर्धमात्रकंइत्यतआदिशब्दोविवृतः ८ तेनाक्षरसमाम्नायेनसव्याहृतिकान्भूर्भुवःसुवरितिवाएतास्तिस्रोव्याहृतयइत्या
दिव्याहृतिसहितान्सोंकारानोमित्येतदक्षरमिदंसर्वमित्याद्योंकारसहितान् विनियोगमाह चातुर्होत्रेति चतुर्भिर्होतृभिःक्रियमाणंकर्मचातुर्होत्रम् ९ ब्रह्मकोविदान्वेदविचारविचक्षणान् तेपुत्राः १०
तेवेदाःचतुर्युगेषुतत्तच्छिष्यैःपरंपरयाप्राप्ताःयथाचतुर्मुखेनाधीताअध्यापितास्तथा अध्ययनंप्राप्ताइत्यर्थः । उक्तापवादमाह अथेति अथत्रेतानंतरंद्वापरादौमहर्षिभिर्वेदाव्यस्ताअभूवन् ११
एतदेवविवृणोति क्षीणायुषइति नन्वेषांस्वातंत्र्यमागतमितितत्राह हृदिस्थेति १२ ननुसत्यवतीसुतेनवेदाःकस्मिन्युगेव्यस्ताइत्यत्राह अस्मिन्निति अस्मिन्श्राद्धदेवमन्वंतरे १३ १४
एतदेवविवृणोति ऋगिति ऋगादीनांराशीन्वर्गशोवर्गसंख्ययोद्धृत्यचतस्रःसंहिताश्चक्रे सूत्रैःस्यूतान् १५

तासांसंहितानांमध्येएकैकाम् १६ एकैकामित्युक्तंविशिनष्टि पैलायेति १७ तथासाम्नामुद्धृतांछंदोगसंहितांजैमिनयेप्राह १८ १९ इंद्रप्रमितिरपिस्वसंहितांचतुर्द्धाव्यस्यविभज्यशि
ष्यात्राम्नानिर्दिशति बोध्यायेति हेभार्गवइंद्रप्रमितिरपिआत्मवान्परमात्मज्ञानी २० कविनाम्नामांडूकेयमृषिंचस्वसंहितांअध्यापयत्तस्यमांडूकेयस्य २१ तस्यसुतोवेदमित्रस्यपुत्रः वात्स्यादिषुपंचसु
अधाददात् २२ तस्यशाकल्यस्यशिष्यःसनिरुक्तांनिरुक्तसहितां २३ बाष्कलिःपूर्वोक्तबाष्कलपुत्रःप्रतिशाखाभ्यःपूर्वोक्तसर्वशाखाभ्यः उद्धृत्यवालखिल्याख्यसंहितांचक्रेतांनाम्नावालखि
ल्यसंहितांबालायनिप्रभृतयोदधुःअधीतवंतः २४ उक्ताएताःसंहितानाम्नाविशिनष्टि बह्वृचाइतिऋग्वेदसंहिताः किमनेनछंदसाव्यासेनश्रुतेनाधीतेननिःश्रेयसानुपयुक्तेनेतितत्राह श्रुत्वेति २५
चरकास्तीर्थसेवकाःअध्वर्यवोयज्ञकर्मणिनिपुणाःऋत्विग्विशेषाः २६ तस्यवैशंपायनस्यशिष्योयाज्ञवल्क्योगुरुमित्याह हेभगवन्गुरोब्रह्महत्यांहःक्षपणायव्रतंचेरुरितियस्मात्तस्मादहंःभत्यल्पसारा

तासांसचतुरःशिष्यानुपहूयमहामतिः ॥ एकैकांसंहितांब्रह्मन्नेकैकस्मैददौविभुः १६ पैलायसंहितामाद्यांबह्वृचाख्यामुवाचह ॥ वैशंपायनसंज्ञायनिग
दाख्यंयजुर्गणम् १७ साम्नांजैमिनयेप्राहतथाछंदोगसंहिताम् ॥ अथर्वांगिरसांनामस्वशिष्यायसुमंतवे १८ पैलःस्वसंहितासूचेइंद्रप्रमितयेमुनिः ॥
बाष्कलायचसोप्याहशिष्येभ्यःसंहितांस्वकाम् १९ चतुर्धाव्यस्यबोध्याययाज्ञवल्क्यायभार्गव ॥ पराशरायाग्निमित्रेइंद्रप्रमितिरात्मवान् २० अ
ध्यापयत्संहितांस्वांमांडूकेयमृषिंकविम् ॥ तस्यशिष्योवेदमित्रःसौभर्यादिभ्यऊचिवान् २१ शाकल्यस्तत्सुतस्तांतुपंचधाव्यस्यसंहिताम् ॥ वात्स्य
मौद्गल्यशालीयगोखल्यशिशिरेष्वधात् २२ जातूकर्ण्यश्चतच्छिष्यःसनिरुक्तांस्वसंहिताम् ॥ बलाकपैंगिपैलालविरजेभ्योददौमुनिः २३ बाष्कलिः
प्रतिशाखाभ्योवालखिल्याख्यसंहिताम् ॥ चक्रेबालायनिर्गाम्यकासाराश्चैवतांदधुः २४ बह्वृचाःसंहिताह्येताएभिर्ब्रह्मर्षिभिर्धृताः ॥ श्रुत्वैतच्छंदसां
व्यासंसर्वपापैःप्रमुच्यते २५ वैशंपायनशिष्यावैचरकाध्वर्यवोभवन् ॥ यच्चेरुर्ब्रह्महत्यांहःक्षपणायगुरोर्व्रतम् २६ याज्ञवल्क्यस्तुतच्छिष्यआहाहोभगव
न्कियत् ॥ चरितेनाल्पसाराणांचरिष्येहंसुदुष्करम् २७ इत्युक्तोगुरुरप्याहकुपितोयाह्यलंत्वया ॥ विप्रावमंत्राशिष्येणमदधीतंत्यजाश्विति २८ देवरा
तसुतःसोपिछर्दित्वायजुषांगणम् ॥ ततोगतोथमुनयोददृशुस्तान्यजुर्गणान् २९ भूत्वातित्तिरयोब्रह्मंस्तल्लोलुपतयाददुः ॥ तैत्तिरीयाइतियजुःशाखाआ
सन्सुपेशलाः ३० याज्ञवल्क्यस्ततोब्रह्मन्छंदांस्यधिगवेषयन् ॥ गुरोरविद्यमानानिसूपतस्थेर्कमीश्वरम् ३१ याज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॐनमोभगवतेआ
दित्यायाखिलजगदात्मस्वरूपेणकालरूपेणचचतुर्विधभूतनिकायानांब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानामंतर्हृदयेषुबहिरपिआकाशइवोपाधिनाव्यवधीयमानोभगवा
नेकएवक्षणलवनिमेषाद्यवयवोपचितसंवत्सरगणेनतोयादानविसर्गाभ्यामिमांलोकयात्रामनुवहति १

णामेतेषांचरितेनकियत्किंप्रयोजनंस्यादहंदुश्चरंव्रतचरिष्येकारिष्यामीति २७ ततोगुरुणाकिमुक्तमत्राह इतीति विप्रावमंत्राब्राह्मणावज्ञाकर्त्राशिष्येणत्वयालं इतोयाहिकिंचमदधीतंआशुत्य
जउत्सृजेति २८ देवरातसुतःयाज्ञवल्क्यः ततोगुरुकुलात् २९ तल्लोलुपतयायजुर्गणग्रहणेच्छावत्त्वेनाददुःस्वीचक्रुः ३० छंदांस्यधिगवेषयन्नभ्येतुंमृगयन्नर्कंपरमानंदरूपत्वादह्निरात्मार्च
नाच्चसूर्यांतर्यामित्वाच्चतन्नामानमीश्वरंनारायणंसुष्ठूपतस्थेतुष्टाव ३१ ॐब्रह्मनाम्ने ॥ ॐस्याद्ब्रह्मण्यनुज्ञायामितियादवः अथकस्मादुच्यतेब्रह्मेतिबृहंतोह्यस्मिन्गुणाइतिश्रुतेः गुणैरोतत्वादोंकार

स्याप्ययमेवार्थःइममेवार्थंसूचयति भगवतइति भगवतेषड्गुणपर्णायअयंवसिष्ठादिवदिदानींतनोभगवान्नेत्याह आदित्यायआदिभवायपुरातनाय यद्वा अखंडितैश्वर्यायएतत्द्वयमुपपादयति अखिलेति योभगवान्ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानांअंडजादिभेदेनचतुर्विधभूतसमूहानांहृदयेष्वंतरखिलजगदात्मस्वरूपेणसमस्तजगदंतर्यामिस्वरूपेणस्थितोबहिरपिक्षणलवनिमेषाद्यवयवोपचितसंवत्सरग णलक्षणेनकालरूपेणाकाशइवव्यवधीयमानः तोयादानविसर्गाभ्यांप्रत्यब्दंतायस्यआदानंशोषणंविसर्गोवृष्टिस्ताभ्यामिमांलोकयात्रामनुवहति यद्वा घटाद्युपाधिनाकाशइवसुरनरादिशरीरोपाधि नाव्यवधीयमानःपरिच्छिद्यमानइति १ हेविबुधर्षभहेसवितःतवयददोमंडलमनुसवनंतपतिप्रकाशतेइहवावेत्यलंकारार्थः हेतपनप्रकाशनशील तत्समभिधीमहिसम्यक्चिंतयामः कीह शंमंडलंअहरहराम्नायविधिनावेदोक्तप्रकारेणोपतिष्ठमानानांसेवमानानामखिलानांदुरितानांदुष्पापानांदुःसहानांवृजिनानांदुःखानांबीजानिदुष्कर्माण्यवभर्जयितुंशीलमस्यास्तीति अस्मिन्नेवार्थेल्युट्प्र त्ययः २ इहभुवियोवावस्वनिकेतनानांस्वाश्रयाणांस्थिरचरनिकराणामात्मास्वामीअंतःस्थित्वासुखेप्ररकश्चतत्त्वमनारोपितस्वभावःस्वयंतेषामनात्मनश्चेतनप्रायान्मनइंद्रियासुगणान्प्रचोदयतिप्रेर यति अनेनविशेषणद्वयेन तत्सवितुर्वरेण्यंभर्गोदेवस्यधीमहि । धियोयोनःप्रचोदयादित्ययंविवृतःयोनोधियोज्ञानसाधनत्वादिंद्रियाणिप्रचोदयात्तस्यसवितुर्जगत्स्रष्टुः भर्गःसकलदुःखबीजभर्जनकंवरे ण्यंरमणीयंतन्मंडलंधीमहीति आप्राद्यावापृथिवीअंतरिक्षंसूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्चेति ३ अतिकरालंवदनंयस्यसतथासएवांधकारःअज्ञानलक्षणस्तन्नाम्नाजगरग्रहेणगृहीतंग्रस्तंमृतकमिवअव

यदिहवावविबुधर्षभसवितरदस्तपत्यनुसवनमहरहराम्नायविधिनोपतिष्ठमानानांअखिलदुरितवृजिनबीजावभर्जनंभगवतःसमभिधीमहितपनमंडलम् ॥ २ यइहवावस्थिरचरनिकराणांस्वनिकेतनानांमनइंद्रियासुगणाननात्मनस्त्त्वंस्वयमात्मांतर्यामीप्रचोदयति ३ यएवेमंलोकमतिकरालवदनांधकारसं ज्ञाजगरग्रहगृहीतंमृतकमिवविचेतनमवलोक्यानुकंपयापरमकारुणिकईक्षयैवोत्थाप्याहरहरनुसवनंश्रेयसिस्वधर्माख्यआत्मावस्थानेप्रवर्तयत्यनिमिषा धिपतिरसाधूनांभयमुदीरयन्नटतिपरितआशापालैस्तत्रतत्रकमलकोशांजलिभिरुपहृतार्हणः ४ अथहभगवंस्तवचरणनलिनयुगलंत्रिभुवनगुरु भिरभिवंदितमहमयातयामयजुःकामउपसरामीति ५ सूतउवाच ॥ एवंस्तुतःसभगवान्वाजिरूपधरोरविः ॥ यजूंष्ययातयामानिमुनयेऽदात्प्रसादि तः ३२ यजुर्भिरकरोच्छाखादशपंचसुतैर्विभुः ॥ जगृहुर्वाजसन्यस्ताःकाण्वमाध्यंदिनादयः ३३ जैमिनेःसामगस्यासीत्सुमंतुस्तनयोमुनेः ॥ सुम न्वांस्तत्सुतस्ताभ्यामेकैकांप्राहसंहिताम् ३४ सुकर्माचापितच्छिष्यःसामवेदतरोर्महान् ॥ सहस्रसंहिताभेदंचक्रेसाम्नांततोद्विजः ३५

वचेतनकल्पमिमंलोकंजनमवलोक्यद्रवीकृतचित्तवृत्त्यापरमकारुणिकोयोभवानीक्षयैवकटाक्षनिरीक्षणेनैवतमुत्थाप्यानुदिनमात्मनः परमात्मनोवस्थानंप्राप्तिर्यस्मात्तत्तथातस्मिन्स्वधर्माख्येश्रेयसिप्रवर्त यत्येव चित्रंदेवानामुदगादनीकंचक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेरितिश्रुतेः कालप्रणायकोपश्चभवानाशापालैरिंद्रादिभिःकमलकुड्मलांजलिभिस्तत्रतत्रसमुपचितोऽसाधूनांमरणभयमुदीरयन्परितःअटतिपरिव र्तते आप्राद्यावापृथिविअंतरिक्षमितिश्रुतिः तस्मैतुभ्यंनमइतिपूर्वेणान्वयः ४ स्वाभिप्रायमुद्गलयति अथेति यस्माद्यातयामयजुष्कामोथतस्मात्त्रिभुवनगुरुभिरभिवंदितंतवचरणनलिनयुगल मुपसरामिशरणंगतोस्मीतितुष्टावेत्यर्थः ५ वाजिरूपधरःअश्वरूपधरःअयातयामानिअगतसाराणिवीर्यवंतीत्यर्थः ३२ वाजसनःसूर्यस्ततःआगताःशाखावाजसन्यःताःशाखाःकाण्वाद्योमाध्यं दिनादयश्च ३३ सामगायतीतिसामगःतस्यजैमिनेस्तनयःसुमंतुर्नामतस्यसुमंतोःसुतःसुमन्वान्नामताभ्यांसुमंतुसुमन्वभ्यांपुत्रपौत्राभ्यांक्रमेणैकामेकांप्राह ३४ सुकर्मापितस्यजैमिनेःशिष्यःम हानतिप्रज्ञावान्सामवेदाख्यतरोःसाम्नांसहस्रसंहिताख्यंभेदंचक्रे ३५

कौसल्यःकोसलपुत्रः हिरण्यनाभश्चपौष्यंजिश्चसुकमणःशिष्यौजगृहतुःसामशाखामितिशेषः . अन्यआवंत्यउदीच्यश्चसामशाखांजगृहतुरितिशेषःपौष्यंज्यावंत्ययोश्चापिसामगाःपंचशतानिशिष्याआसन्
३६ ३७ तेषांसमुदितानांमतानांनामानीतिपौष्यंजिशिष्यालौगाक्ष्यादयःनाम्नाशतंशतंसंहिताजगृहुः३८ हिरण्यनाभस्यशिष्यःनाम्नाकृतःचतुर्विंशतिसंहिताःस्वशिष्येभ्यऊचेशेषाअन्याःसंहिताआत्मज्ञा
नवानावंत्यःस्वशिष्येभ्यऊचे ३९ सोपिसुमंतोः शिष्योपिपथ्याय ४० कुमुदादयःपथ्यशिष्याः ४१ बभ्रुसैंधवायनौपथ्यशिष्यस्यअंगिरसोंगिरोगोत्रेविद्यमानस्यशुनकस्यशिष्यौअधीयेतांअधीतवंतौ
शुनकस्तुद्विधाकृत्वाददावेकांतुबभ्रवे । द्वितीयांसंहितांप्रादात्सैंधवायनसंज्ञितेइति सावर्ण्याद्याश्चसैंधवादीनांशिष्याः ४२ आथर्वणाचार्याःअथर्ववेदाचार्याःपाठतोर्थतश्चाथर्ववेदप्रवर्तकाइत्यर्थः पौराणि
कान्पुराणाचार्यान् ४३ ४४ मत्पितुर्मुखात्पुराणसंहितामधीयंत त्रय्यारुण्यादयःकथंएकैकामधीतवंतःस्वंतुकथंसर्वामधीतवानितितत्राह अहमिति अहमेतेषांशिष्यःसर्वांपुराणसंहितामपठं ४५ व्या

हिरण्यनाभःकौसल्यःपौष्यंजिश्चसुकर्मणः ॥ शिष्यौजगृहतुश्चान्यआवंत्योब्रह्मवित्तमः ३६ उदीच्याःसामगाःशिष्याआसन्पंचशतानिवै ॥ पौष्यं
ज्यावंत्ययोश्चापितांश्चोदीच्यान्प्रचक्षते ३७ लौगाक्षिर्लांगलिःकुल्यःकुसीदःकुक्षिरेवच ॥ पौष्यंजिशिष्याजगृहुःसंहितास्तेशतंशतम् ३८ कृतोहि
रण्यनाभस्यचतुर्विंशतिसंहिताः ॥ शिष्यऊचेस्वशिष्येभ्यःशेषाआवंत्यआत्मवान् ३९ अथर्ववित्सुमंतुश्चशिष्यमध्यापयत्स्वकाम् ॥ संहितांसोपिप
थ्यायवेददर्शायचोक्तवान् ४० शौक्लायनिर्ब्रह्मवलिर्मोदोषःपिप्पलायनिः ॥ वेददर्शस्यशिष्यास्तेपथ्यशिष्यानथोशृणु ॥ कुमुदःशुनकोब्रह्मन्जाज
लिश्चाप्यथर्ववित् ४१ बभ्रुःशिष्योथांगिरसःसैंधवायनएवच ॥ अधीयेतांसंहितेद्वेसावर्ण्याद्यास्तथापरे ४२ नक्षत्रकल्पःशांतिश्चकश्यपांगिरसाद
यः ॥ एतेआथर्वणाचार्याःशृणुपौराणिकान्मुने ४३ त्रय्यारुणिःकश्यपश्चसावर्णिरकृतव्रणः ॥ शिंशपायनहारितौषड्वैपौराणिकाइमे ४४
अधीयंतव्यासशिष्यात्संहितांमत्पितुर्मुखात् ॥ एकैकामहमेतेषांशिष्यःसर्वाःसमध्यगाम् ४५ काश्यपोहंचसावर्णीरामशिष्योकृतव्रणः ॥ अधीमहि
व्यासपुत्राच्चतस्रोमूलसंहिताः ४६ पुराणलक्षणंब्रह्मन्ब्रह्मर्षिभिर्निरूपितम् ॥ शृणुष्वबुद्धिमाश्रित्यवेदशास्त्रानुसारतः ४७ सर्गश्चैवविसर्गश्चवृत्तिरक्षां
तराणिच ॥ वंशोवंशानुचरितंसंस्थाहेतुरपाश्रयः ४८ दशभिर्लक्षणैर्युक्तंपुराणंतद्विदोविदुः ॥ केचित्पंचविधंब्रह्मन्महदल्पव्यवस्थया ४९
अव्याकृतगुणक्षोभान्महतस्त्रिवृतोहमः ॥ भूतसूक्ष्मेंद्रियार्थानांसंभवःसर्गउच्यते ५० पुरुषानुगृहीतानामेतेषांवासनामयः ॥ विसर्गोयःसमाहारोजी
वोजीवश्चराचरः ५१

सपुत्राच्छ्रीशुकात् ४६ प्रसंगात्पुराणलक्षणंवक्तुंप्रतिजानीतेपुराणेति ४७ वृत्तिश्चरक्षाचअंतराणिचवृत्तिरक्षांतराणि ४८ पुराणस्यमहदल्पव्यवस्थयाक्वचित्स्थलेपंचविधंपंचलक्षणप्रकारो १२
पेतम् ४९ तत्रसर्गादिकंक्रमेणलक्षयति अव्याकृतेति अव्याकृतगुणक्षोभात्प्रकृतिगुणानामन्योन्यसंयोगलक्षणसंचलनान्महतःमहत्तत्वस्यवैकारिकादिभेदेनत्रिवृतोहमः अहंकारस्यभूतसूक्ष्मेंद्रियार्थानांपं
चभूतसूक्ष्मेंद्रियविषयाणांसंभवोजन्मभूतमात्रेंद्रियधियांजन्मेत्यधस्तादुक्तम् ५० पुरुषेणभगवतानुगृहीतानांअनुप्रवेशलक्षणानुग्रहवतामेतेषांतत्वानांसकाशाद्वासनामयोयःसमाहारस्तत्तत्कर्मवासनानुसृ
तिःसृष्टिःसविसर्गोजीवः अजीवश्चचेतनाचेतनलक्षणःचराचरःचराचरात्मकोब्रह्मांडसर्गः ब्रह्मणोगुणवैषम्याद्विसर्गःपौरुषःस्मृतइति ५१

पंचानांभूतानांपंचभूतान्येवान्योन्यंवृत्तिर्जीवनमन्नमित्यर्थः तेजोवृत्तिःपार्थिवानिदारूणीत्यादि यद्वा भूतानांपिशाचानांभूतानिमनुष्यलोकस्थानिशरीररुधिराणि पिशाचोगुह्यकःसिद्धोभूतोमीदेवयोन
यइत्यमरः। चराणांगतिमतां अचराणिस्थावरतुल्यानिव्रीह्यादीनिवृत्तिः ईशेनहरिणाकृताकल्पिता। अहस्तानिसहस्तानांसहस्तानिचतुष्पदां। अणूनितात्तमहतांजीवोजीवस्यजीवनमित्युक्तं तत्रैवंस्थि
तिर्नृणांवृत्तिःकामादिच्छातःफलमूलादीनिचोदनयाविधिनातत्तत्क्रियानुसारेणविहिताचरुपुरोडाशादिलक्षणा ५२ युगेयुगेविश्वस्यअनुयोग्याअच्युतावतारेहा हरेरवतारेणचेष्टा परिरक्षणंरक्षा यदायदा
हिधर्मस्येतिगीतायां कुत्रेति तत्राह तिर्यगिति यैरवतारैस्त्रयीद्विषः वेदवैरिणोऽसुराहन्यंतेतेषांचरितवर्णनंरक्षणमित्यर्थः स्थितिर्वैकुंठविजयइतिपोषणंतदनुग्रहइतिच ५३ एतन्मन्वंतरंषड्विधमुच्य
ते षण्णांकथाकथनंमन्वंतरमित्यर्थः तत्रांशकानामितिशेषः मन्वंतरेषुतद्धर्माइतिमन्वादिधर्मकथनमित्यर्थः ५४ मनुप्रसूतानांराज्ञामन्वयोवंशइत्युच्यते कीदृशस्त्रैकालिकोभूतभविष्यद्वर्तमानवि
षयः एतत्कथनमत्रेतिवंशस्यानुचरितंनामतेषांराज्ञांवृत्तिकथनंयेवंशधराउत्सन्नवंशंधृतवंतस्तेषांचवृत्तम् ५५ अस्यजगतःस्वभावतश्चतुर्धालयःसंस्थेतिकविभिःप्रोक्ता ५६ यंचप्रलयेपरमात्मानमनु
विश्यशायिनंस्वपंतमाहुःअपरेअव्याकृतंअव्याकृताकाशवन्निर्विकारंप्राहुःसोऽविद्ययाकर्मकारकःकर्मकर्ता अस्यजगतःसर्गादिनिमित्तभूतोजीवोहेतुरित्युच्यते जीवसमुदायःसुखदुःखमाप्तयेतंहेतुंकृत्वाज

वृत्तिर्भूतानिभूतानांचराणामचराणिच ॥ कृतेशेनतृणांतत्रकामाच्चोदनयापिवा ५२ रक्षाच्युतावतारेहाविश्वस्यानुयुगेयुगे ॥ तिर्यङ्मर्त्यर्षिदेवेषुहन्यंतेयै स्त्रयीद्विषः ५३ मन्वंतरंमनुर्देवामनुपुत्राःसुरेश्वराः ॥ ऋषयोंशावताराश्चहरेःषड्विधमुच्यते ५४ राज्ञांमनुप्रसूतानांवंशस्त्रैकालिकोन्वयः ॥ वंशानुचरि तंतेषांवृत्तंवंशधराश्चये ५५ नैमित्तिकःप्राकृतिकोनित्यआत्यंतिकोलयः ॥ संस्थेतिकविभिःप्रोक्ताचतुर्धास्यस्वभावतः ५६ हेतुर्जीवस्यसर्गादेरविद्या कर्मकारकः ॥ यंवानुशायिनंप्राहुरव्याकृतमुतापरे ५७ व्यतिरेकान्वयौयस्यजाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषु ॥ मायामयासुतद्ब्रह्मजीववृत्तिष्वपाश्रयः ५८ पदा र्थेषुयथाद्रव्यंतन्मात्रंरूपनामसु ॥ बीजादिपंचतांतासुह्यवस्थासुयुतायुतम् ५९ विरमेतयदाचित्तंहित्वावृत्तित्रयाश्रयम् ॥ योगेनवातदात्मानंवेदना स्मान्निवर्तते ६० एवंलक्षणलक्ष्याणिपुराणानिपुराविदः ॥ मुनयोष्टादशप्राहुःक्षुल्लकानिमहांतिच ६१

गतःसृष्ट्यादिकंप्रवर्ततइतिनिरोधोस्यानुशयनमात्मनःसहशक्तिभिरिति ५७ अपाश्रयंलक्षयति व्यतिरेकान्वयाविति अपगतआश्रयोयस्यसतथाअद्वितीयइत्यर्थःअद्वितीयत्वंकथमुच्यते अन्वयव्यतिरे
काभ्यांज्ञायतइति यस्यहरेर्जीववृत्तिषुजीवानांजीवनोपायभूतासुजाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिषुव्यतिरेकान्वयौस्तः जाग्रदाद्यभावेपिविद्यतइतिव्यतिरेकःतद्भावेप्यस्तीत्यन्वयः मायामयासुश्रीहरीच्छारचितासुतद्ब्र
ह्मव्यपाश्रयइत्युच्यते ५८ प्रकारांतरेणआश्रयंलक्षयति पदार्थेष्विति रूपनामयुक्तेषुपदार्थेषुयद्द्रव्यमुपादानादिकारणभूतंप्रकृत्याख्यंतन्मात्रंपदार्थस्वरूपंतस्मिन्द्रव्येबीजादिपंचतांतासुजन्मादिमरणा
वसानास्ववस्थासुयुतायुतं अन्वयव्यतिरेकाभ्यांयद्वर्ततेतद्ब्रह्मापाश्रयं यद्वा रूपनामप्रपंचपदार्थेषुयुतायुतमन्वयव्यतिरेकलक्षणानुभानेनयत्तन्मात्रंविज्ञानानंदमात्रंद्रव्यं हुतंज्ञेयंयद्बीजत्वाद्यवस्थासुव
स्तुनः पंचत्वावसानलक्षणावस्थासुयुतायुतंवर्ततेतद्ब्रह्मेति ५९ एतादृशब्रह्मप्राप्तिःकदास्यादितितत्राह विरमेतेति वृत्तित्रयाश्रमंजाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिलक्षणवृत्तित्रयाविरूढंचित्तंहित्वावृत्तित्रयाद्विरमेतउ
परतंभवति तदायोगेनध्यानलक्षणयोपासनयानिरंतरंश्रीनारायणकथाश्रवणलक्षणोपासनयाचात्मानं परमात्मानंवेदजानातिलभतेप्राप्नोतिच ततःकिमत्राह नेति आत्माजीवःपुनर्निवर्ततेनै
वनचपुनरावर्तते नचपुनरावर्ततइतिश्रुतेः ६० उपसंहरन्नेवपुराणानांक्षिप्रप्रवृत्तयेसंख्यामाह एवमिति क्षुल्लकानिश्लोकसंख्ययापरिमितानिनत्वर्थतःकानिचिदर्थतःशब्दतःफलतोपिमहांति ६१

तानिक्रमेणनिर्दिशति ब्राह्ममित्यादिना ६२ त्रिषट्अष्टादश ६३ अत्रशिष्यप्रशिष्यैःशाखाप्रणयनंवेदपुराणकर्तुर्ब्रह्मणोनाभिमतंकृतमितिमाशंकीत्याह ब्रह्मणेति शिष्यादीनामेतच्छा
खाप्रणयनंब्रह्मणैवसमाख्यातंकथितं कीदृशंब्रह्मतजोविदीपनंब्रह्मतेजसःप्रकाशकं निरर्थकंप्रणयनंकिमर्थंकृतमित्यतोवाह ब्रह्मेति ब्रह्मणःपरमात्मनस्तेजसःप्रभावस्यविदीपनंप्रकाशनकरम् ६४ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेविजय०टीकायांषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ अस्मिन्नध्यायेमार्कंडेयकथा०याजेनहरेर्निरातिशयमाहात्म्यंब्रूते पुराणविभागप्रसंगेनपुराणकर्तुर्मार्कंडेयस्यचरितंतत्रशौनकःसू
तंपृच्छतिसूतेति वदभगवत्कथाद्योतिनींकथामितिशेषः १ येनकल्पांतेनइदंजगद्ग्रस्तंतस्मिन्कल्पांतेप्युर्वरितःअवशिष्टः २ अस्मत्कुलसंबंधित्वात्तच्चरितमवश्यंश्रवणार्हमित्याशयवानाह
सवाइति तस्यभूतानांमध्येकोपिसंप्लुवोलयोनजायते लुङ्त्वेलट् पंचभूतानांकोपिसंप्लुवोनाशइतिवा ३ तस्यामवस्थायांप्रलयइवार्णवेपुरुषंददर्शकिलेतिवा यतःसंशयान्महाकौतूहलविष

ब्राह्मंपाद्मंवैष्णवंचशैवंलैंगंचगारुडम् ॥ नारदीयंभागवतमाग्नेयंस्कांदसंज्ञितम् ६२ भविष्यंब्रह्मवैवर्तंमार्कंडेयंसवामनम् ॥ वाराहंमात्स्यंकौर्म्यंचब्रह्मां
डाख्यमितित्रिषट्६३ब्रह्मणैतत्समाख्यातंशाखाप्रणयनंमुने ॥ शिष्यशिष्यप्रशिष्याणांब्रह्मतेजोविदीपनम् ६४॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधे
वेदशाखाप्रणयनंनामषष्ठोध्यायः ॥ ६ ॥ शौनकउवाच ॥ सूतजीवचिरंसाधोवदनोवदतांवर ॥ तमस्यपारेभ्रमतांनृणांत्वंपारदर्शनः १ आहुश्चिरायुष
मृषिंमृकंडुतनयंजनाः ॥ यःकल्पांतेप्युर्वरितोयेनग्रस्तमिदंजगत् २ सवाअस्मत्कुलोत्पन्नःकल्पेस्मिन्भार्गवर्षभः ॥ नैवाधुनापिभूतानांसंप्लवःकोपिजाय
ते ३ एकएवार्णवेभ्राम्यन्ददर्शपुरुषंकिल ॥ वटपत्रपुटेतोकंशयानंत्वेकमद्भुतम् ४ एषनःसंशयोभूयान्जातःकौतूहलंयतः ॥ तन्नश्छिंधिमहायोगिन्पु
राणेष्वपिसंमतः ॥ ५ ॥ सूतउवाच ॥ प्रश्नस्त्वयामहर्षेयंकृतोलोकभ्रमापहः ॥ नारायणकथायत्रगीताकलिमलापहा ६ प्राप्तद्विजातिसंस्कारोमार्कं
डेयःपितुःक्रमात् ॥ छंदांस्यधीत्यधर्मेणतपःस्वाध्यायसंयुतः ७ बृहद्व्रतधरःशांतोजटिलोवल्कलांबरः ॥ बिभ्रत्कमंडलुंदंडमुपवीतंसमेखलम् ८ कृ
ष्णाजिनंसाक्षसूत्रंकुशांश्चनियमैर्युतः ॥ अग्न्यर्कगुरुविप्रांश्चस्वर्चयन्संध्ययोर्हरिम् ९ सायंप्रातःसगुरवेभैक्ष्यमाहृत्यवाग्यतः ॥ बुभुजेगुर्वनुज्ञातःसकृन्नो
चेदुपोषितः १० एवंतपःस्वाध्यायपरोवर्षाणामयुतायुतम् ॥ आराधयन्हृषीकेशंजिग्येमृत्युंसुदुर्जयम् ११ ब्रह्माभृगुर्भवोदक्षोब्रह्मपुत्राश्चयेपरे ॥
नृदेवपितृभूतानितेनासन्नतिविस्मिताः ।१२ इत्थंबृहद्व्रतधरस्तपःस्वाध्यायसंयमैः ॥ दध्यावधोक्षजंयोगाद्ध्वस्तक्लेशांतरात्मना १३ तस्यैवंयुंजतश्चित्तंम
हायोगेनयोगिनः ॥ व्यतीयायमहान्कालोमन्वंतरषडात्मकः १४ एतत्पुरंदरोज्ञात्वासप्तमेस्मिन्किलांतरे ॥ तपोविशंकितोब्रह्मन्नारेभेतद्विघातनम् १५
गंधर्वाप्सरसःकामंवसंतंमलयानिलम् ॥ मुनयेप्रेषयामासरजस्तोभमदौतथा १६

योर्थःममसंशयच्छेदनंकथमुपपद्यतइतितत्राह पुराणेष्विति ज्ञातृत्वेनसंमतोभवानिति ५ मार्कंडेयकथायालोकाज्ञाननिवारणसामर्थ्यंकुतइत्यत्राह नारायणेति यत्रमार्कंडेयकथायांत
त्कथाविषयःप्रश्नः ६ पितुर्मृकंडोःप्राप्तद्विजातिसंस्कारःअन्नप्राशनोपनयनांतब्राह्मणसंस्कारान्प्राप्तः ७ बृहद्व्रतधरःब्रह्मचारिव्रतधरः ८ हरिंस्मरन्निति विशेषः ९ नोचेदनुज्ञाभावे १० ११
तेनकर्मणा १२ मनोयोगादंतरात्मनांतर्यामिणाध्वस्तक्लेशः १३ १४ अस्मिन्सप्तमेमन्वंतरेतपसोविशंकितस्तद्विघातनंतस्यतपसोविघ्नम् १५ रजोगुणं स्तोभमदौस्पर्धकर्मदर्पौच अ
त्रकामादयोमूर्तिमंतोनिर्दिश्यंते १६

१७ १८ आटोपंसविलासनृत्यम् १९ उत्तंभयन्वर्धयन् २० उद्यंश्चंद्रोयस्यसतथासचानिशावक्त्रःप्रदोषोयस्यसतथा कुसुमाकरः वसंतःप्रवालस्तबकालिभिःपृगैर्गायन्द्रुमलतामुकुलैः
सहासीदाविरितिशेषः २१ आत्तचापेषुर्धनुर्ज्यासहितबाणःस्वःस्त्रीयूथपतिःस्वर्गस्त्रीगणनाथः २२ अग्निंहुत्वोपासीनमग्निसमीपेतिष्ठंतं दुराधर्षंचलितेंद्रियंकर्तुमशक्यम् २३ २४ २५
पुंजकस्थल्याःअप्सरसांप्रधानायाःकस्याश्चिदप्सरसःकेशविभ्रंशितस्रजःकेशभागात्विभ्रंशिताविभ्रष्टास्रक्यस्याःसातथातस्याः ।२६ अनुकंदुकंउत्पतत्कंदुकानुकूलंयथाभवतितथाचलंत्याःसूक्ष्मम
णुतरं त्रुटितमेखलंत्रुटिताछिन्नामेखलाकांचीयस्यतत्तथातत् २७ स्वेनात्मनाजितम् २८ अर्भकाअहिंप्रबोध्येव २९ अहमोऽहंकारस्यभावंनागात्कपालमुक्तनारिकेलफलवद्देहाभिमानरहितइत्यर्थः

तेवैतदाश्रमंजग्मुर्हिमाद्रेःपार्श्वउत्तरे ॥ पुष्यभद्रानदीयत्रचित्राख्याचशिलाविभो १७ तत्राश्रमपदंपुण्यंपुण्यद्रुमलतान्वितम् ॥ पुण्यद्विजकुलाकीर्णंपु
ण्यामलजलाशयम् १८ मत्तभ्रमरसंगीतंमत्तकोकिलकूजितम् ॥ मत्तबर्हिनटाटोपंमत्तद्विजकुलाकुलम् १९ वायुःप्रविष्टआदायहिमनिर्झरसीक
रान् ॥ सुमनोभिःपरिष्वक्तोववावुत्तंभयन्स्मरम् २० उद्यच्चंद्रनिशावक्त्रःप्रवालस्तबकालिभिः ॥ गायन्द्रुमलताजालैस्तत्रासीत्कुसुमाकरः २१ अन्वीयमानो
गंधर्वैर्गीतवादित्रयूथपैः ॥ अदृश्यतात्तचापेषुःस्वःस्त्रीयूथपतिःस्मरः २२ हुत्वाग्निंसमुपासीनंददृशुःशक्रकिंकराः ॥ मीलिताक्षंदुराधर्षंमूर्तिमंतमिवानलम् २३
ननृतुस्तस्यपुरतःस्त्रियोऽथोगायकाजगुः ॥ मृदंगवीणापणवैर्वाद्यंचक्रुर्मनोरमम् २४ संदधेस्त्रंस्वधनुषिकामःपंचमुखंतदा ॥ मधुर्मंदोरजस्तोभइंद्रभृत्याव्य
कंपयन् २५ क्रीडंत्याःपुंजकस्थल्याःकंदुकैःस्तनगौरवात् ॥ भृशमुद्विग्नमध्यायाःकेशविभ्रंशितस्रजः २६ इतस्ततोभ्रमद्दृष्टेश्चलंत्याअनुकंदुकम् ॥ वा
युर्जहारतद्वासःसूक्ष्मंत्रुटितमेखलम् ॥ २७ विससर्जततोबाणंमत्वातंस्वजितंस्मरः ॥ सर्वंतत्राभवन्मोघमनीशस्ययथोद्यमः २८ तइत्थमपकुर्वंतोमुने
स्तत्तेजसामुने ॥ दह्यमानानिववृतुःप्रबोध्याहिमिवार्भकाः २९ इतींद्रानुचरैर्ब्रह्मन्धर्षितोपिमहामुनिः ॥ यन्नागादहमोभावंनतच्चित्रंमहत्स्वपि ३०
दृष्ट्वानिस्तेजसंकामंसगणंभगवान्स्वराट् ॥ श्रुत्वानुभावंब्रह्मर्षेर्विस्मयंसमगात्परम् ३१ तस्यैवंयुंजतश्चित्तंतपःस्वाध्यायसंयमैः ॥ अनुग्रहायाविरासीन्नरना
रायणोहरिः ३२ तौशुक्लकृष्णौनवकंजलोचनौचतुर्भुजौरौरववल्कलांबरौ ॥ पवित्रपाणीउपवीतकंत्रिवृत्कमंडलुंदंडमृजुंचवैणवम् ३३ पद्माक्षमालामुतजंतु
मार्जनंवेदंचसाक्षात्तपएकरूपिणौ ॥ तपत्तडिद्वर्णपिशंगरोचिषाप्रांशूदधानौविबुधर्षभार्चितौ ३४ तेवैभगवतोरूपेनरनारायणावृषी ॥ वीक्ष्योत्थायादरे
णोच्चैर्ननामांगेनदंडवत् ३५ एतत्संदर्शनानंदनिर्वृतात्मेंद्रियाशयः ॥ हृष्टरोमाश्रुपूर्णाक्षोनसेहेतावुदीक्षितुम् ३६ उत्थायप्रांजलिःप्रह्वऔत्सुक्यादाश्लिष
न्निव ॥ नमोनमइतीशानौबभाषेगद्गदाक्षरम् ३७

३० निस्तेजसंदुर्बलं स्वराडिंद्रः ३१ नरेणयुक्तोनारायणःनरनारायणः ३२ रुरोर्विद्यमानंरौरवंवल्कलंचांबरंवाययोस्तौ ३३ जंतुमार्जनंपिंजरचितपुंजिचामरविशेषमित्यर्थः वेदंदर्भमुष्टिं
तपत्तीप्रकाशमानावडिच्चपत्तडित्तद्वद्वर्णेनपिशंगरोचिषाकपिलप्रभयातपएकरूपिणौप्रांशूबत्युच्छ्रितौदधानौजग्मतुरितिशेषः उपवीतादिकंचदधानौरूपविशेषणम् ३४ तौनरनारायणावृषीवीक्ष्यन
नाम नमनेहेतुमाह तेइति तेहरेरूपेवैयस्मात्तस्मात् ३५ तयोःसंदर्शनाद्युत्पन्नेनानंदेननिर्वृतात्मेंद्रियाशयायस्यसतथा ३६ गद्गदाक्षरंवचः ३७

३८ पादाभ्यांपादावुद्दिश्यगरिष्ठौ गुरूणांब्रह्मादीनामपिगुरू ३९ अपरिमितमहिम्नोर्युवयोःपुरतोयात्किंचिद्वर्णनंकिंवर्णये नकिमपि माहात्म्यानामनंतत्त्वात्तदेकदेशमपिवर्णयितुंनशक्तोस्मि
वागादींद्रियाणांत्वन्नियतत्वेनत्वत्प्रसादायत्तत्वादितिशेषः एतत्कथमित्याशंक्यसर्वेंद्रियनायकःप्राणोपिभगवन्नियतएवचेष्टतेकिमुतान्यानीतिभावेनाह यदुदीरितइति येनत्वयोदीरितःप्रेरितोसुःप्राणः
तमनुप्राणमनुतनुभृतांमनइंद्रियाणिमत्प्रेरितानिस्पंदंतिचेष्टंते किंचाजशर्वयोश्चेंद्रियाणियेनप्रेरितानि अनेनाजशर्वयोःसमत्वेनत्वदप्रेरितानिविषयेषुप्रवर्तंतेअतोऽव्यभिचारोहेतुरितिनिरस्तं अथा
पित्वादिंद्रियप्रवृत्तौहेतोर्व्यभिचारस्तदवस्थइतिमंदाशंकांपरिहरति स्वस्येति स्वस्येंद्रियाण्यपित्वत्प्रेरितानि यद्यप्येवंस्वतंत्रोसिसत्वमथापिभजतांपुंसांभावबद्धोसिभक्तिबद्धोसि तस्मात्परतंत्रइव
प्रतीयसेमादृशानामित्यर्थः ४० भावबद्धत्वंदर्शयति मूर्तीइति हेभगवन्भक्तवत्सलस्यभगवतइमेमूर्तीनरनारायणसंज्ञेत्रिलोक्याःक्षेमायरक्षायै शत्रुकृतसंतापनाशायमृत्युजित्यैसंसाराख्यशत्रुजयायभव
तः किंच त्वंनानाअनुपमान्यतनूर्नानाविधाअनुपमाअसदृशीरन्याअनयोरितरास्तनूर्मूर्तीर्बिभर्षि त्रिलोकीक्षेमादिकार्यायेतिशेषः किंच ऊर्णनाभिरिवइदंसर्वंयथापूर्वंसृष्ट्वापुनर्यथापूर्वंग्रससि
अनेनमायाविवृतबहुरूपग्रहणंनचित्रंस्यादितिशंकापरिहृता सत्यप्रपंचस्रष्टुरीश्वरस्यतन्नियमनार्थंतावद्रूपग्रहणोपपत्तेः तत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदितिश्रुतेः यद्वा अतनूरप्राकृतशरीरस्त्वंयथासर्वमि
दंसृष्ट्वापुनर्ग्रससितथानुपमानिनानाविधानिशरीराणिबिभर्षिग्रससिअंतर्गतानिकरोषि । त्रिलोकीक्षेमोदयेभरणं । क्षेमानद्यंतरभेकीकरणमितिविशेषः भगवतइमेमूर्तीचतथेति ४१ एतमर्थंप्रमाणय

तयोरासनमादायपादयोरवनिज्यच ॥ अर्हणेनानुलेपेनधूपमाल्यैरपूजयत् ॥ ३८ सुखमासनमासीनौप्रसादाभिमुखोमुनिः ॥ पुनरानम्यपादाभ्यांग
रिष्ठाविदमब्रवीत् ३९ मार्कंडेयउवाच ॥ किंवर्णयेतवविभोयदुदीरितोसुःसंस्पंदतेतमनुवाङ्मनइंद्रियाणि ॥ स्पंदंतिवैतनुभृतामजशर्वयोश्चस्वस्याप्य
थापिभजतामसिभावबद्धः ४० मूर्तीइमेभगवतोभगवंस्त्रिलोक्याःक्षेमायतापविरमायचमृत्युजित्यै ॥ नानाबिभर्ष्यनुपमान्यतनूर्यथेदंसृष्ट्वापुनर्ग्रससिसर्व
मिवोर्णनाभिः ४१ तस्यावितुःस्थिरचरेशितुरंघ्रिमूलंयत्स्थंनकर्मगुणकालरजःस्पृशंति ॥ यद्वैस्तुवंतिनिनमंतियजंत्यभीक्ष्णंध्यायंतिवेदहृदयामुनयस्तदा
प्त्यै ४२ नान्यत्तवांघ्र्युपनयादपवर्गमूर्तेःक्षेमंजनस्यपरितोभयईशविद्मः ॥ ब्रह्माबिभेत्यलमतोद्विपरार्ध्यधिष्ण्यःकालस्यतेकिमुततत्कृतभौतिकानाम् ४३

ति तस्येति यत्स्थंयस्मिन्पादमूलेस्थितंपुरुषं कर्मगुणकालरजःदुष्कर्मगुणाःसत्वादयः कालोजन्मादिहेतुःरजः आर्तवंशुक्रशोणिताख्यं एकवद्भावविवक्षयैकवचनं नस्पृशंतिनोत्तपंतिनदुः
खमापादयंति वेदस्यहृदयंयेषांतेवेदहृदयाःवेदतात्पर्यज्ञामुनयोब्रह्मादयःस्थिरचरेशितुरवितुःपालकस्यतवअंघ्रिमूलंस्तुवंति पादोस्यविश्वभूतानित्रिपादस्यामृतंदिवीतिनितरांनमंति नमोविष्णवे
महतेकरोमीतियजंति त्रियंबकंयजामहेसुगंधिंपुष्टिवर्धनमितिध्यायंत्यात्मानमेवलोकमुपास्तइतियद्यस्मात्तस्मात्त्वदंघ्रिसेवायांतदेवमानंवाइत्यर्थः तस्ययदंघ्रिमूलंयत्स्थंकर्मादयोनस्पृशंति तत्तवपाद
मूलंभजामीत्येकवाक्यंवा ४२ किमर्थमेतदेवस्तुवंतिनिर्दुःखसुखावाप्तयेअन्यत्किंनस्यादितितत्राह नेति हेईशअपवर्गमूर्तेपुरुषार्थस्वरूप यस्त्वंपरितोऽभयःसर्वस्मादभयःजनस्यतवांघ्र्युपनयादं
घ्रिशरणप्राप्तेरन्यत्क्षेमंनविद्मः परितोभियइतिवापाठः जनस्येतिविशेषणंसर्वस्माद्भीर्भयंयस्यसतथातस्यननुत्वदन्यःक्षेमकर्ताब्रह्मास्ति प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यइतिश्रुतेः अत्राह ब्रह्मेति यतःप
रितोभयःअतोद्विपरार्धसंबंधिधिष्ण्यंयस्यसतथासब्रह्माकालस्यतेतवसकाशाद्बिभेति यन्मांनिशम्यसदनादुरुकंपमानं योअस्कभायदुत्तरंसधस्थंविचक्रमाणस्त्रेधोरुगायइतिश्रुतेः भूतग्रामस्यविचित्रा
दृष्टत्वात्कस्यचिन्निर्भयत्वोपपत्तेर्ब्रह्मणस्तुलोकविडंबनत्वेनत्तथाभावःकिंनस्यादितिमंदाशंकांकैमुत्यन्यायेनपरिहरति किमुतेति अतइत्युत्तरत्रापिसंबध्यते ब्रह्माप्यलंबिभेतियतोतस्तत्कृतभौतिकानां
तेनब्रह्मणाकृतानिभौतिकानिशरीराणियेषांतेतथातेषांप्राणिनांभयमस्तीतिकिमुतेत्यन्वयः ४३

सेवायामित्थंभावमाह तद्वैइति ऋतधियःएकप्रकारबुद्धेर्निश्चलबुद्धेरित्यर्थः आत्मगुरोःजीवगुरोःपरस्यपरमात्मनस्तवपादमूलमेतद्देहाद्यभिमानांहित्वायादिभजामितर्हि तेतवप्रसादात्सर्वमनीषितार्थंविंदेयइत्य
न्वयः कीदृशंआत्मच्छिदंआत्मनाशहेतुंअवएवापार्थंपुरुषार्थलक्षणप्रयोजनशून्यं असदभद्रंअनभिज्ञमात्रंकेवलाज्ञाननिर्मितंकेवलाविद्वत्कृतंवा अनेनदेहेऽहंभावोभवहेतुस्तदभावोमुक्तिहेतुरितिकथितंभवति
४४ देहाहंभावस्यनिमित्तेरजस्तमसीतदभावस्यसत्वंत्वन्नियतमितिभावेनाह सत्वमिति हेईशआत्मबंधो सत्वंरजस्तमइतिगुणास्त्वयालीलाधृताः जगन्निर्माणक्रीडायैधृताः अंगीकृताः ननुजीववद्दनि
ष्टंकिंकर्तुंशक्तायेनधार्याःस्युरितितत्राह स्थितीति अस्यजगतःस्थित्यादिहेतवः किमात्मकाइतितत्राह मायामयाइति इच्छात्मकाःयदपियद्यपितथापि सत्वमयःसात्विकःप्रशांत्यैमुक्तयेभवति
अन्येराजसतामसाःप्रशांत्यैनस्युः किंतुदेहाहंभावेनसंसारायस्युरित्यर्थः यद्वा सत्वादन्येरजस्तमसीशांत्यैनस्यातां पुनःकस्मैभवतइतितत्राह नृणामिति याभ्यांरजस्तमोभ्यांनृणांव्यसनादयः
स्युःचएवार्थे त्रिविधानांनृणांमध्येसत्वमयएवइतिवा ४५ उपसंहरन्नेदसत्वंस्तौति तस्मादिति यस्मात्सत्वमेवानिःश्रेयसहेतुस्तस्मादिहकुशलाःभगवन्नथकल्याणानांतावकानांउपासायोग्यांस्वतोद
यितांशुक्लांतवतनुंभजंति तावकानामितिकिंविशिष्योच्यतइतितत्राह यत्सात्वताइति सात्वताःसाधुगुणयुक्ताःपुरुषाःसत्वंसत्वगुणप्रवर्तकंपुरुषइतिरूपंशब्दोयस्यतत्तथा पुरुषशब्दवाच्यमित्यर्थः उशंति
कामयंतइतियद्यस्मात्तस्माद्विशेषवचनम् यतःपुरुषरूपात्लोकोऽभयंविंदतिआत्मसुखमुतापिलभतेतस्मादन्यदभयादिदं न यद्वा यतःसत्वाल्लोकोरक्षितोभवति अभयमुतात्मसुखमाप्नोतिअन्यद्रज

तद्वैभजाम्यृतधियस्तवपादमूलंहित्वेतदात्मच्छिदमात्मगुरोःपरस्य ॥ देहाद्यपार्थमसदित्यनभिज्ञमात्रंविंदेयचेत्तर्हिसर्वमनीषितार्थम् ४४ सत्वंरजस्त
मइतीशतवात्मबंधोमायामयाःस्थितिलयोदयहेतवोस्य ॥ लीलाधृतायदपिसत्वमयःप्रशांत्यैनान्येनृणांव्यसनमोहभियश्चयाभ्याम् ४५ तस्मात्तवेहभ
गवन्नथतावकानांशुक्लांतनुंस्वदयितांकुशलाभजंति ॥ यत्सात्वताःपुरुषरूपमुशंतिसत्वंलोकोयतोभयमुतात्मसुखंनचान्यत् ४६ तस्मैनमोभगवतेपुरु
षायभूम्नेविश्वायविश्वगुरवेपरदेवतायै ॥ नारायणायऋषयेचनरोत्तमायहंसायसंयतगिरेनिगमेश्वराय ४७ यंवैनवेदवितताक्षपथैर्भ्रमद्धीःसंतंस्वखेष्व
सुषुहृद्यपिदृक्पथेषु ॥ त्वन्माययावृतमतिःसउएवसाक्षादद्यस्तवाखिलगुरोरुपपद्यवेदम् ४८ यद्दर्शनंनिगमआत्मरहःप्रकाशंमुह्यंतियत्रकवयोजपरा
यतंतः ॥ तंसर्ववादविषयप्रतिरूपशीलंवंदामहेपुरुषमात्मनिगूढबोधम् ४९ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेमार्कंडेयोपाख्यानेनाराय
णस्तवोनामसप्तमोध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥छ॥

स्तमइतियद्द्वयंस्वरूपसुखादिहेतुर्नभवति ४६ निरंतरध्यानासमर्थस्योपास्तिप्रकारमाह तस्माइति विश्वाय विश्वनाम्ने अस्यसर्वनामसंज्ञानास्तिअर्थांतरत्वात्तत्प्रेक्षणशीलत्वेन ॥ संयतगिरेमितभाषणाय
४७ भवत्साक्षात्कारोभवत्प्रसादायत्तोनस्वप्रयत्नसाध्यइत्याह यमिति हेवितत यःपुरुषोक्षपथैः शब्दादिभिः भ्रमद्धीर्यंत्वांनवेद कीदृशंस्वखेषुस्वेंद्रियेषुअसुषुप्राणेषुहृद्यपिदृक्पथेषुदृग्विषयेषुवसं
तंनिर्दोषत्वेनवर्तमानं ज्ञापकाभावान्नजानंतीतिनेत्याह तवेति अखिलगुरोस्तववेदंज्ञापकप्रमाणंउपपद्यापिसःसाक्षादद्यः अदनयोग्यःविषयभोगशीलः तस्यतवमाययाबंधकशक्त्याआवृतमतिःआच्छा
दितज्ञानस्तस्मात्त्वत्प्रसादेनत्वज्ज्ञानंसुलभमित्यर्थः ४८ त्वज्ज्ञानस्यकिंमाहात्म्यंयेनत्वदनुग्रहेणसर्वथापाद्यंस्यादितितत्राह यद्दर्शनमिति यस्यतवदर्शनंज्ञाननिगमेतत्वनिर्णायकेवेदेप्रतिपादितं आत्म
रहःप्रकाशोयस्मात्तत्तथातत् अजपराः विष्णुपरायणायतंतःकृतोपास्तिप्रयत्नाः कवयोयत्रपरमात्मरहस्येमुह्यंतिइदमित्थमिति ज्ञातुंउपदेष्टुंचनशक्नुवंतितं भगवंतंवंदामहइत्यन्वयः सर्ववादा
नांसर्वसिद्धांतानांविषयाणांप्रतिपाद्यानांअर्थानांप्रतिरूपशीलंविरुद्धस्वभावंतदुक्तान्यथास्थितस्वभावमित्यर्थः आत्मनिजीवविषयेगूढबोधंजीवेनाज्ञातस्वरूपमित्यर्थःआत्मनास्वेनेतिवा ४९ ॥ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेविजयध्वजकृतटीकायांसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

संस्तुतइति १ आत्मनोहरेःसमाधिनोपासनाजन्यज्ञानेनसिद्धःकृतकृत्यः २ प्रतीच्छस्वीकुरु ३ भवन्माहात्म्यप्रकटनंवरंवरयिष्यन्नपिभगवद्दर्शनादितरोवरोऽनभीष्टोमुमुक्षोरितिहृदिकृत्वाप्रतिवक्ति
जितमिति ४ यदाकांक्षापूरकंप्रायस्तदेवसाध्यमस्यतदभावात्पथितृणमिवेदमपिवंध्यामितितत्राह वांछंतीति भक्तियोगपक्केनभक्त्युपासनाभ्यांपरिपाकंप्राप्तेनवाक्षगोचरोभूदितिशेषः ५ ननूक्तंस
त्यंतथापिभवत्समाधेरेतदेवफलंनान्यदस्तीतिभातिकिमत्राह अथापीति मायांघटमानघटकशक्तिलक्षणांलोकोपकारकयथार्थज्ञानजनकत्वेनेंद्रजाललक्षणानेतिभावेनाह ययेति सतःपरब्रह्मणःसर्वस्मा
त्भिदांवैलक्षण्यंवेद तादृशीं द्रष्टुमिच्छामिनेंद्रजाललक्षणामित्यर्थः ६ सस्मयंसस्मितंतथाद्रक्ष्यसीत्युक्त्वा ७ आत्मनिस्वस्मिन् ८ किंबहुनासर्वत्रचत्र्यपाप्संभावद्रव्यैःमनःकल्पपुष्पादिद्रव्यैः अर्हिसाद्यै

सूतउवाच ॥ संस्तुतोभगवानित्थंमार्कंडेयेनधीमता ॥ नारायणोनरसखःप्रीतआहभृगूद्वहम् १ श्रीभगवानुवाच ॥ भोभोब्रह्मर्षिवर्योसिसिद्धआत्मसमा
धिना ॥ मयिभक्त्यानपायिन्यातपःस्वाध्यायसंयमैः २ वयंतेपरितुष्टाःस्मत्वद्बृहद्व्रतचर्यया ॥ वरंप्रतीच्छभद्रंतेवरदेशादभीप्सितम् ३ ॥ ऋषिरुवाच ॥ जि
तंतेदेवदेवेशप्रपन्नार्तिहराच्युत ॥ वरेणैतावतालंनोयद्भवान्समदृश्यत ४ वांछंत्यजादयोयस्यश्रीमत्पादाब्जदर्शनम् ॥ मनसायोगपक्केनसभवान्मेऽक्षगो
चरः ५ अथाप्यंबुजपत्राक्षपुण्यश्लोकशिखामणे ॥ द्रक्ष्येमायांययालोकःसपालोवेदसद्भिदाम् ६ सूतउवाच ॥ इतीरितोर्चितःकाममृषिणाभगवान्मुने ॥
तथेतिसस्मयंप्रागाद्बदर्याश्रममीश्वरः ७ तमेवंचिंतयन्नर्थमृषिःस्वाश्रमएवसः ॥ वसन्नग्न्यर्कसोमांबुभूवायुवियदात्मसु ८ ध्यायन्सर्वत्रचहरिंभावद्रव्यै
रपूजयत् ॥ क्वचित्पूजांविसस्मारभक्तिप्रसरसंप्लुतः ९ तस्यैकदाभृगुश्रेष्ठपुष्पभद्रातटेमुनेः ॥ उपासीनस्यसंध्यायांब्रह्मन्वायुरभून्महान् १० तंचंडश
ब्दंसमुदीरयंतंबलाहकाअन्वभवन्करालाः ॥ अक्षस्थविष्ठामुमुचुस्तडिद्भिःस्वनंतउच्चैरभिवर्षधाराः ११ ततोव्यदृश्यंतचतुःसमुद्राःसमंततःक्ष्मातलमाग्र
संतः ॥ समीरवेगोर्मिभिरुग्रनक्रभयानकावर्तगभीरघोषाः १२ अंतर्बहिश्चाद्भिरतिद्युभिःखरैःशतह्रदाभीरुपतापितंजगत् ॥ चतुर्विधंवीक्ष्यमहामनामुनि
र्जलप्लुतांक्ष्मांविमनाःसमत्रसत् १३ तस्यैवमुद्वीक्षतऊर्मिभीषणःप्रभंजनाघूर्णितवार्महार्णवः ॥ आपूर्यमाणःप्रवर्षद्भिरंबुदैःक्ष्मामप्यधाद्द्वीपवर्षाद्रिभिःस
मम् १४ सक्ष्मांतरिक्षंसदिवंसभागणंत्रैलोक्यमासीत्सहसांद्भिराप्लुतम् ॥ सएकएवोर्वरितोमहामुनिर्बभ्रामविक्षिप्तजटोजडांधवत् १५ क्षुत्तृट्परीतोमक
रैस्तिमिंगिलैरुपद्रुतोवीचिनभस्वताहतः ॥ तमस्यपारेपतितोभ्रमन्दिशोनवेदखंगांचपरिश्रमोषितः १६ क्वचिन्मग्नोमहावर्तेतरलैस्ताडितःक्वचित् ॥
यादोभिर्भक्ष्यतेक्वापिस्वयमन्योन्यघातिभिः १७

रित्यर्थः क्वचित्कदाचित् विस्मरणेकारणंभक्तिप्रसरसंप्लुतइति ९ वरदानफलंवक्तुमुपक्रमते तस्येति तस्याश्रमेमहान्वायुरभूत् १० तंवायुमन्वनंतरंतेबलाहकाःअभ्यभितःअक्षस्थविष्ठाः अक्षोरथां
गनीपोदंडस्तद्वत्स्थूलतमावर्षधारामुमुचुःतडिद्भिःसह ११ समीरवेगेनोन्नतोर्मिभिःसहउग्रनक्रैर्भयानकस्यभयंकरस्यावर्तस्यगभीरागंभीराघोषायेषांतेतथा १२ घनैर्मेघैरभिवृष्टाभिरद्भिरुपतापितमप्लावि
तमभितोद्युतिमतीभिःशतह्रदाभिस्तडिद्भिश्चोपतापितंदग्धवत्कृतं क्ष्मामब्धिजलप्लुतांवीक्ष्य १३ अप्यधात्छादितवांस्तस्यमुनेरुद्वीक्षतः १४ सदिवंस्वर्गेणसहितं सभागणंसनक्षत्रगणंजडवत्अंध
वत् १५ वीचिनभस्वतातरंगवायुनाभ्रमंत्यादिशोपस्यसतथा वष्टिभागुरिरल्लोपमितिवचनात् दावंतोदिशाशब्दः परिश्रमोषितःदुःखसमुद्रवासी १६ तरलैस्तरंगैः १७

१८ १९ ककुदिउन्नतस्थले २० तस्यवटस्य २१ २२ श्वासेनमुखवायुनाएजतांकंपमानानामलकानांव्रातेनमिश्रयाश्रियायुक्तं कर्णदाडिमंकर्णाभरणंयस्यसतथातं ईषच्छोणाश्लिष्टा २३ पद्मगर्भ
वत्अरुणावपांगौनेत्रांतौयस्यतंश्वासैरेजंत्यश्चलंत्योवलयस्तिर्यक्रेखास्ताभिः संविग्नगंभीरानाभिर्यस्यसतथाचलमुदरंयस्यसतथा श्वासैजद्वलिसंविग्ननिम्ननाभिश्चलोदरश्चसतथातं दलोदरमितिवापाठः
दलवदश्वत्थदलवत्पत्रवत्उदरंयस्येति २४ धयंतंपिबंतं २५ अद्भुतभावेनाश्चर्यलीलाचेष्टयाशंकितःसन्नपिपुरःप्रसमारसमीपंगतः २६ सभार्गवःमार्कंडेयःतावत्ततःपूर्वमेवश्वसितेनांतर्गच्छतासहशि
शोरंतःशरीरंमशकोयथातथाविशदित्यन्वयः तत्रोदरांतेविन्यस्तमदोविश्वंकृत्स्नशोऽचष्टदृष्टवान्दृष्ट्वाचपुरायथाबहिर्विस्मितोमुह्यत्तथा मुह्यदित्यन्वयः अत्रमोहोनामाश्चर्यबुद्धिरेवनत्वन्यथाज्ञानंतथात्वेमा
चीनाचीर्णपुण्यराशेर्वैयर्थ्यापत्तेरिति २७ विश्वंविशिनष्टि खंरोदसीइत्यादिना आश्रमवर्णवृत्तयोयास्ताश्च२८महांतिभूतानिपंचभूतानिनानायुगकल्पनंयेनसतथातंकालंच अन्यद्यत्किंचिद्व्यवहारकारणं

क्वचिच्छोकंक्वचिन्मोहंक्वचिद्दुःखंसुखंभयम् ॥ क्वचिन्मृत्युमवाप्नोतिव्याध्यादिभिरुपद्रुतः १८ अयुतायुतवर्षाणांसहस्राणिशतानिच ॥ व्यतीयुर्भ्रमतस्त
स्मिन्विष्णुमायावृतात्मनः १९ सकदाचिद्भ्रमंस्तस्मिन्पृथिव्याःककुदिद्विजः ॥ न्यग्रोधपोतंददृशेफलपल्लवशोभितम् २० प्रागुत्तरस्यांशाखायांत
स्यापिददृशेशिशुम् ॥ शयानंपर्णपुटकेग्रसंतंप्रभयातमः २१ महामरकतश्यामंश्रीमद्वदनपंकजम् ॥ कंबुग्रीवंमहोरस्कंसुनासंसुंदरभ्रुवम् २२ श्वासै
जदलकव्रातमिश्रश्रीकर्णदाडिमम् ॥ विद्रुमाधरभासेषच्छोणायितसुधास्मितम् २३ पद्मगर्भारुणापांगंहृद्यहासावलोकनम् ॥ श्वासैजद्वलिसंविग्ननि
म्ननाभिचलोदरम् २४ चार्वंगुलिभ्यांपाणिभ्यामुन्नीयचरणांबुजम् ॥ मुखेनिधायविप्रेंद्रधयंतंवीक्ष्यविस्मितः २५ तद्दर्शनाद्वीतपरिश्रमोमुदाप्रोत्फुल्ल
हृत्पद्मविलोचनांबुजः ॥ प्रहृष्टरोमाद्भुतभावशंकितःप्रष्टुंपुरस्तंप्रससारबालकम् २६ तावच्छिशोर्वैश्वसितेनभार्गवःसोंतःशरीरंमशकोयथाविशत् ॥ त
त्राप्यदोन्यस्तमचष्टकृत्स्नशोयथापुरामुह्यदतीवविस्मितः २७ खंरोदसीभगणानद्रिसारान्द्वीपान्सवर्षान्ककुभःसुरासुरान् ॥ वनानिदेशान्सरितःपुराक
रान्खेटान्व्रजानाश्रमवर्णवृत्तयः २८ महांतिभूतान्यथभौतिकान्यसौकालंचनानायुगकल्पकल्पनम् ॥ यत्किंचिदन्यद्व्यवहारकारणंददर्शविश्वंसदिवा
वभासितम् २९ हिमालयंपुष्पवहांचतांनदींनिजाश्रमंयत्रऋषीनपश्यत् ॥ विश्वंविपश्यञ्छ्वसितःशिशोर्वैबहिर्निरस्तोन्यपतल्लयाब्धौ ३० तस्मिन्पृ
थिव्याःककुदिप्ररूढंवटंचतत्पर्णपुटेशयानम् ॥ तोकंचतत्प्रेमसुधास्मितेननिरीक्षितोपांगनिरीक्षणेन ३१ अथतंबालकंवीक्ष्यनेत्राभ्यांधिष्ठितंहृदि ॥
अभ्ययादतिसंक्लिष्टःपरिष्वक्तुमधोक्षजम् ३२ तावत्सभगवान्साक्षाद्योगाधीशोगुहाशयः ॥ अंतर्दधेऋषेःसद्योयथेहानीशनिर्मिता ३३ तमन्वथवटोब्रह्मन्स
लिलंलोकसंप्लवम् ॥ तिरोधायिक्षणादस्यस्वाश्रमेपूर्ववत्स्थितः ३४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेभगवन्मायादर्शनंनामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

हानोपादानादिसमर्थंतच्चाद्राक्षीत् सादिवसत्वेनयथार्थत्वेनैवावभासितंप्रकाशितंनमिथ्याभूतत्वेन २९ पुनःकिमभूदत्राह विश्वमिति बहिःश्वसतःशिशोःश्वासेनबहिर्निरस्तोनुप्रलयाब्धौन्यपतत् ३०
वटंचतोकंचवीक्ष्यतस्यशिशोःप्रेमसुधायाःप्रेमामृतादुद्भूतस्मितसहितेनापांगनिरीक्षणेननिरीक्षितोभूदित्यन्वयः ३१ अथतंबालकंपरिष्वक्तुमभ्यगात् ३२ अनीशेनासमर्थेननिर्मिताइहमायालक्षणा
चेष्टायथाक्षिप्रमंतर्दधातितथेयमंतर्धानशैघ्र्यार्थेनिदर्शनमिदंनतुमिथ्यात्वे ३३ अंतर्हितंभगवंतमनुलोकस्यसंप्लवोयस्मात्तत्तथा तिरोधायितिरोहितमभूत् ३४ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वा
दशस्कंधेविजयध्वजकृतटीकायांअष्टमोध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

मार्कंडेयःपुनःकिमकार्षीद्यत्कथांशृण्वतांहरौभक्तिसमुद्रेककरीतिहार्दंशौनकादीनांचोद्यंपरिहरति सएवमिति यःपूर्ववत्स्वाश्रमेस्थितःसःयोगमायायाःअणिमादिविभूतेःवैभवंव्याप्तिंस्वरूपशक्तेःप्रभा
वंवा १ यस्यहरेर्माययामोहनशक्त्याविबुधाअज्ञानकातराइतिपदद्वयेनान्योन्यविरुद्धेनमायाशब्दोव्याख्यातइतिज्ञातव्यम् २ निभृतात्मानंपूर्णमनसं हरावेवनितरांधृतमनसंवा दिविव्योम्नि ३
४ निभृतोननुपूर्णएव तपापायेवर्षाकाले ऋषीणांव्रातोव्रतसमूहोयस्यसतथा पूर्वविशेषणार्थेहेतुरयं अस्यमुनेः ५ रुद्रःप्रतिवक्ति नैवेति मोक्षमपिनेच्छतिकिमुतान्याआशिषःतत्रहेतुमाह ॥
भक्तिर्मित ६ यद्यप्येवंतथापिभवत्यावचनगौरवाद्यतिष्यामहइत्याशयेनाह अथापीति हेभवानीति एतेनसाधुना मुनिनासहसंकथनेन किंप्रयोजनमत्राह अयंहीति साधूनांसमागमःसंग
तिः ७ समुपेयायसंप्राप अयंसाधारणोभगवान्नकिंतुवेदसिद्धएवेत्याशयेनाह ईशानइति अनेनश्रीहरिज्ञानमपिरुद्रप्रसादात्फलवत्स्यादित्युक्तंभवति तत्कुतइत्यत्राह ईश्वरइति श्रोत्रादींद्रियवतांजी

सूतउवाच ॥ सएवमनुभूयेदंनारायणविनिर्मितम् ॥ वैभवंयोगमायायास्तमेवशरणंययौ १ ऋषिरुवाच ॥ प्रपन्नोस्म्यंघ्रिमूलंतेप्रपन्नाभयदंहरे ॥ य
न्माययापिविबुधामुह्यंत्यज्ञानकातराः २ सूतउवाच ॥ तमित्थंनिभृतात्मानंवृषेणदिविपर्यटन् ॥ रुद्राण्याभगवान्रुद्रोददर्शस्वगणैर्वृतः ३ अथो
मातमृषिंवीक्ष्यगिरिशंसमभाषत ॥ पश्येमंभगवन्विप्रंनिभृतात्मेंद्रियाशयम् ४ निभृतोनन्व्रषिव्रातस्तपापायेयथार्णवः ॥ कुर्वस्यतपसःसाक्षात्संसि
द्धिंसिद्धिदोभवान् ५ श्रीभगवानुवाच ॥ नैवेच्छत्याशिषःक्वापिब्रह्मर्षिर्मोक्षमप्युत ॥ भक्तिंपरांभगवतिलब्धवान्पुरुषेऽव्यये ६ अथापिसंवदिष्यामो
भवान्येतेनसाधुना ॥ अयंहिपरमोलाभोनृणांसाधुसमागमः ७ इत्युक्त्वासमुपेयायभगवान्ससतांगतिः ॥ ईशानःसर्वविद्यानामीश्वरःसर्वदेहिनाम् ८
तयोरागमनंसाक्षादशियोर्जगदात्मनोः ॥ नवेदरुद्धधीवृत्तिरात्मानंविश्वमेवच ९ भगवांस्तदभिज्ञायगिरिशोयोगमायया ॥ आविशत्तद्गुहाकाशंवायुश्छि
द्रमिवेश्वरः १० आत्मन्यपिशिवंप्राप्तंतडित्पिंगजटाधरम् ॥ त्र्यक्षमष्टभुजंशंभुमुद्यंतमिवभास्करम् ११ व्याघ्रचर्मांबरंशूलधनुरिष्वासिचर्मभिः ॥ अ
क्षमालांडमरुकंकपालंपरशुंसह १२ बिभ्राणंसहसाभातंव्यचष्टहृदिविस्मितः ॥ किमिदंकुतएवेतिसमाधेर्विरतोमुनिः १३ नेत्रेउन्मील्यददृशेसगणंसोमया
गतम् ॥ रुद्रंत्रिलोकैकगुरुंननामशिरसामुनिः १४ तस्मैसपर्यांव्यदधात्सगणायसहोमया ॥ स्वागतासनपाद्यार्घ्यगंधस्रग्धूपदीपकैः १५ आहत्वात्मानुभा
वेनपूर्णकामस्यतेविभो ॥ करवामकिमीशानयेनेदंनिर्वृतंजगत् ; १६ नमःशिवायशांतायसत्वायप्रमृडायच ॥ रजोजुषेप्यघोरायनमस्तुभ्यंतमोजुषे १७

वानांशिवाधीनत्वेनतत्तदिंद्रियसाध्यस्यज्ञानस्यापितत्प्रसादायत्तत्वंयुक्तम् ८ तदामुनिनाकिमकारीतितत्राह तयोरिति अहंकाररूपेणजगदात्मनोरिति अज्ञानेकिंकारणमत्राह रुद्धधीवृत्ति
रिति धीपूर्वकत्वादिंद्रियवृत्तेस्तद्रोधेसर्वेंद्रियरोधोयुक्तइतिरुद्धधीवृत्तिरित्युक्तं आत्मानंस्वंविश्वंपुरोवर्तिसर्वम् ९ योगमाययाअणिमादियोगसामर्थ्येनछिद्रंरोमकूपादिसुषिरम् १० नकेवलंबहिरे
वआत्मनिस्वास्मिन्नपि ११ इषुयुक्तंधनुश्चअसिश्चचर्मचतानितैर्युक्तं करेडमरुकंअणुतरंतंतुपर्वाढ्यंचर्मपिनद्धमुखंदारुवाद्यम् १२ व्यचष्टअपश्यत् १३ सहउमयासोमामविंदादित्यादेः १४
१५ पूर्णकामत्वंव्यनक्ति येनत्वयाजगन्निवृतंभवति १६ सत्वायपराक्रमयुक्ताय सद्ब्रह्मशरणंवाविगच्छतीति सत्वस्तस्मैवा प्रमृडायप्रकृष्टपालाय तत्तद्वस्तुयोग्यतानुसारेणरक्षार्थसत्वादिगुणप्र
वर्तकत्वात्सत्वायरजोजुषइत्युक्तम् १७

१८ त्रयोब्रह्मादयोयेषांत्रयाणांदर्शनममोघंतत्रहेतुमाह मर्त्यइति मर्त्योऽमृतंमुक्तिंविंदतेयद्यस्माद्दर्शनात्येभ्योमृतंवा १९ ब्राह्मणभक्तिंदर्शयति ब्रह्मणाइति ब्राह्मणाब्रह्मवादैकनिष्ठाः
साधवोरागादिदोषविधुराः शांताभगवन्निष्ठापारंगताः अतएवनिःसंगाःदुष्टसंगरहिताः अतएवभूतेषुसज्जनेषुवत्सलाःस्निग्धाः एकांतेनविष्णुरेवसर्वोत्तमोनान्यइतिनिर्णयेनास्मासुभक्ताःयोग्यतातिरे
केणवैरशून्याः समंब्रह्मतद्दर्शनंयेषांतेतथा २० यएवंविधास्तान्वदंतिस्तुवंतीत्यादिसपर्यांकुर्वतइत्यर्थः अहंब्रह्माचहरेःपृथक्स्वतंत्रौनतदधीनावेव तत्रहेतुरीश्वरइतिईर्लक्ष्मीः शंरूपः शतानंदस्त
योर्वरईशादीशानाच्चवरइतियस्मात्तस्माद्द्वयोर्वरइत्युक्तं यूयंकेइत्यतोवाह अहामिति स्त्रयमित्यनेनहरेरेवस्वातंत्र्यंनावयोरावांतदधीनावितिस्पष्टमुक्तंअत्राप्ययमेवहेतुरीश्वरइति ईशऐश्वर्यइति
धातोरनुपहतैश्वर्यमूर्तित्वादीश्वरइत्युच्यते २१ इतोपिब्राह्मणाएवपूज्यायतएवंविधंतत्त्वंतवजानंतीत्याह नतइति तेब्राह्मणामयिस्थितत्वान्मयीत्युच्यमानेहरावजेचास्थितत्वादजशब्द
वाच्येचपृथक्स्थितेअच्युतेचभिदामण्वपिपरमाणुमात्रमपिनचक्षतेनपश्यंति किंचजनस्यजननवतः स्थावरजंगमरूपस्यप्रपंचस्यात्मनोंतर्यामिणश्चाभिदांनपश्यंति अपिशब्देनैकोदेवइतिश्रुतिंप्रमा
णयति तत्तस्माद्वयंयुष्मानखिलैःपूज्यानीमहिबुध्यामहे यद्वा मयिभिदामन्यथाज्ञानंविष्णुरयमितिकिंचित्साम्येनापिनपश्यंत्यपितुततोविलक्षणत्वेनतत्कटाक्षाहितशक्तित्वेनजगत्संहर्तृत्वेनततोनंतांशहीं

सूतउवाच ॥ एवंस्तुतःसभगवान्महादेवःसतांपतिः ॥ परितुष्टःप्रसन्नात्माप्रहसंस्तमभाषत १८ श्रीमहादेवउवाच ॥ वरंवृणीष्वनःकामंवरदेशावयंत्र
यः ॥ अमोघंदर्शनंयेषांमर्त्योयद्विंदतेमृतम् १९ ब्राह्मणाःसाधवःशांतानिःसंगाभूतवत्सलाः ॥ एकांतभक्ताअस्मासुनिर्वैराःसमदर्शनाः २० सलोकालोक
पालास्तान्वंदंत्यर्चंत्युपासते ॥ अहंचनपृथक्ब्रह्मास्वयंचहरिरीश्वरः २१ नतेमय्यच्युतेऽजेचभिदामण्वपिचक्षते ॥ नात्मनश्चजनस्यापितद्युष्मान्वयमी
महि २२ नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः ॥ तेपुनंत्युरुकालेनयूयंदर्शनमात्रतः २३ ब्राह्मणेभ्योनमस्यामोयेऽस्मद्रूपंत्रयीमयम् ॥ बि
भ्रत्यात्मसमाधानंतपःस्वाध्यायसंयमैः २४ श्रवणाद्दर्शनाद्वापिमहापातकिनोपिवः ॥ शुध्येरन्नंत्यजाश्चापिकिमुसंभाषणादिभिः २५ सूतउवाच ॥ इ
तिचंद्रललामस्यधर्मगुह्योपबृंहितम् ॥ वचोमृतायनमृषिर्नातृप्यत्कर्णयोःपिबन् २६ सचिरंमाययाविष्णोर्भ्रामितःकर्शितोभृशम् ॥ शिववागमृतध्व
स्तक्लेशपुंजस्तमब्रवीत् २७ ऋषिरुवाच ॥ अहोईश्वरचर्येयंदुर्विभाव्याशरीरिणाम् ॥ यन्नमंतीशितव्यानिस्तुवंतिजगदीश्वराः २८ धर्मंग्राहयितुंप्रायः
प्रवक्तारश्चदेहिनाम् ॥ आचरंत्यनुमोदंतेक्रियमाणंस्तुवंतिच २९

नत्वेनैवमत्तत्त्वंपश्यंतिचतुर्मुखेयथास्थितंपश्यंति अच्युतेचतथायथाश्रुतिविहितमात्मनश्चेतनसमुदायस्य जन्यतइतिजनोदेहस्तदादिजडस्यापितत्त्वंयथातथाअन्यथानपश्यंति २२ सर्वस्माच्छुद्धि
हेतुत्वाच्चब्राह्मणाएवपूज्याइत्याह नहीति २३ अस्माभिश्चसंभाव्यत्वाद्विप्राएवश्रेयांसइत्याह ब्राह्मणेभ्यइति १ त्रयीमयंवेदमुख्यप्रतिपाद्यंआत्मनिसम्यगाधानमवस्थानंसन्निधानलक्षणंयस्यतत्त
थातपआलोचनंस्वाध्यायोऽध्ययनंसंयमोवागादिनियमस्तैर्बिभ्रतिआचारहीनंनपुनंतिवेदाइत्यतस्तपइत्यादि २४ नकेवलंदर्शनाच्छुद्धिरपितुश्रवणादपीतिसमुच्चितत्वादाह "श्रवणादिति सद्योधिकशु
द्धिःकस्मादितितत्राह किम्विति आदिपदेननामस्मरणंगृह्यते २५ चंद्रललामस्यचंद्रशेखरस्यधर्मगुह्योपबृंहितंधर्मरहस्यगूढंअमृतायनंअमृतवद्धर्तमानंकर्णयोर्हितम् २६ भ्रामितःसमाधेःसंचालि
तःअतएवकर्शितः अनेनसंयमिनांसमाधेरन्यत्सुखंनास्तीतिज्ञापितम् २७ इयंवाग्लक्षणाचेष्टाईशितव्यानिभवाद्विनियम्यानिब्रह्मकुलानिस्तुवंतिपद्यस्मात्तस्मात् २८ मुनिःस्वयमेवस्तवनादेराभि
प्रायंवक्ति धर्ममिति नकेवलंदेहिनांधर्मस्यप्रवक्तारआचरंतिचआचरतोनुमोदंतेक्रियमाणंधर्मंस्तुवंतिच २९

ननुविध्यादिवर्जितानांभवताधर्माचरणादिनातेजःक्षतिःस्यादित्यत्राह नेति वृत्तिस्तुग्रंथसंदर्भेइतिवचनात्स्वमायामयवृत्तिभिःस्वेच्छयाकृतावृत्तियैर्षांतेतथातैःस्तवादिभिर्विवृतेनैतावताकर्मणाभग
वतोनुभावःप्रभावोनप्रदुष्येतप्रदुष्टोनभवति कुहकैरिंद्रजालव्यापारैर्मायिनोनुभावःनिश्चयोयथातथेति ३० प्रकारांतरेणदोषाभावंवक्ति सृष्ट्वेति योभगवान्मनसास्वेच्छयाइदंविश्वंसृष्ट्वांतर्यामिरू
पेणांतःप्रविश्यदर्शनादिकुर्वद्भिर्गुणैरिंद्रियैरहंकर्तेति निरूप्यजीवइवाभातीत्येतावताजीववत्दुष्टोनभवति कथमिवस्वप्नदृग्भगवदिच्छयोद्बोधितमानसवासनयाकरितुरगादिपदार्थान्सृष्ट्वापथातद्वदे
वालिप्तोनभवति ३१ तस्मैभगवतेनमइत्यन्वयःत्रयःसत्वादयोगुणायस्यसतथातस्मैगुणित्वंदोषत्वेनव्याप्तंदृष्टत्वादत्राह केवलायेति निर्दोषाय निर्दोषत्वंमुक्तस्याप्यस्तीतितत्राह अद्वितीयायेति
मुक्तनिर्दोषत्वंहरिप्रसादायत्तंनहरेस्तथातस्य समाधिकशून्यत्वात् कथमयमर्थःसंपद्यतइत्यत्राह गुरवइति ब्रह्मादीनांस्वात्मरहस्योपदेष्टृत्वेनगुरुत्वात्तेषांसिद्धइत्यर्थः निराकारस्योपदेष्टृत्वं
कथंघटतइतितत्राह ब्रह्मेति ज्ञानादिगुणाकाराय बृहंतोह्यस्मिन्गुणाइतिश्रुतावस्मिन्नितिवचनादाकारःसिद्धइति ३२ यतएवंनिरूप्यमाणेहरेरधिकःसमोवानास्तिसर्वश्रेष्ठश्चातस्त्वद्वरकिमंतरेण

नैतावताभगवतःस्वमायामयवृत्तिभिः ॥ प्रदुष्येतानुभावस्तेमायिनःकुहकैर्यथा ३० सृष्ट्वेदंमनसाविश्वंस्वात्मनानुप्रविश्ययः ॥ गुणैःकुर्वद्भिराभातिक
र्तेवस्वप्नदृग्यथा ३१ तस्मैनमोभगवतेत्रिगुणायगुणात्मने ॥ केवलायाद्वितीयायगुरवेब्रह्ममूर्तये ३२ कंवृणेऽतःपरंभूमन्वरंत्वद्वरदर्शनात् ॥ यद्दर्शनात्पूर्ण
कामःसत्यकामःपुमान्भवेत् ३३ वरमेतंवृणेथापिपूर्णकामाभिवर्षणात् ॥ भगवत्यच्युतेभक्तिंतत्परेषुतथात्वयि ३४ सूतउवाच ॥ इत्यर्चितोभिष्टुतश्चमुनिना
सूक्तयागिरा ॥ तमाहभगवाञ्छर्वःशर्वयाचाभिनंदितः ३५ कामस्तेमहर्षेसत्योभक्तिमांस्त्वमधोक्षजे ॥ आकल्पांतंयशःपुण्यमजरामरतातथा ३६ ज्ञानंत्रै
कालिकंब्रह्मन्विज्ञानंचाविरक्तिमत् ॥ ब्रह्मवर्चस्वितांभूयात्पुराणाचार्यतास्तुते ३७ सूतउवाच ॥ एवंवरान्समुनयेदत्वागात्त्र्यक्षईश्वरः ॥ देव्यैतत्कर्मक
थयन्ननुभूतंपुरामुना ३८ सोप्यवाप्तमहायोगमहिमाभार्गवोत्तमः ॥ विचरत्यधुनाप्यद्धाहरावेकांततांगतः ३९ अनुवर्णितमेतत्तेमार्कंडेयस्यधीमतः ॥
अनुभूतंभगवतोमायावैभवमद्भुतम् ४० एतत्केचिदविद्वांसोमायासंसृतिमात्मनः ॥ अनाद्यावर्तितंनॄणांकादाचित्कंप्रचक्षते ४१

त्वत्परमन्यंकंवरंवृणे वरंवरेण्यंदर्शनंज्ञानंयस्यसतथातस्मात् एतदेवाह यद्दर्शनाद्येनोपदिष्टज्ञानाद्वापुमान्पूर्णकामःस्यात्अतएवसत्यकामश्च ३३ मद्दर्शनात्पूर्णकामस्त्वेवरंवृणीष्वेतिमद्वचनं
व्यर्थंमभूदितिमाशंकीस्त्याह वरमिति यद्यपिवरोनप्रार्थनीयस्तथापित्वद्वचनसाफल्यायैतंवरंवृणेपूर्णकामाभिवर्षणादितिशेषःकोसौवरइतितत्राह भगवतीति तत्परेषुतद्भक्तश्रेष्ठेत्वयिच ३४ श
र्वयापार्वत्यासह ३५ त्वंअधोक्षजेभक्तिमान्भूयाइतिशेषःआकल्पांतंपुण्यंयशोजरामरणताचभूयात्तवेतिशेषः ३६ किंच वरांतरंचस्यादित्याह ज्ञानमिति ३७ अमुनामार्कंडेयेन ३८ अवाप्तमहा
योगमहिमा प्राप्तमहाज्ञानमहिमाप्राप्तमहाणिमादियोगमहिमावा एकांततांनियतभक्तताम् ३९ ज्ञानवतोमार्कंडेयस्ययदेतदनुभूतंहरेर्मायावैभवंतेनुवर्णितमेतन्नृणामध्येकेचिदविद्वांसआत्मनोहरेर्मायाप्र
सृतिसामर्थ्यंविस्तारंकादाचित्कंप्रचक्षते । अकालेप्रदर्शितत्वेनकादाचित्कंकिंनस्यादत्राह अनादीतिअनादिकालवर्तिनं ननूतनं यद्वोपसंहरतिअनुवर्णितामिति मार्कंडेयस्यैतच्चरितंतेनुवर्णितंकिंतत्र
रित्यत्राह अनुभूतमिति श्रद्धेयत्वेमतभेदमाह एतदिति ४० ४१

इतोप्येतच्छ्रद्धयमितिफलमाह यइति अनुभावेनभावितंसंवर्द्धितंतयोरुभयोःश्रावयितृश्रोत्रोःकर्माशयसंसृतिः कर्मणामाशयःस्थानंदेहस्तन्निमित्तसंसारोनभवेदितिस्वरूपनाशएवोच्यते अस्यश्रीहरिभक्ति
मुख्यहेतुरतोच्युतांभक्तिमित्याह ४२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेविजयध्वजकृतटीकायांनवमोध्यायः ॥ ९ ॥ स्थूलमतीनामुपासनार्थंपुरुषरूपस्यहरेर्यजनप्रकारंवदत्यस्मिन्नध्याये तत्रतद्बुभुत्सयाशौ
नकःपृच्छति अर्थेति बुद्धिसन्निहितत्वादिममित्युक्तं समस्ततंत्रराद्धांतेसर्वपंचरात्रतंत्रलक्षणशास्त्रोक्तसिद्धांतेउक्तंयद्भागवतंभगवद्विषयंतत्त्वंतद्वेत्तीति १ तांत्रिकाःश्रीनारायणपूजाविधायकशास्त्रपटवः
श्रियःपतेःपत्युःप्रयोगहढैःप्राबल्याद्धिसंज्ञावैकल्पिकाइतिबोद्धव्यं परिचर्यायांपूजायांयैर्भूम्यादिपदार्थैःअंगोपांगायुधाकल्पंअंगानिपादादीनिउपांगानिगरुडादीनिकल्पयत्याकल्पमाभरणंकौस्तुभादि
२ तान्पदार्थान् क्रियायोगंपूजालक्षणंबुभुत्सतांज्ञातुकामानांक्रियानैपुण्येनक्रियापटुत्वेन अमर्त्यतांमरणराहित्यं मुक्त्याख्यं ३ वेदागमतंत्राभ्यांवेदाख्यागमेनतंत्रशास्त्रेणच पद्मजादिभिराचार्यैः
प्रतिपादितायास्ताविभूतीः ४ मायाप्रकृतिःआदिशब्देनमहदहंकारमनांसिपंचभूतानिचगृह्यंते विकाराइंद्रियादयःविराट् ब्रह्मांडंसचित्केचेतनसहितेयस्मिन्ब्रह्मांडेभुवनत्रयंदृश्यते ५ एतद्ब्रह्मांडं

य एवमेतद्भृगुवर्यवर्णितंरथांगपाणेरनुभावभावितम् ॥ संश्रावयेत्संशृणुयादुतोभयोस्तयोर्नकर्माशयसंसृतिर्भवेत् ४२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादश
स्कंधेनवमोध्यायः ॥ ९ ॥ शौनकउवाच ॥ अथेममर्थंपृच्छामोभवंतंबहुवित्तमम् ॥ समस्ततंत्रराद्धांतेभवान्भागवततत्त्ववित् १ तांत्रिकाःपरिचर्यायांके
शवस्यश्रियःपतेः ॥ अंगोपांगायुधाकल्पंकल्पयंतियथैवयैः २ तन्नोवर्णयभद्रंतेक्रियायोगंबुभुत्सताम् ॥ येनक्रियानैपुणेनमर्त्योयायादमर्त्यताम् ३ सू
तउवाच ॥ नमस्कृत्वागुरून्वक्ष्येविभूतीर्वैष्णवीरपि ॥ यावेदागमतंत्राभ्यामाचार्यैःपद्मजादिभिः ४ मायाद्यैर्नवभिस्तत्त्वैःसविकारैरयंविराट् ॥ निर्मि
तोदृश्यतेयस्मिन्सचित्केभुवनत्रयम् ५ एतद्वैपौरुषंरूपंभूःपादौद्यौःशिरोनभः ॥ नाभिःसूर्योक्षिणीनासेवायुःकर्णौदिशःप्रभोः ६ प्रजापतिःप्रजननमपा
नोमृत्युरीशितुः ॥ तद्बाहवोलोकपालामनश्चंद्रोभ्रुवोर्यमः ७ लज्जोत्तरोधरोलोभोद्युतिर्ज्योत्स्नास्मयोभ्रमः ॥ रोमाणिभूरुहाभूम्नोमेघाःपुरुषमूर्धजाः ८
यावानयंसपुरुषोयावत्यासंस्थयामितः ॥ तावानसावपिमहान्पुरुषोलोकसंस्थया ९ कौस्तुभव्यपदेशेनस्वात्मज्योतिर्बिभर्त्यजः ॥ तत्प्रभाव्यापिनी
साक्षात्श्रीवत्समुरसाविभुः १० स्वमायांवनमालाख्यांनानागुणमयींदधत् ॥ वासश्छंदोमयंपीतंब्रह्मसूत्रंत्रिवृत्स्वरम् ११ बिभर्तिसांख्यंयोगंचदेवो
मकरकुंडले ॥ मौलिंपदंपारमेष्ठ्यंसर्वलोकनमस्कृतम् १२ अव्याकृतमनंताख्यमासनंयदधिष्ठितम् ॥ धर्मज्ञानादिभिर्युक्तंसत्त्वंपद्ममिहोच्यते १३
ओजःसहोबलयुतंमुख्यतत्त्वंगदांदधत् ॥ अपांतत्त्वंदरवरंतेजस्तत्त्वंसुदर्शनम् १४

पौरुषंरूपंपुरुषसन्निधानयोग्यप्रतिमारूपं यैरंगादिकंकल्पयंतितानाह भूरिति अत्रविवरणंपूर्ववद्बोध्यं ६ प्रजापतिर्दक्षःप्रजननमुपस्थं ७ उत्तरोष्ठोलोभःलज्जाअधरोष्ठोद्युतिःस्वरूपकांतिः ज्योत्स्ना
भ्रमोभ्रांतिःस्मयोदर्पविशेषः एतावतीअंगकल्पना ८ सोयंपुरुषःब्रह्मांडाख्यःलोकसंस्थयायावत्यासंस्थयामितःपरिमितोसौमहान्पुरुषस्तदंतस्थपुरुषोभगवानपितावान्तावत्परिमाणोपेतः ९ उपां
गान्याह कौस्तुभेति अजोविष्णुःस्वात्मज्योतिःज्योतिःस्वरूपःयद्वा स्वाधीनब्रह्माख्यज्योतिः श्रीरित्यध्याहार्यसाक्षाच्छ्रीःस्तस्यश्रीवत्सस्यप्रभांव्याप्नोतीतितत्प्रभाव्यापिनीतितादृशंश्रीवत्समुरसाबिभ
र्ति १० स्वांमायांश्रियंनानावर्णगुणमयीं छंदोमयंवेदस्वरूपं त्रिवृत्त्रिवर्णात्मकंस्वरंप्रणवलक्षणंब्रह्मसूत्रंदधत् ११ सांख्यंज्ञानंयोगंकर्मएतद्द्वयाख्येमकरकुंडले पारमेष्ठ्यंपदंस्थानंमौलिंकिरीटम्
१२ यदधिष्ठितमासनंपीठंतदनंताख्यंअव्याकृतंविकाररहितंसत्त्वंसत्त्वगुणाभिमानिनीश्रीःपद्मम् १३ मुख्यतत्त्वंमुख्यप्राणरूपंगदांदधत् १४

नभोनिभमाकाशवन्नीलवर्णंनभस्तत्वरूपमसिंनंदकंतमोमयंतमोगुणवदाच्छादनकरंचर्मंदधत् पुण्यकर्मस्वरूपेइषुधीच १५ अस्यहरेःस्यंदनमाकूतिःपृथिवअस्याभिव्यक्तिः तन्मात्राणिशब्दा
दीनि इंद्रियार्थाःकर्मेंद्रियविषयाःक्रियामताः विसर्गादीनिकर्माणिज्ञातव्यानि १६ देवयजनंहरेःपूजास्थानं चक्राब्जादिकंमंडलं आत्मनःपरमात्मनःसकाशात्संस्कारःशरीरशुद्धिर्दीक्षादीक्षया
 हिदेहशुद्धिः भगवतःपरिचर्याआत्मनःस्वस्यदुरितक्षयः पापनाशनं १७ भगवान्पूज्यःभगशब्दात्माभगशब्दस्वरूपऐश्वर्यादिगुणस्वरूपइत्यर्थः धर्मंयशआख्येचामरव्यजने १८ निज
धामतद्वैकुंठंतदभिमानिदेवता आतपत्रंत्रिवृत्त्रिविधोवेदः सुपर्णाख्योयज्ञंपुरुषंयज्ञपुरुषंवहति १९ साक्षादनपायिनीनित्यावियोगिनीश्रीर्हरेरात्मभूतार्धदेहानाम विष्वक्सेनःपार्षदाधिपोविदितःतं
त्रमूर्तिः तंत्रग्रंथाभिमानी २० अष्टौनंदादयोद्वास्थाःहरेरणिमाद्यागुणास्तदाश्रिताःमूर्तिव्यूहेमूर्तिस्थापनेवासुदेवःसंकर्षणप्रद्युम्नोनिरुद्धःस्वयमभिधीयते २१ सभगवानेवविश्वादिशब्दवाच्यइतिभाष्यते अ
र्थेंद्रियाशयज्ञानैःवृत्तिभिः अर्थज्ञानलक्षणवृत्त्याजाग्रदवस्थयाविश्वःमनआदींद्रियगतवासनालक्षणज्ञानवृत्त्यास्वप्नावस्थयातैजसः आशयःसुषुप्तिस्तदवस्थाज्ञानलक्षणवृत्त्यावर्तमानःप्राज्ञःएतावंतंका
लंसुखमस्वाप्संइत्यनुभवात् किमेतेभिन्नाइत्यत्राह ततइतिततोव्याप्तोऽपरिच्छिन्नइत्यर्थः बहुत्वसंख्यामात्रयोगित्वंनतुमिथोभिन्नत्वम् २२ अंगादिकथनस्योपयोगमाह अंगेति अंगा

नभोनिभंनभस्तत्वमसिंचर्मतमोमयम् ॥ कालरूपंधनुःशार्ङ्गंतथाकर्ममयेषुधी १५ इंद्रियाणिशरानाहुराकूतिरस्यस्यंदनम् ॥ तन्मात्राण्यस्याभिव्य
क्तिरिंद्रियार्थाःक्रियामताः १६ मंडलंदेवयजनंदीक्षासंस्कारआत्मनः ॥ परिचर्याभगवतआत्मनोदुरितक्षयः १७ भगवान्भगशब्दार्थलीलाकमल
मुद्वहन् ॥ धर्मंयशश्चभगवान्चामरव्यजनेभजत् १८ आतपत्रंतद्वैकुंठंनिजधामाकुतोभयम् ॥ त्रिवृद्वेदःसुपर्णाख्योयज्ञंवहतिपूरुषम् १९ अनपायिनी
भगवतीश्रीःसाक्षादात्मनोहरेः ॥ विष्वक्सेनस्तंत्रमूर्तिर्विदितःपार्षदाधिपः २० नंदादयोष्टौद्वाःस्थाश्चतेणिमाद्याहरेर्गुणाः ॥ वासुदेवःसंकर्षणःप्रद्युम्नः
पुरुषःस्वयम् ॥ अनिरुद्धइतिब्रह्मन्मूर्तिव्यूहेभिधीयते २१ सविश्वस्तैजसःप्राज्ञस्तुरीयइतिवृत्तिभिः ॥ अर्थेंद्रियाशयज्ञानैर्भगवान्भाष्यतेततः ।२२ अं
गोपांगायुधाकल्पैर्भगवांस्तच्चतुष्टयम् ॥ बिभर्तिस्मचतुर्मूर्तिर्भगवान्हरिरीश्वरः २३ द्विजवृषभसएषब्रह्मयोनिःस्वयंदृक्स्वमहिमपरिपूर्णोमाययाद्यःस्व
यैतत् ॥ सृजतिहरतिपातीत्याख्ययानावृताक्षोविसृजतइवनिरुक्तस्तत्परैरात्मलभ्यः २४

दिशब्दवाच्यवासुदेवाद्यावरणैर्भगवान्पूज्यइत्येतदर्थंत्वेनकथनमित्यर्थः अंगादिचतुष्टयस्यापिहरिरेवाधारइत्याह तदिति चतुर्मूर्तिर्भगवानंगादिचतुष्टयंबिभर्त्तितत्रायंविभागःअंगात्मकाःवासुदेवाद्याः
स्वयमुपांगादिषुब्रह्मादिषुसंनिहितत्वेनपूजाकालेतथास्मरणार्थंस्मेत्युक्तं भगवान्वसिष्ठाद्यन्यतमोनेत्याह हरिरिति हरिरपिपुरंदराद्यन्यतमःकिंनस्यादित्यतउक्तमीश्वरइति सोपिसदाशिवःस्यादत
उक्तंचतुर्मूर्तिरिति सोष्टमूर्तिरितिप्रसिद्धः २३ यद्वेदांतवेद्यंतदेवात्रपुरुषरूपेणोच्यते तस्मादिदंमुमुक्षुभिःश्रद्धयोपास्यमितिश्लोकद्वयेनाह द्विजवृषभेति हेद्विजवृषभ तत्परैस्तद्भक्तैः आत्मलभ्यः
आत्मानिमनसिलभ्यःप्रकाश्योभवति यद्वात्मनैवस्वानुग्रहेणैवलभ्यःप्राप्यःयमेवैषवृणुतेतेनलभ्यइतिश्रुतेः किंलक्षणकःकोयंपुरुषइतितत्राह माययेति स्वयामाययास्वेच्छयैवसृजतीत्याद्याख्ययानि
रुक्तःकथंसृजतीतिस्रष्टाहरतीतिहरःपातीतिपाता स्रष्टापातातथैवात्तानिखिलस्यैकएवत्वित्यादेः अत्रकिंप्रमाणंतत्राह ब्रह्मेति ब्रह्मवेदादिशब्दराशिर्योनिर्ज्ञप्तिकारणंयस्यसतथा वेदादिशब्दराशिर
स्मिन्नर्थेमानमित्यर्थः चतुर्मुखस्यापिसृष्ट्यादिकर्तृत्वस्यप्रमितत्वात्कथंहरेरेवेतिनिश्चीयते ब्रह्मादेवानांप्रथमःसंबभूवेतिश्रुतिरित्यतोवाह ब्रह्मेति ब्रह्मणश्चतुर्मुखस्ययोनिःकारणं योब्रह्माणंविदधाती
तिश्रुतेः लोकवत्परोपदेशेनकर्माणिनप्रवर्तते किंतुस्वरूपज्ञानेनेत्याशयेनाह स्वयंदृगिति स्वयंभूतज्ञानत्वेपिकर्मण्यपेक्षाविनाभूतंदृष्टमत्राह स्वमहिमेति स्वेमहिम्नीतिश्रुतेः स्वयंप्रकाशमानस्यप्रद्योतमानस्य

मेघाद्यावरणेनेवहरेर्ज्ञानस्यापितत्स्यादित्यत्राह अनावृताक्षइति आवरणरहितदृष्टिःकथंप्रकाश्यतइत्यत्राह विसृजतइति सृष्टायमित्युपासमानस्याविर्विर्धसृजतइतिप्रकाशतेसंहर्तायमितिज्ञानवतःसंहर
तीव रक्षतीव इतरस्यउपलक्षणमेतत् यान्यान्गुणानुपसंहृत्योपास्तेतत्तद्गुणत्वेनप्रकाशतइति २४ श्रीकृष्णकृष्णेत्युक्तार्थः २५ एवमुपास्तिंकुर्वतःफलमाह यइदमिति कल्पेउषसिमहापुरुषलक्षणं
जपतिसजन्वाहृदयगुहायांशेतइतिहृदयगुहाशयंब्रह्मजानाति कुशेशयमितिवत् ॥ २६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेविजयध्वजकृतटीकायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ सर्वोपास्यत्वेप्या
दित्यरथस्यैवहरेर्गृहस्थैर्विशेषतउपास्तिःकर्तव्येतितत्स्थितिप्रकारंकथयत्यस्मिन्नध्याये तत्रशौनकः पृच्छति शुकइति शुकोभगवान्विष्णुरातायपृथङ्नामरूपादिसप्तकोगणोमासिमासिनानानामानं
सूर्यंभगवंतंनिषेवमाणः सौरेःसूर्यस्याविद्यमानेस्यंदनेरथेनानावसतितथा अन्येचऋषयोगंधर्वाप्सरसोनागाइत्यादिपंचमस्कंधेयदाह १ तदातेषांपृथङ्नामानिपृथक्कर्माणिचानुक्तान्यतःश्रद्दधाना
नानोस्माकंतानिब्रूहीत्यन्वयः सूर्यात्मनःसूर्यांतर्यामिणोहरेर्व्यूहंस्थितिविशेषंचवद सूर्यात्मनोहरेःपरितःस्थितंतेषांव्यूहंपृथक्पृथगितिशेषइतिवा २ अयंकल्पोहरेर्बुद्धिपूर्वप्रणीतत्वान्नमिथ्याभूत
इतिभावेनाह अनादीति लोकंतंत्रयतिव्यापारयतीतिलोकतंत्रोलोकप्रवृत्तिहेतुरयंसूर्यादिः लोकेषुपरिवर्ततेउदयादिनिमित्तव्यापारायउदयादिकंगच्छतीत्यर्थः कीदृशः सर्वदेहिनामात्म

श्रीकृष्णकृष्णसखवृष्णिवृषावनिध्रुग्राजन्यवंशदहनानपवर्गवीर्य ॥ गोविंदगोद्विजसुरार्तिहरावतारतीर्थश्रवःश्रवणमंगलपाहिभृत्यान् २५ यइदंकल्पउ
त्थायमहापुरुषलक्षणम् ॥ तच्चित्तःप्रयतोजप्त्वाब्रह्मवेदगुहाशयम् ॥ २६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ शौनकउ
वाच ॥ शुकोयदाभगवान्विष्णुरातायपृच्छते ॥ सौरोगणोमासिमासिनानावसतिसप्तकः १ तेषांनामानिकर्माणिनियुक्तानामधीश्वरैः ॥ ब्रूहिनःश्रद्दधा
नानांव्यूहंसूर्यात्मनोहरेः २ सूतउवाच ॥ अनाद्यविद्ययाविष्णोरात्मनःसर्वदेहिनाम् ॥ निर्मितोलोकतंत्रोयंलोकेषुपरिवर्तते ३ एकएवहिलोकानांसूर्यआ
त्मादिकृद्धरिः ॥ सर्ववेदक्रियामूलमृषिभिर्बहुधोदितः ४ कालोदेशःक्रियाकर्ताकारणंकार्यमागमः ॥ द्रव्यंफलमितिब्रह्मन्नवधोक्तोजयाहरिः ५ मध्वादि
षुद्वादशसुभगवान्कालरूपधृक् ॥ लोकतंत्रायचरतिपृथग्द्वादशभिर्गुणैः ६

नोविष्णोःअनाद्यविद्ययाकारणशून्येच्छयानिर्निर्मितः सूर्याचंद्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयदितिश्रुतेः ३ सरतीतिसूर्यइतिसूरिप्राप्यत्वात्सूर्यइतितच्छब्दप्रवृत्तिनिमित्तस्यतदेकाधीनत्वान्मुख्य
कर्ताहरिःएकएवेत्याह एकएवेति लोकानामुभयेषांआत्मासूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्चेतिश्रुतिः दिनस्यादिकृत्कृतीच्छेदनइतिधातोर्दिनादिच्छित् अस्तकर्ताच प्रातरुत्थायाथसंध्यामुपासीते
तिश्रुतेः सर्ववेदोक्तक्रियामूलमतएवऋषिभिर्बहुधोदितः उदितमितिपाठेतत्स्वरूपंनानात्वेनकथितं अत्रद्वादशसूर्येष्वेकःस्वयंहरिरन्यत्रांतर्यामित्वेनेतिविशेषः ४ नानात्वमुपपादयति का
लइति अजयामाययानाद्यविद्ययानवधोक्तःकालःप्रातरादिः देशःसमादिः क्रियाअनुष्ठानं कर्ताब्राह्मणादिः कारणमिंद्रियं कार्यंदेहः द्रव्यंचर्वादि भूतपंचकंवा आगमोवेदादिशास्त्रं फलंस्वर्गा
दि कालादिषुस्थित्वातत्कर्मकारकत्वेनकालादिशब्दवाच्यत्वेननवधाहरिरुक्तः इतिज्ञातव्यम् ५ एकएवहरिःसर्वंप्रेरयतीत्युक्तंतत्प्रकारंदर्शयति मध्वादिष्विति कालरूपधृक्भगवान्लोकतंत्रायलोक
व्यापारायमध्वादिषुचैत्रादिषुद्वादशसुमासेषुद्वादशभिर्गुणैर्द्वादशविधकालगुणैःपृथक्पृथक्चरतीत्यन्वयः ६

१ गोपवनिताव्रजभृत्यगीतेतिपाठांतरम् ।

इदानींतेषांनामान्याह धातेत्यादिना धातासूर्यः कृतस्थलीअप्सराःहेतीराक्षसः वासुकिर्नागः रथकृत्तक्षा पुलस्त्यःऋषिः तुंबुरुर्गंधर्वः अमीधात्रादयोमधुमासंनयंति तेउक्तक्रियाप्रवर्तकत्वेनत
न्मासमतिपारयंति ७ अर्यमासूर्यः पुलहोऋषिः अथौजाःतक्षा प्रहेतीराक्षसःपुंजकस्थलीअप्सराःनारदोगंधर्वःकच्छनीरोनागः एतेमाधवमासाधिपतिंमाधवनामानंनयंति शरणंप्राप्योपास
ते एवमुत्तरत्राप्यनुसंधेयं ८ मित्रःसूर्यःअत्रिःऋषिःपौरुषेयोराक्षसःतक्षकोनागःमेनकाप्सराः हाहागंधर्वःरथस्वनस्तक्षा ९ वसिष्ठऋषिःवरुणःसूर्यः रंभाप्सराः सहजन्योराक्षसः हूहूर्गंधर्वः
शुक्रोनागःचित्रस्वनस्तक्षा १० इंद्रःसूर्यःविश्वावसुर्गंधर्वःस्रोतातक्षा एलापत्रोनागः अंगिराऋषिः प्रम्लोचाप्सराः स्वर्योनामराक्षसः ११ विवस्वानादित्यःउग्रसेनोगंधर्वः व्याघ्रोराक्षसः
आसारगणस्तक्षा भृगुर्ऋषिः अनुम्लोचाअप्सराः शंखपालोनागः १२ पूषाआदित्यः धनंजयोनागः वातोराक्षसःसुषेणस्तक्षा सुरुचिर्गंधर्वः घृताच्यप्सराः गौतमोऋषिः १३ ऋतुरप्स
राः वर्चागंधर्वःभरद्वाजऋषिःपर्जन्यआदित्यःसेनजित्तक्षा विश्वोराक्षसः ऐरावतोनागः १४ अंशुरादित्यःकश्यपऋषिःतार्क्ष्यस्तक्षा धृतसनोगंधर्वः उर्वशीअप्सराः विद्युच्छंकुःराक्षसःमहाशंखो

धाताकृतस्थलीहेतिर्वासुकीरथकृन्मुने ॥ पुलस्त्यस्तुंबुरुरितिमधुमासंनयंत्यमी ७ अर्यमापुलहोथौजाःप्रहेतिःपुंजकस्थली ॥ नारदःकच्छनीर
श्चनयंत्येतेस्ममाधवम् ८ मित्रोत्रिःपौरुषेयोथतक्षकोमेनकाहाहाः ॥ रथस्वनइतिह्येतेशुक्रमासंनयंत्यमी ९ वसिष्ठोवरुणोरंभासहजन्यस्तथाहूहूः
॥ शुक्रश्चित्रस्वनश्चैवशुचिंमासंनयंत्यमी १० इंद्रोविश्वावसुःस्रोताएलापत्रस्तथांगिराः ॥ प्रम्लोचाराक्षसःस्वर्योनभोमासंनयंत्यमी ११ विवस्वानुग्रसे
नश्चव्याघ्रआसारणोभृगुः ॥ अनुम्लोचाशंखपालोनभस्याख्यंनयंत्यमी १२ पूषाधनंजयोवातःसुषेणःसुरुचिस्तथा ॥ घृताचीगौतमश्चेतितपोमासंनयं
त्यमी १३ ऋतुर्वर्चाभरद्वाजःपर्जन्यःसेनजित्तथा ॥ विश्वऐरावतश्चैवतपस्याख्यंनयंत्यमी १४ अथांशुःकश्यपस्तार्क्ष्योधृतसेनस्तथोर्वशी ॥
विद्युच्छंकुर्महाशंखःसहोमासंनयंत्यमी १५ भगःस्फूर्जोरिष्टनेमिरूर्णआयुश्चपंचमः ॥ कर्कोटकःपूर्वचित्तिःसहस्याख्यंनयंत्यमी १६ त्वष्टाऋचीकतनयः
कंबलश्चतिलोत्तमा ॥ ब्रह्मरातोथशतजिद्धृतराष्ट्रइषंभराः १७ विष्णुरश्वतरोरंभासूर्यवर्चाश्चसत्यकौ ॥ विश्वामित्रमुखाएतऊर्जंमासंनयंत्यमी १८ एता
भगवतोविष्णोरादित्यस्यविभूतयः ॥ स्मरतांसंध्ययोर्नृणांहरंत्यंहोदिनेदिने १९ द्वादशस्वपिमासेषुदेवोसौषड्भिरस्यवै ॥ चरन्समंतात्तनुतेपरत्रेहचस
न्मतिम् २० सामर्ग्यजुर्भिस्तल्लिंगैर्ऋषयःसंस्तुवंत्यमुम् ॥ गंधर्वास्तंप्रगायंतिनृत्यंत्यप्सरसोग्रतः २१

नागः १५ भगआदित्यः स्फूर्जोराक्षसःअरिष्टनेमिर्ऋषिःऊर्णोगंधर्वः आयुस्तक्षा कर्कोटकोनागः पूर्वचित्तिरप्सराः १६ त्वष्टाआदित्यःऋचीकतनयोराक्षसः कंबलाख्योनागःतिलोत्तमा
प्सराः ब्रह्मरातऋषिःशतजित्तक्षा धृतराष्ट्रोगंधर्वइषंबिभ्रतीतिइषंभराः इषमासप्रणेतारइत्यर्थः १७ विष्णुरादित्यः अश्वतरोनागःरंभाप्सराः सूर्यवर्चागंधर्वः अश्वोराक्षसः सत्यकस्तक्षा
विश्वामित्रऋषिः १८ उपसंहरन्नेवतत्कथनप्रयोजनमाह एताइति आदित्यांतर्यामिणोहरेः ध्येयःसदासवितृमंडलमध्यवर्तीइतिवचनमत्रप्रमाणं १९ एतदभिप्रेत्यपुनरपिलोकद्वयोपभोज्य
फलमाह द्वादशस्विति द्वादशसुमासेषुषड्भिर्गणैर्धात्रादीनृतषट्संख्यामुपगतैःसहसमंताच्चरन् देवोस्यसेवकस्येहपरत्रचलोकेचसन्मतिंनिर्दुःखस्वानंदानुभवलक्षणांतनुते यथायोग्यंविस्तृत्यददाती
त्यर्थः २० इदानींतेषांकर्माण्याह सामेति सामर्ग्यजुर्भिस्तल्लिंगैस्तल्लक्षणैस्तत्तस्वगमकैर्वाक्यैर्वाउपश्लोकयंतिसम्यग्विप्रयोजयंति ग्रामण्यस्तक्षाणःनैर्ऋताराक्षसाः २१

१ चैत्रं । २ वैशाखं । ३ ज्येष्ठं । ४ आषाढं । ५ श्रावणं । ६ भाद्रपदं । ७ माघं । ८ फाल्गुनं ९ मार्गशीर्षं । १० पुष्यमासं । ११ अश्विनमासं । १२ कार्तिकमासं । मासक्रमानुलंघनंकौमौक्तिकदिशा ।

२१ एवंगणनमंतरेणान्येपिसंतीत्याह वाल्खिल्याइति २३ अध्यायार्थमुपसंहरति एवमिति तपतिश्चावर्तयति २४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेविजयध्वजकृतटीकायांएकादशोध्यायः
॥११॥ उपसंहारमुखेनानुसंधातुंद्वादशस्कंधात्मकंभागवतार्थंसंक्षिप्यकथयत्यस्मिन्नध्यायेएतद्वइत्यादिना एताद्विष्णोश्चरितं तद्वक्तव्यत्वेहेतुमाह भवद्भिरिति प्रश्नेति विस्मितंसूचयति नराणामितिन
राणांमध्येसतांपुरुषाणांमध्येश्रोतुमुचितं अनेनाधिकारसामर्थ्यंसूचितं १ २ श्रोतव्यार्थेमुख्यहेतुमाह अत्रेति अत्रश्रीभागवतेकस्मान्मुख्यत्वमत्राह सर्वेति वृत्रादिसर्वपापहंतृत्वामिंद्रस्याप्यस्तीत्य
तउक्तंनारायणइति नायंसांकेतिकनारायणइत्याह हृषीकेशइति हृषीकाणामीशोजीवोपिस्यादतआह भगवानिति ऐश्वर्यादिगुणसमुद्रोहिभगवान्एवंविधोनान्यइत्याह सात्वतांपतिरिति ३ सगुण

उन्नह्यंतिरथंनागाग्रामण्योरथयोजकाः ॥ चोदयंतिरथंपृष्ठेनैर्ऋतावलशालिनः २२ वालखिल्याःसहस्राणिषष्टिर्ब्रह्मर्षयोमलाः ॥ पुरतोभिमुखंयांतिस्तु
वंतःस्तुतिभिर्विभुम् २३ एवंह्यनादिनिधनोभगवान्हरिरीश्वरः ॥ कल्पेकल्पेस्वमात्मानंव्यूह्यलोकानवत्यजः २४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधे
एकादशोध्यायः ॥११॥ सूतउवाच ॥ नमोधर्मायमहतेनमःकृष्णायवेधसे ॥ ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्यधर्मान्वक्ष्येसनातनान् १ एतद्वःकथितंविप्राविष्णोश्च
रितमद्भुतम् ॥ भवद्भिर्यदहंपृष्टोनराणांपुरुषोचितम् २ अत्रसंकीर्त्यतेसाक्षात्सर्वपापहरोहरिः ॥ नारायणोहृषीकेशोभगवान्सात्वतांपतिः ३ यत्तद्ब्रह्म
परंगुह्यंजगतःप्रभवाप्ययम् ॥ ज्ञानंचसदुपाख्यानंप्रोक्तंविज्ञानसंयुतम् ४ भक्तियोगश्चव्याख्यातोवैराग्यंचतदाश्रयम् ॥ पारिक्षितमुपाख्यानंनारदाख्या
नमेवच ५ प्रायोपवेशोराजर्षेर्विप्रशापात्परीक्षितः ॥ शुकस्यब्रह्मर्षभस्यसंवादश्चपरीक्षितः ६ योगधारणयोत्क्रांतिःसंवादोनारदाजयोः ॥ अवतारानु
गीतंचसर्गःप्राधानिकोग्रतः ७ विदुरोद्धवसंवादःक्षत्तृमैत्रेययोस्ततः ॥ पुराणसंहिताप्रश्नोमहापुरुषसंस्थितिः ८ ततःप्राकृतिकःसर्गःसप्तवैकृतिकास्तथा ॥
ततोब्रह्मांडसंभूतिर्वैराजःपुरुषोयतः ९ कालस्यस्थूलसूक्ष्मस्यगतिःपद्मसमुद्भवः ॥ भुवउद्धरणांभोधेर्हिरण्याक्षवधोयतः १० ऊर्ध्वतिर्यगधःसर्गोरुद्र
सर्गस्तथैवच ॥ अर्धनारीनरस्याथयथास्वायंभुवोमनुः ११ शतरूपाचयास्त्रीणामाद्याप्रकृतिरुत्तमा ॥ संतानोधर्मपत्नीनांकर्दमस्यप्रजापतेः १२
अवतारोभगवतःकपिलस्यमहात्मनः ॥ देवहूत्याश्चसंवादःकपिलेनचधीमता १३ नवब्रह्मसमुत्पत्तिर्दक्षयज्ञविनाशनम् ॥ ध्रुवस्यचरितंपश्चात्पृ
थोःप्राचीनबर्हिषः १४

मेवोक्तंनिर्गुणमतंनेत्याह यत्तदिति जगतःप्रभवाप्ययकृद्यत्परंगुह्यंब्रह्मतत्प्रोक्तंतद्विषयेज्ञानंसतांउपाख्यानयेनेतत् ४ साभक्तिराश्रयोयस्यतत्तदाश्रयं अत्रेत्येतत्प्रतिवाक्यमनुसंधातव्यम् ५ ६ योग
धारणयाअखंडस्मरणलक्षणया नारदाजयोर्नारदब्रह्मणोः अवताराणामनुगीतंकथनं प्राधानिकःप्रकृतिसर्गःसिसृक्षुत्वविशेषः ७ ८ प्राकृतिकःप्रकृतिविकृतः तेसप्तमहदहंकारपंचभूतानीतिवैकृतिकाः
इंद्रियविषयाःयतोयत्रब्रह्मांडे ९ पद्मसमुद्भवोनाभेरितिशेषःअंभोधेर्भुवउद्धरणाउद्धारः १० ऊर्ध्वतिर्यगधःसर्गःदेवतिर्यगसुरसृष्टिःअर्धनारीनरस्यब्रह्मणःसकाशात्स्वायंभुवोमनुर्यथोत्पन्नस्तथा ११
स्त्रीणांमध्येआद्याप्रकृतिःस्त्रीसाशतरूपाचयथोत्पन्नातथा १२ १३ नवब्रह्मसमुत्पत्तिः नवप्रजापतीनांमरीच्यादीनांसकाशात्सृष्टिःतेषामुत्पत्तिर्वा १४

 १५ १६ यतःसंततेर्देवासुरनरादयःआसन् १७ मन्वंतरानुचरितं मन्वंतरराजानुचरितं १८ १९ २० तारोपाख्यानंताराया देव्याउपाख्यानम् २१ सुकन्यायाश्चरितं ककुत्स्थस्य

११ नारदस्यचसंवादस्ततःप्रैयव्रतंद्विजाः ॥ नाभेस्ततोनुचरितमृषभस्यभरतस्यच ॥ द्वीपवर्षसमुद्राणांगिरिनद्युपवर्णनम् १५ ज्योतिश्चक्रस्यसंस्थानंपाता १२
लनरकस्थितिः ॥ दक्षजन्मप्रचेतोभ्यस्तत्पुत्राणांचसंततिः १६ यतोदेवासुरनरास्तिर्यङ्नगखगादयः ॥ त्वाष्ट्रस्यजन्मनिधनंपुत्रयोश्चदितेर्द्विजाः १७
दैत्येश्वरस्यचरितंप्रह्लादस्यमहात्मनः ॥ मन्वंतरानुचरितंगजेंद्रस्यविमोक्षणम् १८ मन्वंतरावताराश्चविष्णोर्हयशिरादयः ॥ कौर्म्यंमात्स्यंनारसिंहंवाम
नंचजगत्पतेः १९ क्षीरोदमथनंतद्वदमृतार्थेदिवौकसाम् ॥ देवासुरमहायुद्धंराजवंशानुकीर्तनम् २० इक्ष्वाकुजन्मतद्वंशःसुद्युम्नस्यमहात्मनः ॥ इलोपा
ख्यानमत्रोक्तंतारोपाख्यानमेवच २१ सूर्यवंशानुकथनंशशादाद्यानृपादयः ॥ सौकन्यमथशार्यातंककुत्स्थस्यचधीमतः २२ खट्वांगस्यचमांधातुःसौभ
रेःसगरस्यच ॥ कोशलेंद्रस्यचरितमद्भुतंकिल्बिषापहम् २३ निमेरंगपरित्यागोजनकानांचसंभवः ॥ रामस्यभार्गवेंद्रस्यनिःक्षत्रीकरणंभुवः २४ ऐ
लस्यसोमवंशस्यययातेर्नहुषस्यच ॥ दौष्यंतेर्भरतस्यापिशंतनोस्तत्सुतस्यच २५ ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्ययदोर्वंशोनुकीर्तितः ॥ यत्रावतीर्णोभगवान्कृष्णा
ख्योजगदीश्वरः २६ वसुदेवगृहेजन्मतस्यवृद्धिश्चगोकुले ॥ तस्यकर्माण्यपाराणिकीर्तितान्यसुरद्विषः २७ पूतनासुपयःपानंशकटोच्चाटनंशिशोः ॥ तृ
णावर्तस्यनिष्पेषस्तथैवबकवत्सयोः २८ धेनुकस्यसहभ्रातुःप्रलंबस्यचसंक्षयः ॥ गोपानांचपरित्राणंदावाग्नेःपरिसर्पतः २९ दमनंकालियस्याहेर्महा
हेर्नंदमोक्षणम् ॥ व्रतचर्याचकन्यानांयत्रतुष्टोव्रतैःप्रभुः ३० प्रसादोयज्ञपत्नीभ्योविप्राणांचानुतापनम् ॥ गोवर्धनोद्धारणंचशक्रस्यसुरभेरथ ३१ य
ज्ञाभिषेकःकृष्णस्यस्त्रीभिःक्रीडाचरात्रिषु ॥ शंखचूडस्यदुर्बुद्धेर्वधोरिष्टस्यकेशिनः ३२ अक्रूरागमनंपश्चात्प्रस्थानंरामकृष्णयोः ॥ व्रजस्त्रीणांविलापश्चम
थुरालोकनंततः ३३ गजमुष्टिकचाणूरकंसादीनांतथावधः ॥ मृतस्यानयनंसूनोःपुनःसांदीपनेर्गुरोः ३४ मथुरायांनिवसतायदुचक्रस्ययत्प्रियम् ॥ कृत
मुद्धवरामाभ्यांयुतेनहरिणाद्विजाः ३५ जरासंधसमानीतसैन्यस्यबहुशोवधः ॥ पातनंयवनेंद्रस्यकुशस्थल्यानिवेशनम् ३६ आदानंपारिजातस्यसुधर्मा
याःसुरालयात् ॥ रुक्मिण्याहरणंयुद्धेप्रमथ्यद्विषतोहरेः ३७ हरस्यजृंभणंयुद्धेबाणस्यभुजकृंतनम् ॥ प्राग्ज्योतिषपतिंहत्वाकन्यानांहरणंचयत् ३८
चैद्यपौंड्रकशाल्वानांदंतवक्रस्यदुर्मतेः ॥ शंबरोद्विविदःपीठोमुरःपंचजनादयः ३९ माहात्म्यंचवधस्तेषांवाराणस्याश्चदाहनम् ॥ भारावतरणंभूमेर्निमि
त्तीकृत्यपांडवान् ४० विप्रशापापदेशेनसंहारःस्वकुलस्यच ॥ वसुदेवस्यसंवादोनारदेनसुरर्षिणा ४१

चरितं २२ २३ २४ सोमवंशो
द्रवस्यैलस्यैलपुत्रस्यचरितं २५ २६ २७ २८ २९ यत्रव्रतचर्यायाम् ३० ३१ यज्ञःपूजाअभिषेकःतयोर्द्वंद्वैक्यम् ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ दाहनंदहनम् ४० ४१

यत्रोद्धववासुदेवसंवादेआत्मविद्या-परमात्मविद्याः अखिलाअनुर्वरितत्वेनोक्ताः वर्णाश्रमविनिर्णयश्चोक्तः ४२ युगलक्षणंतदनुरूपावृत्तिश्च उपप्लवोनाशःराजसादिभेदेनोत्पत्तिस्त्रिविधा प्राकृतिकीनैमित्ति कीनित्यावा ४३ विष्णुदत्तस्यपरीक्षितः ४४ महापुरुषविन्यासः महापुरुषस्यांगोपांगादिस्थितिविशेषः सूर्यस्यस्थितिश्च इतिसमासिपर्यंतंसर्वमुक्तं ४५ क्षुत्त्वाक्षुतंकृत्वा ४६ अतिशयितोवातःअभ्रंस नीरंनीरदमिव ४७ अधोक्षजोभगवान्याभिर्गीर्भिर्नकीर्त्यतेताागिरोऽसत्कथामृषानिष्फलाः असतीरसत्योऽमंगलाः यद्वचोभगवद्गुणोदयंतदेवसत्यंयथोक्तफलम् ४८ पुनरपिस्तौति तदेवेति तदेव पुण्यंपुण्य करं रुचिरंसुंदरं महानुत्सवोयेनतत्तथा ४९ नयद्वचइत्यादिश्लोकत्रयंव्याख्यातार्थं ५० ५१ ५२ ननुवर्णाश्रमाचारादिनानिःश्रेयसंस्यात्वर्णाश्रमाचारयुतोगृहस्थोपिविमुच्यतइत्यतोच्युतभावेनांकित

उद्धवस्यचसंवादोवासुदेवस्यचाद्भुतः ॥ यत्रात्मविद्याह्यखिलाःप्रोक्ताधर्मविनिर्णयाः ॥ ततोमर्त्यपरित्याग आत्मयोगानुभावतः ४२ युगलक्षणवृत्तिश्च कलौनृणामुपप्लवः ॥ चतुर्विधश्चप्रलय उत्पत्तिस्त्रिविधातथा ४३ देहत्यागश्चराजर्षेर्विष्णुदत्तस्यधीमतः ॥ शाखाप्रणयनमृषेर्मार्कंडेयस्यसत्कथाः ४४ महापुरुषविन्यासःसूर्यस्यजगदात्मनः ॥ इतिचोक्तंद्विजश्रेष्ठायत्पृष्टोहमिहास्मिवः ४५ लीलावतारकर्माणिकीर्तितानीहसर्वशः ॥ पतितःस्खलितोवा र्तःक्षुत्त्वावाविवशोब्रुवन् ॥ हरयेनमइत्युच्चैर्मुच्यतेसर्वपातकात् ४६ संकीर्त्यमानोभगवाननंतःश्रुतानुभावोव्यसनंहिपुंसाम् ॥ प्रविश्यचित्तंविधुनोत्य शेषंयथातमोर्कोभ्रमिवातिवातः ४७ मृषागिरस्ताह्यसतीरसत्कथानकथ्यतेयद्भगवानधोक्षजः ॥ तदेवसत्यंतदुहैवमंगलंतदेवपुण्यंभगवद्गुणोदयम् ४८ तदेवपुण्यंरुचिरंनवंनवंतदेवशश्वन्मनसोमहोत्सवम् ॥ तदेवशोकार्णवशोषणंनृणांयत्रोत्तमश्लोकयशोनुगीयते ४९ नयद्वचश्चित्रपदंहरेर्यशोजगत्पवि त्रंप्रगृणीतकर्हिचित् ॥ तद्ध्वांक्षतीर्थंनतुहंससेवितंयत्राच्युतस्तत्रहिसाधवोमलाः ५० सवाग्विसर्गोजनताघविप्लवोयस्मिन्प्रतिश्लोकमबद्धवत्यपि ॥ ना मान्यनंतस्ययशोंकितानियच्छृण्वंतिगायंतिगृणंतिसाधवः ५१ नैष्कर्म्यमप्यच्युतभाववर्जितंनशोभतेज्ञानमलंनिरंजनम् ॥ कुतःपुनःशश्वदभद्रमीश्वरे नचार्पितंकर्मयदप्यकारणम् ५२ यशःश्रियामेवपरिश्रमःपरोवर्णाश्रमाचारतपःश्रुतादिषु ॥ अविस्मृतिःश्रीधरपादपद्मयोर्गुणानुवादश्रवणादिभिर्हरेः ५३ अविस्मृतिःकृष्णपदारविंदयोःक्षिणोत्यभद्राणिशमंतनोतिच ॥ सत्वस्यशुद्धिंपरमात्मभक्तिंज्ञानंचविज्ञानविरागयुक्तम् ५४ यूयंद्विजाग्र्याबतभूरि भागायच्छश्वदात्मन्यखिलात्मभूतम् ॥ नारायणंदेवमदेवमीशमजस्रभावाभजताविवेश्य ५५ अहंचसंस्मारितआत्मतत्त्वंश्रुतंपुरामेपरमर्षिवक्त्रात् ॥ प्रा योपवेशेनृपतेःपरीक्षितःसदस्यृषीणांमहतांचशृण्वताम् ५६ एतद्वःकथितंविप्राःकथनीयोरुकर्मणः ॥ माहात्म्यंवासुदेवस्यसर्वाशुभविनाशनम् ५७

त्राह यशइति यद्यच्युतभाववर्जितस्तर्हिवर्णाश्रमाचारतपःश्रुतादिषुपरः परिश्रमः यशःश्रियामेवार्थेनत्वात्यंतिकासिद्धयेभवति ननुअच्युतभावःकेनस्यादत्राह अविस्मृतिरिति गुणानुवादश्रवणादिभि रुद्भूताच्युतभक्तेःपुंसः श्रीधरपादपद्मयोरविस्मृतिः निरंतराभ्यासलक्षणंस्मरणंभवति ५३ साकर्तुःकिंकरोतिफलमित्याह अविस्मृतिरिति सत्वस्यांतःकरणस्य ५४ यूयप्रबाह्यभावाअनन्यभक्ताः अदेवंदेवेभ्योन्यंनारायणंदेवमात्मनिमनस्याविवेश्यभजतेतियद्यस्मात्तस्माद्भूरिभागाअतिभाग्यवंतः ५५ अहंचभूरिभागाइतिध्वनयति अहंचेति भवाद्भिरहंचात्मतत्त्वंसंस्मारितःममापीदमात्मतत्त्वमाम्नाय दः प्राप्तमित्याह श्रुतमिति प्रसंगेप्यनुकूलइत्याह प्रायेति ५६ ५७

यामंक्षणंचनान्यानंतरितार्थाद्वितीया आत्मानंमनः ५८ कालविशेषमाह द्वादश्यामिति ५९ देशविशेषमाह पुष्करइति पुष्करेवराहक्षेत्रे भयात्संसारभयात् ६० अत्रयेदेवादयःकी
र्तितास्तेपिसंहितापाठादिकुर्वतोभीष्टानिददतीत्याह देवताइति ६१ किंचऋगादीन्यधीत्ययत्फलंस्याच्चदेतत्संहितामधीत्यस्यादित्याह ऋचइति मधुकुल्यामधुनद्यः मधुनद्यादिकथनंसुखावि
शेषार्थं ६२ नकेवलमैहिकंकिंतुमुक्तिरपीतिकथयति पुराणेति यद्विष्णोःपरमंपदंतद्व्रजेत् ६३ अंबुधिमेखलांभूमिम् ६४ इतरपुराणेभ्योस्यमाहात्म्याधिक्यात्फलाधिक्यंमाहात्म्याधिक्यंच
प्रतिपदंप्रत्यक्षरंचश्रीनारायणस्यगुणरागप्रतिपाकत्वेनेत्याह कलिमलेति कलिमलंसंसारंचकालयति नाशयतीतिकलिमलसंसृतिकालनः इतरत्रपुराणेषु इहपुराणे अशेषमूर्तिः कथाप्रसंगैः
६५ सूतोग्रंथावसानेपिगुरुनमस्कारंकरोति स्वसुखेति स्वातंत्र्यात्स्वःपरमात्मातान्निष्ठंसुखंस्वसुखंतेननिभृतंपूर्णंचेतोयस्यसतथा स्वरूपसुखश्चनिभृतज्ञानश्चस्वसुखनिभृतचेताः चेतोज्ञानमितिवातेन
सुखेनव्युदस्तान्यभावःनिरस्तान्यविषयबुद्धिःतेनविज्ञानेननिरस्तान्यज्ञानइतिवा अपिकृत्यकृत्योपि अजितस्यहरेरुचिरयालीलयाआकृष्टसारःविवशीकृताचित्तस्थैर्यःतस्यहरेःसंबंधि अतएवतत्त्वदीपकं

यश्चसंश्रावयेन्नित्यंयामंक्षणमनन्यधीः ॥ श्रद्धावान्यश्चशृणुयात्पुनात्यात्मानमेवसः ५८ द्वादश्यामेकादश्यांवाशृण्वन्नायुष्यवान्भवेत् ॥ पठत्यनश्नन्प्र
यतःपूतोभवतिपातकी ५९ पुष्करेमथुरायांचद्वारवत्यांयतात्मवान् ॥ उपोष्यसंहितामेतांपठित्वामुच्यतेभयात् ६० देवतामुनयःसिद्धाःपितरोमनवो
नृपाः ॥ यच्छंतिकामान्बहुलान्शृण्वतोयेत्रकीर्तिताः ६१ ऋचोयजूंषिसामानिद्विजोधीत्यानुविंदते ॥ मधुकुल्याःपयःकुल्याघृतकुल्याश्चतत्फलम् ६२
पुराणसंहितामेतामधीत्यप्रयतोद्विजः ॥ प्रोक्तांभगवताविष्णोस्तत्पदंपरमंव्रजेत् ६३ विप्रोधीत्याप्नुयात्प्रज्ञांराजन्योंबुधिमेखलाम् ॥ वैश्योनिधिपतित्वं
चशूद्रःशुद्ध्येतपातकात् ६४ कलिमलसंहतिकालनोखिलेशोहरिरितरत्रनगीयतेह्यभीक्ष्णम् ॥ इहतुपुनर्भगवानशेषमूर्तिःपरिपठितोनुपदंकथाप्रसंगैः ६५
स्वसुखनिभृतचेतास्तद्व्युदस्तान्यभावोप्यजितरुचिरलीलाकृष्टसारस्तदीयम् ॥ व्यतनुतकृपयायस्तत्वदीपंपुराणंतमखिलवृजिनघ्नंव्याससूनुंनतोस्मि
६६ तमहमजमनंतमात्मतंत्रंजगदुदयस्थितिसंयमात्मशक्तिम् ॥ द्युपतिभिरजशक्रशंकराद्यैर्दुरवसितस्तवमच्युतंनतोस्मि ६७ उपचितनवशक्तिभिः
स्वआत्मन्युपरचितस्थिरजंगमपालनाय ॥ भगवतउपलब्धिमात्रधाम्नेसुरऋषभायनमःसनातनाय ६८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद्वादशस्कंधेपारम
हंस्यांसंहितायांप्रतिसंक्रमणलक्षणंनामद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

पुराणं व्यतनुतव्याख्ययाविस्तृतवान्तंव्याससूनुंशुकंनतोस्मि ६६ गुरुनमस्कारानंतरंतदुपदिष्टस्वरूपंश्रीनारायणंनमति तमिति योभागवतस्याद्यपद्यमारभ्यप्रतिपादितस्तंनतोस्मीत्यन्वयः ज
गदुदयादिषुआत्मशक्तिःस्वरूपशक्तिः आत्मतंत्रंस्वतंत्रं अजंसर्वज्ञंदेहवत्तएवज्ञानोत्पत्तेःअस्यतदभावात्स्वज्ञानेनैवसर्वंजानातीतिदेशतःकालतोगुणतश्चानंतंद्युपतिभिर्ज्ञानपतिभिरजशंकराद्यैःदुरवसि
तस्तवंअनिश्चितस्तुतिं अच्युतंमायानिमित्तच्युतिरहितम् ६७ उपचितनवशक्तिभिः मूलप्रकृतिमहदहंकारमनःपंचभूताख्यनवशक्तिभिः आत्मनिस्वाधारतयाउपरचितयोः स्थिरजंगमयोःपालनंयेन
नसतथातस्मै उपलब्धिमात्रधाम्नेकेवलज्ञानस्वरूपाय सुरऋषभायदेवोत्तमाय सनातनायसदातनाय शब्दमात्रैकविषयायनमः अनेनश्लोकद्वयेनजन्माद्यस्ययइत्यादेरर्थोदर्शितइति ६८ ॥ सत्यंज्ञा
नमनंतमच्युतमजंनिर्दुःखसौख्योदधिनिर्दोषामितवेदवेदितमहंवंदेमुकुंदंसदा ॥ यद्भक्त्याकमलाब्जजेरगिरिशानंतादिदेवाःपदंसायुज्यंप्रसरंत्यनेकविधयासत्योविरत्याचतम् १ व्याख्ययाभागवतस्य

कृष्णरचितात्वत्प्रीतिकामात्मनाप्रीतश्चेत्प्रददासितत्प्रतिनिधिंबत्रीन्वरिष्येवरान् ॥ प्राद्धिंष्कचनतांववम्प्रतिभवंपादारविंदात्मनासंसक्तिसुखतीर्थशास्त्रविजराहारस्यपारंतथा २ पदरत्नावलीकंठेराज
तांह्रिमुराद्विषः । वनमालेवमालेवमौक्तिकीकृष्णवल्लभा ३ ॥ इतिश्रीमन्महेंद्रतीर्थपूज्यपादशिष्यविजयध्वजतीर्थयतींद्रकृतायांश्रीमद्भागवतटीकायांपदरत्नावल्यांद्वादशस्कंधेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥
स्तवैर्वेदैश्चस्तुन्वंतिस्तुवंति उपनिषच्छब्दस्याकारांतत्वं ध्यानेनावस्थितंनिश्चलंतद्गतंयन्मनस्तेनयस्यांतंनविदुःसुरासुरगणाः १ पृष्ठेभ्राम्यत्अमंदोगारिष्ठोमंदरगिरिस्तस्यग्रावाणस्तेषामग्राणितैःकं
डूयनात्तेनसुखेनानिद्रालोःनिद्राशीलस्य येषांश्वासानिलानांसंस्कारास्तेषांकलाश्चलेशास्तदनुवर्तनवशात् जलनिधेरंभसांयातायातंनविश्राम्यति ननुसमुद्रक्षोभादेवतत्संस्कारवशात्तत्राह वेलाक्षो

सूतउवाच ॥ यंब्रह्मावरुणेंद्ररुद्रमरुतस्तुन्वंतिदिव्यैस्तवैर्वेदैःसांगपदक्रमोपनिषदैर्गायंतियंसामगाः ॥ ध्यानावस्थिततद्गतेनमनसापश्यंतियंयोगिनोय
स्यांतंनविदुःसुरासुरगणादेवायतस्मैनमः १ पृष्ठेभ्राम्यदमंदमंदरगिरिग्रावाग्रकंडूयनान्निद्रालोःकमठाकृतेर्भगवतःश्वासानिलाःपांतुवः ॥ यत्संस्कार
कलानुवर्तनवशाद्वेलानिलेनांभसांयातायातमतंद्रितंजलनिधेर्नाद्यापिविश्राम्यति २ पुराणसंख्यासंभूतिमस्यवाच्यप्रयोजने ॥ दानंदानस्यमाहात्म्यं
पाठादेश्चनिबोधत ३ ब्राह्मंदशसहस्राणिपाद्मंपंचोनषष्टिकम् ॥ श्रीवैष्णवंत्रयोविंशच्चतुर्विंशतिशैवकम् ४ दशाष्टौश्रीभागवतंनारदंपंचविंशतिः ॥
मार्कंडेयंनवाग्नेयंदशपंचचतुःशतम् ॥ चतुर्दशभविष्यंस्यात्तथापंचशतानिच ५ दशाष्टौब्रह्मवैवर्तंलैंगमेकादशैवतु ६ चतुर्विंशतिवाराहमेकाशीतिस
हस्रकम् ॥ स्कांदंशतंतथाचैकंवामनंदशकीर्तितम् ७ कौर्मंसप्तदशख्यातंमात्स्यंतत्तुचतुर्दश ॥ एकोनविंशत्सौपर्णंब्रह्मांडंद्वादशैवतु ८ एवंपुराणसंदोह
श्चतुर्लक्षउदाहृतः ॥ तत्राष्टादशसाहस्रंश्रीभागवतमिष्यते ९ इदंभगवतापूर्वंब्रह्मणेनाभिपंकजे ॥ स्थितायभवभीतायकारुण्यात्संप्रकाशितम् ॥ आ
दिमध्यावसानेषुवैराग्याख्यानसंयुतम् १० हरिलीलाकथाव्रातामृतानंदितसत्सुरम् ॥ सर्ववेदांतसारंयद्ब्रह्मात्मैकत्वलक्षणम् ॥ वस्त्वद्वितीयंतन्निष्ठंकैव
ल्यैकप्रयोजनम् ११ प्रौष्ठपद्यांपौर्णमास्यांहेमसिंहसमन्वितम् ॥ ददातियोभागवतंसयातिपरमांगतिम् १२ राजंतेतावदन्यानिपुराणानिसतांगणे ॥
यावन्नदृश्यतेसाक्षाच्छ्रीमद्भागवतंपरम् १३ सर्ववेदांतसारंहिश्रीभागवतमिष्यते ॥ तद्रसामृततृप्तस्यनान्यत्रस्याद्रतिःक्वचित् १४ निम्नगानांयथागंगा
देवानामच्युतोयथा ॥ वैष्णवानांयथाशंभुःपुराणानामिदंतथा १५ क्षेत्राणांचैवसर्वेषांयथाकाशीह्यनुत्तमा ॥ तथापुराणव्रातानांश्रीमद्भागवतंद्विजाः १६

भस्तस्यनिभेनामिषेण २ पुराणसंख्यास्तासांसंभूतिंसमाहारंवा अस्यश्रीभागवतस्यवाच्यंविषयः प्रयोजनंदानंचतस्यपाठादेश्चमाहात्म्यंनिबोधत ३ त्रयोविंशत्त्रयोविंशतिः चतुर्विंशतिसहस्राणि
शैवकंशिवपुराणम् ४ मार्कंडेयंनव वाह्निंत्वितिवापाठः अग्निपुराणंदशपंचसहस्राणिचत्वारिंशतानि ५ ६ स्कांदंशताधिकैकाशीतिसाहस्रम् ७ सौपर्णंगरुडपुराणंएकोनविंशत्एकोनविंशतिः
८ पुराणानांसंदोहःसमूहःचतुःसंख्याकएव ९ १० हरिलीलाकथानांव्रातःसएवामृतंतेनानंदिताःसंतःसुराश्चयेनतत् तन्निष्ठंतद्विषयम् ११ प्रौष्ठपद्यांभाद्रपद्यांहेमसिंहसमन्वितंस्वर्णसिंहासना
रूढम् १२ १३ तद्रसएवामृतंतेनतृप्तस्य १४ १५ १६

श्रीमद्भागवतंपुराणममलंयद्वैष्णवानांप्रियंयस्मिन्पारमहंस्यमेकममलंज्ञानंपरंगीयते ॥ यत्रज्ञानविरागभक्तिसहितंनैष्कर्म्यमाविष्कृतंतच्छृण्वन्विपठ
न्विचारणपरोभक्त्याविमुच्येन्नरः १७ कस्मैयेनविभासितोयमतुलोज्ञानप्रदीपःपुरातंद्रूपेणचनारदायमुनयेकृष्णायतद्रूपिणा ॥ योगींद्रायतदात्मनाऽ
थभगवद्राताय कारुण्यतस्तच्छुद्धंविमलंविशोकममृतंसत्यंपरंधीमहि १८ नमस्तस्मैभगवतेवासुदेवायसाक्षिणे ॥ यइदंकृपयाकस्मैव्याचचक्षेमुमुक्षवे
१९ योगींद्रायनमस्तस्मैशुकायब्रह्मरूपिणे ॥ संसारसर्पदष्टंयोविष्णुरातममूमुचत् २० भवेभवेयथाभक्तिःपादयोस्तवजायते ॥ तथाकुरुष्वयोगेशना
थस्त्वंमेयतःप्रभो २१ नामसंकीर्तनंयस्यसर्वपापप्रणाशनम् ॥ प्रणामोदुःखशमनस्तंनमामिहरिंपरम् २२ ॥ इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेपारमहंस्यां
संहितायांवैय्यासिक्यांअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांद्वादशस्कंधेसूतोक्तौत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ७ ॥

१ ब्रह्मरूपब्रह्मरूपेण २ तस्मिन्नारदेनारदरूपमस्याप्तीतितद्रूपीतेनस्वात्मनैव ३ व्यासाय ४ तद्रात्मनाव्यासात्मना ५ अथ शुकरूपशुकरूपेणः ।

॥ श्रीः ॥

श्रीमद्भागवतम्

श्रीमन्महेन्द्रतीर्थपूज्यपादशिष्यश्रीविजयध्वजतीर्थमुनीन्द्रप्रणीतया पदरत्नावल्याख्यया व्याख्यया समेतम् ।

वैराजस्थऐनापुरेउपाख्यबाळाचार्यतनूजन्मन उद्धवाचार्यतः पित्रेउपाख्यकृष्णशास्त्रितश्च संशोध्य.

"गोपाळनारायणकम्पनी" नामजनताधिपेन विनायकनारायण इत्याख्येन मुम्बय्यां स्वकीये मुद्रायन्त्रेऽङ्कित्वा प्रकाशितम् ।

शके १८१४ ख्रिस्ताब्दे १८९२.

विक्रीस तयार.

खालीं लिहिलेले ग्रन्थ चांगल्या जाड कागदावर मोठया सुन्दर टायपानीं आम्हीं छापिलेले विक्रीस तयार आहेत, प्रत्येक ग्रन्थाच्या दरएक अध्यायापूर्वीं उत्कृष्ट चित्रें दिलीं आहेत, व प्रत्येक पृष्ठाखालीं कठीण शब्दांचे अर्थ दिले आहेत.

प्राकृत.

एकनाथी भागवत .... रु.	४	८
जैमिनी अश्वमेध	३	८
संतलीलामृत	१	१२
नाथलीलामृत	२	०
पांडवप्रताप	३	०
भक्तविजय	२	८
हरिविजय	१	६
रामविजय	१	६
काशीखंड	३	८
दासबोध	१	१२
कथासारामृत	२	८
शिवलीलामृत	०	८
शनिमाहात्म्य	०	२
व्यङ्कटेशस्तोत्र	०	१
सिंहासनबत्तिशी	०	३
उपयुक्त सर्व संङ्ग्रह (४० विषय)..	१	४
गणेशप्रताप	३	०
वेषधारीपंजाबी (कादंबरी)	१—	६
विक्रमचरित्र	०—	१०

संस्कृत.

वाल्मीकि रामायण, सटीक .... रु.	१२	०
सुन्दरकाण्ड, वाल्मीकिरामायण	१	०
रामायणमाहात्म्य	०	८
श्रीमद्विष्णुपुराण सटीक	३	०
पौषमासमाहात्म्य	०	६
माघमासमाहात्म्य	०	१०
फाल्गुनमासमाहात्म्य.	०	८
मार्गशीर्षमासमाहात्म्य	०	६
ज्येष्टमासमाहात्म्य	०	६
आषाढमासमाहात्म्य................	०	६
श्रावणमासमाहात्म्य	०	८
कार्तिकमासमाहात्म्य................	०	८
मलमासमाहात्म्य.	०	६
मेघदूत	०	३
समासचन्द्रिका................	०	१
समासचक्र................	०	१
शब्दरूपावली	०	३
भावशतकम् टिप्पणीसहितम्	०	४
रघुनाथविजयचम्पूः................	०	८

संस्कृत.

अमरसार (संस्कृत इंग्रेजी आणि इंग्रेजी संस्कृत कोश) .... रु०	१	०
धातुरूपावली	०	३
ग्रन्थरत्नमाला (मासिक पुस्तक) वर्षाची वर्गणी................	४	०
श्रीभानुदत्तस्य-रसतरङ्गिणी टिप्पणीस०	०	१०
श्रीनागनाथस्य-भावशतकं टिप्पणीस०	०	४
शङ्कराचार्यस्य-सुन्दरलहरी टिप्पणीयुता.	०	४
अध्यात्मप्रदीपिका पाठान्तरैः समेता	०	६
भागवतचम्पूः टिप्पणीसमेता	१	४
कटाक्षशतकम् टिप्पणीयुतम्	०	४
कामाक्षिस्तुतिशतकम्................	०	४
कृष्णामृततरङ्गिका सटीका..........	०	४
प्रश्नोत्तररत्नमाला सटीका	०	६
प्रशास्तिकाशिका	०	६
विष्णुसहस्त्रनाम शङ्कराचार्यकृतभाष्यास०	०	८
हलायुधस्य कविरहस्यम्	०	८
शुकविरचितं निर्वाणाष्टकम्	०	२
भार्गवचम्पूः टिप्पणीसमेता	०	८

संस्कृत.

श्रीनिवासचम्पूः टिप्पणीसमेता.... रु०	१	४
सुभाषितरत्नाकरः	२	०
आर्याशतकं टिप्पणीयुतम्	०	२
अम्बाष्टकं सटीकम्................	०	२
नृसिंहपुराणं टिप्पणीयुतम्..........	२	८
चौरपञ्चाशिका	०	२
सिद्धांतचंद्रिका सटीका............	०	६
कलिविडंबनं.	०	२
सटीकसचूर्णिकश्रीमद्भागवतं	१२	०
रसतरङ्गिणी टिप्पणीसमेता	०	१०
गीतगौरीपतिसटीक	०	१२
नाट्वाटप्रहसनं टिप्पणीसमेतं	०	६
उत्तररामचरित्रचम्पूःटिप्पणीसमेता..	०	१०
धर्मविजयनाटकं छायासमेतं	०	१०
श्रीवाग्भट अलंकारशास्त्रं टिप्पणीसमेतम्	१	०
सूर्यसहस्त्रनामावली................	०	२
देवीसहस्त्रनामावली	०	२
गणेशसहस्त्रनामावली	०	२
शिवसहस्त्रनामावली	०	२

संस्कृत.

विष्णुसहस्रनाम	रु० ०	१॥
विष्णुसहस्रनामावली	०	२
कृष्णभक्तिचन्द्रिका	०	९
वैद्यमनउत्सव	०	७
कुवलयाश्वविलासः	१	०
नीतिवाक्यामृतम्.......................	१	०
राघवपान्डवयिंसटीकम्	२	०
राधाविनोद सटीक	०	२
रामार्यगुच्छा.............................	०	२
भागीरथीचम्पूः..........................	१	४
षट्पदमञ्जरी सटीक	०	४
धातुकारिकावली	०	२
भाद्रपदमासमाहात्म्य..................	०	१०
वैशाखमासमाहात्म्य	०	८
रघुवंश इंग्रजीभाषांतरासाहित	२	१२
सप्तशती रेशमी	०	९
भगवतगीतारेशमी.....................	०	९
हरिवंशसटीक	६	०
अध्यात्मरामायणसटीक	२	०
सत्यगणपतिव्रतकथा	०	४
चातुर्मासमाहात्म्य	०	८
गायत्रीपुरश्चरण	०	४
चैत्रमासमाहात्म्य	०	१२
रतिमन्मथनाटकं छायासमेतम्	०	१०
मुद्गलाचार्यकृतआर्यासटीक..........	०	१०

संस्कृत.

भामिनीविलासः सटीकः............	रु० १	०
महाभारत सटीक	४०	०
श्रीकृष्णजन्मखंड	३	८
देवीभागवत	७	०
गीताश्रीधरी टीका	१	४
ऋग्वेदसंहिता............................	४	०
ऋग्वेद सायनाचार्यकृतभाष्यासहीत	५०	०
धर्मसिंधु	३	०
विजयध्वजी भागवत.................	१०	०
स्तोत्ररत्नाकर	१	०
बोधायनसनिर्णयप्रयोगमाला	८	०
मार्कंडेय पुराण	४	८
ऋग्वेदी ब्रह्मकर्म	३	८
हिरण्यकेशी ब्रह्मकर्म	४	०
व्रतराज टिप्पणीसहीत................	५	०
पंचदशी सटीक	३	०
यजुर्वेद (तैत्तिरेयकृष्ण) संहिता....	३	०
योगवासिष्ठ सटीक	२०	०
अमरकोश सटीक	१	०
हटयोगप्रदीपिका सटीक	२	८
बृहज्जातक सटीक	२	०
वीरसिंहावलोकन	१	१२
शंकरानंदीगीता	९	०
सतोपख्यानरामायण	१	८
महाशिवपुराणम् सटीकम्	१६	०

संस्कृत.

श्रीमद्भागवतं विजयध्वजीसं०	रु० १०	०
आनन्द रामायणम्	५	०
श्रीमद्भागवतं गुटकात्मकं	३	८
गरुडपुराणं (प्रेतकल्पः) सटीकम्	१	०
स्तोत्ररत्नाकर	१	०
सिद्धान्तकौमुदी	२	८
क्रियापद प्रकाशः......................	०	१२
रामाश्वमेध	२	८
कथासरित्सागर	६	०
कुवलयानन्द सटीक	१	८
दशकुमार चरित्र	१	८
पञ्चदशी सटीक	३	०
गीतगोविन्द सटीक	१	०
श्रीवेङ्कटेश महात्म्य	९	०
कुमार संम्भव	२	०
मध्वविजयमूळ	०	१२
भोजचम्पूः	१	०
अमरकोशमूळ	०	८
मध्वविजय सटीक	५	०
अनुभूति प्रकाश	२	४
अमरकोश (रामाश्रमी टीका)	९	०
बाणकृत कादंबरी सटीक	५	०
रामाश्वमेध	३	०
किरातार्जुनीय काव्य	२	०
मनुस्मृति सटीक	२	०

संस्कृत.

गीतामधुसुदनी टीका	रु० ४	०
गीतामृततरङ्गिणी भाषाटीका	१	४
बृहज्ज्योतिषार्णव सटीक	७	०
सर्वार्थचिंतामणि	०	१२
भोजप्रबंध	०	८
शाकुन्तलनाटक सटीक	१	४
पञ्चरत्नीगीता	०	७
लघुकौमुदी	०	६
हितोपदेश	०	८
नलचम्पूः सटीक	२	०
रघुवंश सटीक	१	०
तर्कसंग्रह	०	६
साम्बपुराण	२	०
गर्गसंहिता	४	०
एकादशीमाहात्म्य	०	१०
संस्कार भास्कर	३	०
चिकित्साक्रमकल्पवल्ली	३	०

याखेरीज आमुचे बुकडीपोंत मराठी, इङ्ग्रजी संस्कृत, गुजराथी, हिन्दुस्थानी, शाळोपयोगी, इत्यादि सर्व प्रकारचीं पुस्तकें माफक दरानें मिळतील.

गोपाळ नारायण आणि कंपनी,

बुकसेलर्स, मुंबई.

काळिकादेवी रोड,

इति. श्रीमद्भागवतं विजयध्वजतीर्थव्याख्यासहितम्